

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

MENTEŞE SANCAĞI'NDA EĞİTİM (1876-1908)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
YAŞAM KARAÇAY

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. ÖZLEM KARSANDIK YAZICI

HAZİRAN, 2017
MUĞLA

T.C.
MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

MENTEŞE SANCAĞI'NDA EĞİTİM (1876-1908)

YAŞAM KARAÇAY

1041060161

Sosyal Bilimler Enstitüsünde

“Yüksek Lisans”

Diploması Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih : 13. 07. 2017

Tezin Sözlü Savunma Tarihi : 14. 06. 2017

Tez Danışmanı : Yrd. Doç. Dr. Özlem KARSANDIK YAZICI

Jüri Üyesi: Doç. Dr. Erdoğan KELEŞ

Jüri Üyesi: Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN

Enstitü Müdürü : Prof. Dr. Mehmet MARANGOZ

Haziran 2017

MUĞLA

TUTANAK

Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 24/05/2017 tarih ve 785/ 1 sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 24/6 maddesine göre, Tarih Anabilim Dalı Yüksek lisans öğrencisi **Yaşam Karaçay**'ın "Menteşe Sancağı'nda Eğitim (1876-1908)" adlı tezini incelemiş ve aday 14/06/2017 tarihinde saat 14:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin **kabul** edildiğine **OYBİRLİĞİ** ile karar verildi.

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Dr. Özlem KARSANDIK YAZICI

Üye

Doç. Dr. Erdoğan KELEŞ

Üye

Yrd. Doç. Dr. Mehmet BAŞARAN

YEMİN

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Menteşe Sancağı’nda Eğitim (1876-1908)” adlı çalışmanın tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

13.10.2017

YAŞAM KARAÇAY

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ**TEZ VERİ GİRİŞ FORMU****YAZARIN****Soyadı : Yaşam****Adı : Karaçay****Referans No:10155994****TEZİN ADI****Türkçe : MENTEŞE SANCAĞI'NDA EĞİTİM****Y. Dil : THE EDUCATION OF MENTESE SANJAK****TEZİN TÜRÜ: Yüksek Lisans****Doktora****Sanatta Yeterlilik****TEZİN KABUL EDİLDİĞİ****Üniversite : Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi****Fakülte : Edebiyat Fakültesi****Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü****Diğer Kuruluşlar :****Tarih : 14.06.2017****TEZ YAYINLANMIŞSA****Yayınlayan :****Basım Yeri :****Basım Tarihi :****ISBN :****TEZ YÖNETİCİSİNİN****Soyadı, Adı : Karsandık Yazıcı, Özlem****Ünvanı : Yrd. Doç. Dr.**

TEZİN YAZILDIĞI DİL : Türkçe

TEZİN SAYFA SAYISI: 96

TEZİN KONUSU (KONULARI) :

1. Klasik Dönemde Mentеше Sancağı'nda Eğitim
2. Mentеше Sancağı'nda Eğitim (1839-1876)
3. Mentеше Sancağı'nda Eğitim (1876-1908)

TÜRKÇE ANAHTAR KELİMELER:

- 1.
- 2.
- 3.
- 4.

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

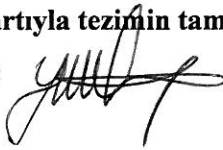
İNGİLİZCE ANAHTAR KELİMELER: Konunuzla ilgili yabancı indeks, abstract ve thesaurus'u kullanınız.

- 1.
- 2.
- 3.

Başka vereceğiniz anahtar kelimeler varsa lütfen yazınız.

- 1- Tezimden fotokopi yapılmasına izin vermiyorum
- 2- Tezimden dipnot gösterilmek şartıyla bir bölümünün fotokopisi alınabilir
- 3- Kaynak gösterilmek şartıyla tezin tamamının fotokopisi alınabilir

Yazarın İmzası :

Tarih : 13...10...2017

ÖZET

Türk eğitim tarihinde yaşanan köklü değişim ve reformların, Osmanlı Devleti bünyesinde yer alan ve Aydın vilâyetine bağlı bir sancak konumunda olan Menteşe Sancağı üzerindeki etkisi ve bu kapsamda meydana gelen somut değişiklikler çalışmamızın ana temasını oluşturmuştur.

Bu bağlamda çalışmanın giriş kısmında Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren uyguladığı eğitim politikasına, Tanzimat ve moderleşmeyle birlikte bu alanda yürütölen politikalar sonucunda Devletin eğitim konusunda merkez teşkilatında ortaya çıkan yeni yapılanmalara yer verilmiştir. Birinci bölümde klasik dönemde Osmanlı eğitim kurumları, ikinci bölümde Tanzimat Dönemi'nde Menteşe Sancağı'nda eğitim teşkilatı ve son bölümde ise 1876-1908 Menteşe Sancağı'ndaki eğitim kurumları hakkında bilgi verilmiştir. Her üç bölümde de Osmanlı'daki eğitim uygulamalarından kısaca bahsedilerek, bu uygulamaların Menteşe Sancağı üzerindeki yansımaları ele alınmıştır.

ABSTRACT

Radical variation and reform in the history of Turkey, which takes place in the core of Ottoman structure and depends on Aydın province at the position of Mentese sanjak, and concrete changes in this field forms the fundamental theme of the study.

In this context, at the beginning of the study education policy of Ottoman Empire since its foundation, reform and the policy conducted with the sense of modernity in this field give a place for reconstruction in the central organization about education. It gives information about under three sections, in the first part Ottoman education institutions in the classical period, in the second part on Mentese sanjak education in the between 1876-1908 and in the final on Mentese sanjak education foundations with 1876-1908. The study deals with education practices in Ottoman Empire by making references in these three sections and the reflections of these practices on Mentese sanjak.

ÖNSÖZ

Yüzyıllar boyunca toplumların ilerlemesi ve kendinden sonra gelecek nesillere kalıcı bir miras bırakabilmesinin temel koşullarından biri de, eğitime verdikleri önem doğrultusunda gelişmiş bir eğitim sistemi meydana getirmeleri olmuştur.

Büyük bir imparatorluk kuran ve asırlar boyu bu imparatorluğu yaşatan Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren eğitime büyük önem vermiş, ancak zamanla eğitim alanında yaşanan gelişmelerin gerisinde kalmıştır. Eğitim alanındaki geri kalmışlığın önüne geçmek isteyen Osmanlı Devleti batılı tarzda modern okullar açmaya başlamıştır.

Bu çalışmanın amacı, bir toplumun gelişmesi ve ilerlemesinde vazgeçilmez bir unsur olan eğitim sistemi ve kurumlarının, Osmanlı Devleti bünyesinde hangi süreçlerden geçtiğini ve buna bağlı olarak özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyıl başlarında Menteşe Sancağı'ndaki eğitim uygulamalarını ortaya koymaktır.

Tez çalışmasında H.1296 (M.1879)-H.1326 (M.1908) tarihleri arasında yayınlanan Aydın Vilâyet Salnâmeleri, Maârif Salnâmeleri ve Başbakanlık Osmanlı Arşiv Belgelerinin, yanısıra dönemin eğitim sistemi ve politikalarını ele alan araştırma eserlerinden de faydalanılmıştır.

Bu çalışmada bana yol gösteren ve ihtiyaç duyduğum anda yardımlarını benden esirgemeyen değerli tez hocam Yrd. Doç. Dr. Özlem KARSANDIK YAZICI'ya ve tez yazım sürecimde önemli katkılarıyla çalışmamı yönlendiren değerli hocam Doç. Dr. Erdoğan KELEŞ'e teşekkürü bir borç bilirim.

Yaşam KARAÇAY

Muğla 2017

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
İÇİNDEKİLER	II
KISALTMALAR	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK DÖNEMDE MENTEŞE'DE EĞİTİM

1.1.Menteşe Sancağı Tarihine Bakış	10
1.2.Klasik Dönem Mentеше Eğitim Kurumları	13
1.2.1. Sıbyan mektepleri.....	14
1.2.2. Medreseler.....	16

İKİNCİ BÖLÜM

MENTEŞE'DE EĞİTİM TEŞKİLATI (1839-1876)

2.1. Osmanlı Eğitim Sisteminde Taşra Teşkilatlanması ve Mentеше Sancağı Maârif Teşkilatı	32
2.1.1. Vilayet Maârif Meclisleri ve Taşra Maârif Komisyonları	32
2.1.2. Mentеше Sancağı Maârif Komisyonları.....	36

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENTEŞE'DE EĞİTİM KURUMLARI (1876- 1908)

3.1. İbtidâiler ve Mentеше Sancağı İbtidâi Mektepleri	50
3.1.1. Muğla Kazası ibtidâi mektepleri	53
3.1.2. Milas Kazası ibtidâi mektepleri	56
3.1.3. Bodrum Kazası ibtidâi mektepleri	57
3.1.4. Marmaris Kazası ibtidâi mektepleri	59
3.1.5. Köyceğiz Kazası ibtidâi mektepleri	60
3.1.6. Meğri Kazası ibtidâi mektepleri.....	61
3.2. Rüşdiyeler ve Mentеше Sancağı rüşdiye mektepleri.....	62
3.2.1. Muğla Kazası rüşdiye mektepleri.....	65

3.2.2. Milas Kazası rüşdiye mektebi	68
3.2.3. Bodrum Kazası Rüşdiye mektebi.....	70
3.2.4. Köyceğiz Kazası Rüşdiye mektebi.....	71
3.2.5. Meğri Kazası Rüşdiye mektebi	73
3.2.6. Marmaris Kazası Rüşdiye mektebi	74
3.3. İdadîler	75
3.3.1. Menteşe Sancağı idadîleri	76
3.4. Menteşe Sancağı Gayrimüslim Mektepleri.....	79
SONUÇ	87
KAYNAKÇA.....	90

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
A.V.S	Aydın Vilâyet Salnâmesi
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
DH.ŞFR	Dahiliye Şifre Kalemî
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
Haz.	Hazırlayan
H.	Hicri
M.	Miladi
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
MF.MKT	Maârif Nezâreti Mektûbî Kalemî
s.	Sayfa
S.	Sayı
S.N.M.U	Salnâme-i Nezaret-i Maârif-i Umûmiye
ŞD.MRF.	Şura-yı Devlet Evrakı/Maârif

GİRİŞ

Eğitim, kişinin zihnî, bedenî, duygusal, toplumsal yeteneklerinin ve davranışlarının en uygun şekilde geliştirilmesi; kişiye bir takım amaçlara dönük yeni yetenekler, davranışlar ve bilgiler kazandırılması yolundaki çalışmaların tümünü oluşturur (Akyüz, 2009: 2).

Eğitim ve öğretim bir toplumun yükselmesi ve gelişmesinde olduğu kadar, geri kalması noktasında da etkin bir role sahip olmuştur. Eğitim sistemi, çağın gereklerine ayak uydurabildiği ve toplumun ihtiyaçlarına cevap verebildiği ölçüde varlık göstermiş ve toplumu ileriye taşıma görevini yerine getirmiştir. Bu iki hususu yerine getiremeyen eğitim ve öğretim sistemi ise toplumun geri kalmasına neden olmuş, devletlerin çöküşünü hızlandırmıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde eğitim, milletlerin bağımsız yaşayabilmeleri, kalkınıp güçlenmeleri bakımından hayati önem taşımıştır (Kodaman, 1991: 1-2).

Türklerin İslamiyeti kabul etmesiyle birlikte, hem Büyük Selçuklu hem de Anadolu Selçuklu Devleti dönemlerinde dönemin sultanları ve beyleri; ilim, sanat ve edebiyatın koruyucusu sıfatıyla devlete büyük hizmetler vermiştir. Özellikle Sultan Melikşah, Sultan Sancar ve Sultan Melikşah'ın veziri Nizâmülmülk medeniyet tarihi içerisinde çok önemli bir yere sahip olmuştur (Turan, 2011:326). Sultan Alparslan ve Sultan Melikşah tarafından desteklenen büyük vezir Nizâmülmülk, Nizâmiye medreselerini inşa ettirmeye başlamıştır. 1066-1067'de Bağdat'ta kurulan Nizâmiye Medresesi zamanın meşhur fikir ve ilim adamlarını bir araya getirerek, binalarını kütüphaneleriyle donatarak dinî ve aklî ilimlerin tahsil edildiği devrin en önemli ilim ve kültür müessesesi olarak ortaya çıkmıştır. Medreselerin, geniş anlamda devlet eliyle kurulması, eğitimin ücretsiz olması ve medrese teşkilatının en küçük ayrıntısına kadar tespit edilmesi Selçuklular tarafından gerçekleştirilmiştir (Kazıcı, 1995: 17)

Köklü bir Türk devlet geleneği ve kültürünün mirasçısı olup, aynı zamanda mensup olduğu İslam medeniyeti ile İslam Devletleri geleneğini sentezleyen Osmanlı Devleti ise kuruluşundan itibaren askerî, hukukî, idarî, iktisadî ve sosyal alanlara olduğu gibi eğitim ve öğretim alanına da büyük önem vermiştir (Baltacı, 2002, C.11: 446).

Osmanlı Devleti'nde kendinden önceki İslam devletleri ve Selçuklularda olduğu gibi, eğitimin ağırlık merkezini medrese sistemi oluşturmuştur. Devletin kuruluşundan

yükselişine kadarki süreçte ve Türk-islam medeniyetinin oluşmasında şüphesiz medreseler çok önemli bir role sahiptir. Medreselerde eğitimin yanısıra günlük yaşamın gerektirdiği bilgilere de yer verilmiş; ancak medreselerin ilk basamağı olan sıbyan mekteplerinde ve içinde bulundurduğu diğer bölümlerde dünyevî ihtiyaçları ön planda tutan insan yetiştirme amacı güdülmemiştir (Koçer, 1991: 5).

XVII. yüzyılın sonlarından itibaren Avrupa karşısında toprak kayıplarına uğrayan ve yenilik çalışmalarına başlayarak Batılılaşma yolunda adımlar atan Osmanlı Devleti eski kurumları tümüyle kaldırmamış, onların yanında batılı tarzda yeni kurumlar oluşturmuştur. Bu durumun ilk örneği mevcut askeri kurumların yanında batılı tarzda askerî eğitim veren kurumların hayata geçirilmesi olmuştur (Ergün, 1982:45).

Osmanlı Devleti'nde eğitim kurumlarının çoğunluğu vakıf kuruluşu olan sıbyan mektepleri ve medreseler ile devletin üst kademelerine yüksek idareci yetiştiren Enderun Mektebi'nden (Saray Okulu) oluşmuştur (Sezer, 2004: 311). Uzun yıllar verdiği kaliteli eğitim ile Osmanlı yöneticilerini yetiştiren Enderun Mektebi, II. Mahmut'un Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp askerî alanda reformlara girişmesiyle eski önemini kaybederken, sıbyan mektepleri ve medreseler de dinî ağırlıklı eğitime yer verilmesi ve pozitif bilimlere gereken önemin verilmemesi nedeniyle çağın gerisinde kalmıştır (Koçer, 1991: 19; Unat, 1964: 6-9).

II. Mahmut döneminde eğitim sisteminin dünyevî-pratik yönde ıslahına yönelik ilk belirgin adım, memleketin ziraat, bayındırlık, sanayi ve her türlü fenniyle ilgilenmek üzere 1838 senesinde kurulan Meclis-i Umûr-ı Nafia'nın yayımladığı 1839 tarihli lahiya olmuştur. Bu lahiya da Tanzimat öncesi devrin ıslahatçı bürokratlarının eğitime bakışları yansıtılmış ve mahalle mektepleri şiddetle eleştirilmiştir. Ayrıca eğitimin ıslahatı ile ilgili olan bu lahiya bağımsız bir maârif teşkilâtı kurulmasını önermiş ve bu öneri doğrultusunda Mekâtib-i Rüşdiye Nezâreti kurulmuştur (Berkes, 1973: 158; Somel, 2010: 51).

Tanzimat döneminde eğitimin sistemli bir şekilde geçirdiği aşamaları ve taşra yapılanmasını doğru bir şekilde değerlendirmek için öncelikle XIX. yüzyılda merkez teşkilatında yaşanan gelişmeleri incelemek faydalı olacaktır.

1.Meclis-i Maârif-i Muvakkat ve Önerdiği Yenilikler (1845)

Abdülmecid'in tahta geçmesi ve 1839'da Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi ile

“Tanzimat Dönemi” başlamış, ancak fermanında eğitim ile ilgili herhangi bir hususa değinilmemiştir (Ergin, 1977: 418). Tanzimat Fermanı’nda eğitime ilişkin maddeler olmamasına rağmen; eğitimin örgütlenmesi, eğitim sisteminin düzenlenmesi hususu değerlendirilerek, Tanzimatçılar tarafından planlanan ıslahatların maârif ile birlikte verimli olacağı düşünülmüştür (Tekeli, 1985: C.2, 456-475).

Tanzimat Fermanı’yla birlikte yapılan reformların başarıya ulaşmasını çağdaş bir eğitim sisteminin kurulmasına bağlayan Abdülmecid, maârif işlerine daha fazla önem vermeye başlamış, 1845’te Bâb-ı Âli’yi ziyaret ederek, hatt-ı hümayun yayınlamıştır. Bu hatt-ı hümayunda devlet ileri gelenleri sert bir dille eleştirilerek uyarılmıştır. Padişah, reformların başarısı üzerindeki en büyük engel olan cehâletin ortadan kaldırılması ve memleketin daha bayındır bir hale getirilmesi için ülkenin çeşitli yerlerinde mektepler açılması gerektiğini belirtmiştir. Padişahın emir ve ikazları üzerine konu Meclis-i Valâ’da ele alınarak, mahalle mekteplerinin düzene konulması için ayrıntıları görüşmek üzere Meclis-i Muvakkatın kurulmasına karar verilmiştir (Akyıldız, 1993: 229; Erdoğan, 1996: C.51, 193). Meclis-i Muvakkat (Geçici Meclis) yüksek bürokrat ve ilmiye sınıfında içinde bulunduğu sekiz üyeden oluşmuş, başkanlık görevine ise; ulemâdan Meclis-i Vâlâ üyesi eski Anadolu Kazaskeri Abdülkadir Efendi getirilmiştir (Somel, 2010: 61).

1846 yılında kurulan Meclis-i Muvakkat, ilk olarak Evkaf-ı Hümayun kayıtlarından mevcut mekteplerin bir dökümünün çıkarılmasıyla işe başlamış ve sonrasında üç önemli lâhiya hazırlamıştır. Bunlardan birincisi; ilköğretimi verecek olan sıbyan okullarını ıslah etmek, diğeri orta öğretimi sağlayacak olan rüşdiye okullarını daha fazla geliştirmek ve üçüncüsü yüksek ilimlerin (ulûm-ı aliyye) tahsil edileceği bir Darülfünûn kurmak olmuştur. Meclis-i Muvakkat’ın tasarısına göre eğitim sistemi ilk, orta ve yüksek dereceli olarak planlanmış ve her düzeydeki okulların çağdaş eğitim-öğretim yapması istenmiştir. Sürekli ve bağımsız bir eğitim örgütü kurma isteği ile çağdaşlaşma düşüncesi gerçekçi olmakla birlikte, ulemânın elindeki ilköğretimde nasıl bir reform yapılacağı ve imparatorlukta yaşayan tüm çocukların eşit koşullara sahip olup olmayacağı net bir şekilde belirlenmemiştir (Akyıldız, 1993: 229; Bilim, 2002: 152; Koçer, 1991: 52).

2.Meclis-i Maarif-i Umûmiye ve Çalışmaları (1846)

Meclis-i Valâ'da görüşülüp kabul edilen Meclis-i Muvakkat'ın teklifleri ile eğitim işlerinden sorumlu, kükümet başkanına bağlı ilk örgütün temelleri atılarak 1846'da Meclis-i Maârif-i Umûmiye kurulmuştur (Akyüz, 2009: 174; Tekeli ve İlkin, 1993:64).

Meclis-i Muvakkat'ın faaliyetleri çerçevesinde üç sınıfa ayrılan eğitim teşkilatını denetlemek ve gerekli düzenlemeleri görüşmek üzere daimi bir meclisin kurulmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda kurulan meclis, Dâr-ı Şûra-yı Askerî Reisi Ferik Emin Paşa başkanlığında altı üye ve bir katipten¹ oluşturulmuştur. 1847'de Nezarete dönüştürülen Meclis-i Maarif-i Umûmiye çalışmalarına hemen başlamış, hazırladığı lâyiha ile Meclis-i Muvakkatın genel olarak esaslarını belirlediği konuları ayrıntılı bir şekilde tekrar ele almıştır (Akyıldız, 1993: 229; Lewis, 1970: 113).

Meclis-i Maarif; Nafia Nezareti bünyesinde kurulmuş ve sadece Mekteb-i Maârif-i Adli'nin işleriyle ilgilenen Mekâtib-i Rüşdiyye Nezareti'ne karşılık, ülkenin eğitimle ilgili tüm meselelerini görüşüp, bu meseleler ile ilgili karar alma yetkisine sahiptir. Meclis-i Muvakkat'ın ele almış olduğu meselelere ilişkin kapsamlı bir rapor hazırlamış; ilköğretim seviyesindeki okullarda dinî ve ahlâkî yönelimli bir eğitim uygulanırken; daha büyük okullarda (büyük mekâtib-i mevcudiyeye) dinî derslerin yanında pratik eğitime de yer verileceği belirtilmiştir. Bu belge, eğitim alanında düşünülen yeniliklerin hayata geçirilip uygulanması, yönetmeliklerdeki değişiklikler konusunda öneriler getirilmesi ve mahalle mekteplerinin denetlenip teftiş edilerek raporlar hazırlanması gibi işlevleri yerine getirecek bir kuruma duyulan ihtiyacı vurgulamıştır. Ülkenin eğitimle ilgili tüm meselelerini görüşüp, bunlarla ilgili kararlar alma yetkisine sahip olan Meclis-i Maârif, alınan kararları uygulamak üzere icra organı niteliğinde bir meclisin kurulması fikrini yetkili makamlara önermiştir. Meclis-i Maârif'in önerisi Bâb-ı Âli tarafından onaylanmış ve Aralık 1846'da "Mekâtib-i Umûmiye Nezâreti" kurulmuştur (Bilim, 2002: 153; Somel, 2010: 62-63).

¹ Meclis; Reis: Dâr-ı Şûra-yı Askerî Reisi Ferik Emin Paşa, üyeler: Nakibüleşraf Esad Efendi, Defter Emimi Elhac Said Muhib Efendi, Hariciye Müsteşarı Ali Efendi, Dâr-ı Şûra-yı askerî üyesi Ferik Mehmed Paşa, Reis ül-ettiba İzmirli İsmail Paşa, Divan-ı Hümayûn Tercümanı Fuad Efendi, Kâtip: Amedi Hulefasından Recai Efendi gibi isimlerden oluşmuştur. Bknz.Bilim, *a.g.e.*, s.153.

Başkanlığına² Esad Efendinin atandığı nezaretin görevi; sıbyan okullarında düzenleme yapılarak; rüşdiyelerin çoğaltılması olmuştur. Ancak, ulemanın etkisi ve yetkisi altındaki sıbyan okullarında herhangi bir düzenleme yapılamamış, rüşdiyeler ile ilgili alınan karar doğrultusunda 1847'den itibaren rüşdiyeler açılmaya başlanmıştır (Bilim, 2002: 154). Yine sıbyan mektepleri ile rüşdiyelerin öğrenim süreleri, okullara alınacak öğrencilerde aranan nitelikler ve okullarda okutulacak dersler belirlenmiştir (Akyıldız, 1993: 235).

3.Meclis-i Maârif-i Umûmiye Nezareti ve Çalışmaları (1857)

1851'den 1857'ye kadar bazı yerlerde rüşdiye okulları açılması dışında eğitim alanında önemli bir gelişme yaşanmamıştır. Bu dönemde meydana gelen Kırım Savaşı ve bu savaşın Osmanlı açısından olumsuz sonuçlanması üzerine, Avrupa devletlerinin baskısı karşısında 1856'da Islahat Fermanı ilan edilmiştir (Bilim, 2002: 157).

Islahat Fermanı'nın ilan edilmesiyle, eğitim; din ve mezhep farkı gözetilmeksizin tüm halkın yararlanacağı bir hale getirilmiş, Osmanlı'da yaşayan her milletin kendi mekteplerini açmalarına izin verilmiştir. Bu karar ile birlikte, mekteplerin öğretim yöntemlerini ve mektep hocalarının seçimi konularını görüşmek üzere, müslim ve gayrimüslim bütün teb'a temsilcilerinin katılacağı *Meclis-i Muhtelit'in* oluşturulmasına karar verilmiştir (Akyıldız, 1993: 246).

Meclis-i Muhtelit³ hem Müslüman hem de gayrümüslim okullarla ilgilenirken; Meclis-i Maârif daha çok dinî eğitimle ilgili meseleler üzerinde odaklanmış; bu durum Meclis-i Muhtelit-i Maârif ile Meclis-i Maârif arasında görevsel bir bölünme meydana

² 19 Zilkade 1262/8 Kasım 1846'da kurulan Mekâtib-i Umumiye Nezareti başkanlığına Vak'anüvis Esad Efendi atanırken, yardımcılığı görevine Farsça Tercümanı Kemal Efendi getirilmiştir. Vak'anüvis Esad Efendi'nin başkanlığı ancak bir yıl devam etmiş, Meclis-i Maârif-i Umûmiye Reisi Emin Paşa, Rumeli Ordu-yı Hümayununa yollanınca Esad Efendi Emin Paşa'dan boşalan yere getirilmiştir. Vak'anüvis Esad Efendi'nin yerine de nazır ünvanı kaldırılmak suretiyle Mekâtib-i Umûmiye Müdürü olarak Kemal Efendi getirilmiştir. Bknz.Koçer, *a.g.e.*, s.54.

³ Meclis-i Maarif-i Muhtelit; mekteplerin niteliğinin belirlenmesi,müfredat ve hocaların seçimi gibi konularda yetkili olmuştur. Meclis-i Maârif'te toplanan bir komisyon, yeni meclisin nizamnamesini hazırlayarak yaptığı yeni düzenlemeyle maârif teşkilatında önemli değişiklikler yapmıştır. Düzenlemeye göre mektepler; üç kademeye ayrılmıştır. Birinci, kademede yer alan sıbyan mektepleri ile cemaatlerin ilköğretim mekteplerinde her cemaat kendi dilinde eğitim yapacak ve hükümet mekteplerinin programlarına müdahale etmeyecektir. Bu mekteplerin muallimleri, cemaatlerin ruhani liderlerinin önerisiyle hükümet ve halkın güvendiği namuslu kişilerden seçilecektir. Devlet kademelerinde yer alanlar rüşdiye mekteplerinden seçileceği için, rüşdiyelerde eğitim Osmanlı Türkçesi'yle yapılacaktır. Üçüncü basamakta ise, çeşitli sanat ve fenlerin öğretildiği meslek mektepleri yer alacaktır. Bknz.Akyıldız, *a.g.e.*, s.246-248.

getirmiştir. Bunun üzerine bu iki yapı 1857’de birleştirilerek Maârif Nezareti bünyesinde toplanmıştır. Bir ay sonra da Mekâtib-i Umûmiye Nezareti sistemle bütünleştirilerek; Maârif-i Umûmiye Nezareti Müsteşarlığı adıyla teşkilata dahil edilmiştir (Somel, 2010: 69).

Maârif-i Umûmiye Nezareti’nin oluşturulmasıyla; Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye’den olanların dışında kalan tüm okullar Nezarete bağlanmıştır. Herkesin yararlanabileceği okullar; sıbyan, rüşdiye ve Mekâtib-i Fünun olmak üzere üç dereceye ayrılmış, sıbyan mektepleri; okuma, yazma ve din derslerini öğretmekle görevli olduğundan müslim ve gayrimüslimlerin bu mekteplerde birlikte eğitim göremeyecekleri belirtilmiştir. Ayrıca öğrencilerin eğitime devam ettikleri okuldan bir üst kademeye imtihanla geçmesi, ikinci ve üçüncü derecede ki okullarda eğitimin Türkçe yapılması kararı alınmıştır (Koçer, 1991: 65).

Sonuç olarak, medreseler ile Harbiye, Bahriye ve Tıbbiye’den oluşan askerî mektepler dışındaki eğitim kurumları, üç sınıfa ayrılarak Maârif Nezareti’ne bağlanmıştır (Berker, 1945: 46-47).

4.Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi ve Düzenlemeler (1869)

Tanzimat Dönemi’nde yapılan yeniliklerin büyük bir kısmında olduğu gibi eğitim alanında yapılan yenilikler de Fransa örnek alınarak gerçekleştirilmiştir. 1867’de Türkiye’ye davet edilen Fransız Eğitim Bakanı Victor Dury’ye Osmanlı eğitim-öğretim kurumlarının iyileştirilip, sistemleştirilmesi için bir proje hazırlatılmıştır. Projede Osmanlı eğitim sisteminin yeniden örgütlenmesi, Hristiyan okullarının korunması ve yeni okullar açılarak imparatorluk dahilindeki okulların karma hale getirilmesinden bahsedilmiştir. Fransa bu istekleri 1856 Islahat Fermanı’nın bir gereği olarak görmüştür (Bilim, 2002: 166).

Hazırlanan proje de ayrıca, fen, hukuk, tarih ve idare dersleri okutulacak bir üniversite kurularak; genel kitaplıklar açılmasına değinilmiştir. Alınan bu kararlara dayanarak 1869’da Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi hazırlanmıştır (Berkes, 1973: 237).

Maârif sistemini yeniden düzene koymak amacıyla, Şûrâ-yı Devletin Maârif

Dairesi'yle birlikte Maârif Nazırı Safvet Paşa⁴ tarafından hazırlanıp 1 Eylül 1869'da yayınlanan Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi Osmanlı Devleti'nde eğitim konusunda bir dönüm noktası olmuştur. Nizâmnâmeyle merkezde mevcut olup, taşrada kurulması planlanan okulların tek bir kapsayıcı kanun altında bütünleştirilmesi planlanmıştır (İhsanoğlu, 2004: C.1, 370; Somel, 2010: 118).

Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesinin yayımlanması, Maârif Nezâreti'ni yönetim işleri açısından hem merkezde, hem de taşrada güçlü hale getirmiştir (Erdoğdu, 1996: C.51, 207).

Eğitimin yönetimi görevi yine Eğitim Bakanlığı'nda olmuştur. Ancak nezâretin bünyesinde bütün eğitim konularının görüşülerek karara bağlanacağı "İlmiye ve idare"⁵ adıyla iki daireden oluşan "Meclis-i Kebir-i Maârif" kurulacaktır. Vilâyetlerde merkezin yönlendirilmesini yerel koşullarda uygulayacak Maârif müdürü başkanlığında bir Meclis-i Maârif bulunacaktır. Alınan kararlara bakıldığında;

- İlköğretim zorunludur. Bu aşama okulları; sıbyan (ana okulu ve temel eğitim birinci kademe), mahalle ve köy okullarıdır.
- Rüşdiyeler (ikinci kademe) en az 500 haneleri kasabalarda açılır.
- İdadiler (ortaokul) 1000 haneli büyükçe merkezlerde açılacaktır.
- Sultanîler (lise) vilâyet merkezlerinde kurulacaktır.
- İstanbul'da bir Dârülfünûn (üniversite) bulunacaktır.
- İstanbul'da ayrıca bir Darülmüâllimin (erkek öğretmen) bir de

⁴ Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesini hazırlayan Safvet Paşa, kaza Voyvodalığında bulunmuş olan Sürmene Eşrafından Mehmed Hulusi Ağanın oğludur. Mahalle mektebinde ve Bayezid medreselerinde okuduktan sonra 1831 de Divan-ı Hümayun kalemine girmiş ve asıl adı Mehmed Esad iken ordaki usule göre kendisine Safvet Mahlası verilmiştir. Türkçe, Arapça, Farsça, Matematik ve Tarihi özel hocalardan okuduktan sonra Sadrazam Reşit Paşa'nın teşvikiyle 1833'te Tercüme kalemine memur olmuş, 1837'de 3. Sınıf mütercimliğe, 1840 da tercümanlığa atanmıştır. Bknz.Koçer, *a.g.e.*,s.83.

⁵ Türkçe'yi iyi bilen, bir yabancı dil konuşabilen sekiz iç ve yeterli miktarda dış üye ile bir kâtipten oluşan yüksek okulların nâzır ve müdürleri İlmiye Dairesi'nin doğal üyesi olarak görevlendirilmiştir. Dairenin görevi okullar için gerekli kitapları yazmak, tercüme ettirmek, Avrupa okullarıyla ilişki kurmak ve Türkçe'nin gelişmesini sağlamaktır. Yarısı Müslüman, diğer yarısı gayrimüslim üyelerden oluşan İdare Dairesi'nin görevi ise, ülkedeki bütün okulların, eğitim meclislerinin, kitaplık, müze ve matbaaların işlerine bakmaktır. Daire bunlara ek olarak eğitim-öğretimle ilgili plân, proje ve program hazırlayarak Meclis-i Kebir-i Maârif'e sunmakla görevlendirilmiştir. Bir nevi eğitim şurası durumunda olan Meclis-i Kebir-i Maârif ise yılda iki defa Maârif Nazırı'nın başkanlığında toplanıp bu iki dairenin çalışmalarını değerlendirerek eğitimle ilgili her türlü kararı almakla yetkilendirilmiştir. Vilâyetlerde Maârif Müdürlerinin başkanlığında iki muavin, dört müfettiş, bir muhasip, bir sandık emini, Müslüman ve gayrimüslim üyelerden oluşan Vilâyet Maârif Meclisleri ise, Maârif Nezâret'nin vilâyetlerdeki birer şubesi durumunda teşkilatlanmıştır. Bknz.Bilim, *a.g.e.*, s.168-169.

Darülmua'llimat (kız öğretmen) okulu bulunacaktır.

- Öğretim yöntem ve teknikleri geliştirilerek, öğretmenlerin bilgi ve görgüleri arttırılacaktır.
- Maârif merkez örgütü düzenlenecek ve vilâyetlere şubeleri açılacaktır.
- Okul giderleri için halktan yardım toplanacaktır (Sakaoğlu, 2003: 94).

Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi ile eğitim-öğretim sistemi yeniden düzenlenerek; okullar “umumî ve hususî” olarak ikiye ayrılmıştır. Genel okullar ilköğretim kurumlarını oluşturan sıbyan; ortaöğretim kurumları ise rüşdiye, idadî ve sultanî ile yükseköğretimi meydana getiren Darülmua'llimin, Darülmua'llimat ve Darülfünûn'dan oluşmuştur. Özel okullar ise Müslüman, gayrimüslim ve yabancıların açacakları özel kurumlar olarak sınıflandırılmıştır (Bilim, 2002: 169).

Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi sonucunda yeni bir düzenleme ile 20 Eylül 1869'da kurulan Meclis-i Kebîr-i Maârif, çalışmalarına 1870'de başlamış; 1871'e geldiğinde ise meclisin yapısında değişikliğe gidilmiştir. Meclis-i Kebir-i Maârif'i oluşturan ve iki daireden birisi olan İlmîye Dairesi kaldırılarak tek bir meclis haline getirilmiştir. Ayrıca bu dönemde mecliste ikinci bir başkana yer verilmiş ve bu duruma bağlı olarak üye sayısında bir miktar azalma meydana gelmiştir. Nizâmnâmenin yayımlanmasından yaklaşık yedi yıl geçmesine rağmen 1876'da ilan edilen Kanun-ı Esasi'ye kadar, nezaret kadrosunda görev yapan kişilerin gelip-gitmesi dışında, nezaret bünyesinde önemli bir değişikliğe rastlanmamıştır. Ancak Kanun-ı Esasi'nin hükümleri arasında Maârifle ilgili maddelerin bulunması Maârif Nezareti teşkilatının da bir düzenlemeye tabi tutulması ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Ancak bu sırada 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı sonunda ortaya çıkan sorunlar, Osmanlı hükümetini maârif alanında yapacağı ıslahatları ertelemek zorunda bırakmıştır (Erdoğan, 1996: C.51, 210-211).

Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesinin öngördüğü okullaşma uzun süre gerçekleşmemiştir. XIX. yüzyılın sonuna geldiğinde ülkede yalnızca 400 rüşdiye bulunurken, ortaöğretimde idadî-sultanî karmaşası yaşanmıştır. Ancak Tanzimat maârifi ve okulları Türk eğitimi için bir başlangıç olmuştur (Sakaoğlu, 2003: 95-97).

Kısaca 1869 Maârif-i Umumiye Nizâmnâmesi'nin; öğretimde mecburiyet, genel okulların kademelere ve derecelere ayrılması, eğitim-öğretim usullerinin

düzenlenmesi, öğretmenlerin bilgilerini arttıracak ve maddi rahatlıklarını sağlayacak tedbirlerin araştırılması, eğitim merkez idaresinin genişletilerek düzenlenmesi ve taşra teşkilatının kurulması, öğrencinin gelişmesini teşvik edecek kuralların konulması ve son olarak genel eğitim ödeneği olmak üzere halktan belli bir para alınmasına karar verilmesi gibi bazı yenilikler getirdiği söylenebilir (Koçer, 1991: 86).

Sonuç olarak Tanzimat döneminde eğitim ve eğitim kurumlarının iyileştirilmesi, geliştirilmesi ve yenilerinin açılması noktasında bazı düzenlemelere gidilmiştir. Yapılması düşünülen uygulamalar öncelikle İstanbul'da gerçekleştirilmiş, zamanla vilâyetlerde ve vilâyetlere bağlı sancaklarda uygulanmıştır. Çalışma konumuz olan Menteşe Sancağı da bu idarî birimler içinde yer almış, eğitimin modernleştirilmesindeki uygulama alanlarından biri olmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KLASİK DÖNEMDE MENTEŞE'DE EĞİTİM

1.1.Menteşe Sancağı Tarihine Bakış

Günümüzde Muğla vilâyetini kapsayan bölge Türklerin eline geçişinden sonra Mentеше adıyla anılmaya başlamıştır (Mete, 2004: C.29, 150-151). Anadolu yarımadasının güney-batı ucunda yer alan ve ortalama yüksekliği 400-1.500 metre arasında değişen Mentеше bölgesi coğrafyacilar tarafından İç Mentеше ve Dış Mentеше olarak ikiye ayrılmıştır. Büyük Menderes'in denize döküldüğü yerden Köyceğiz'e bir hat çizilirse bunun doğusunda kalan kısım İç Mentеше, batısında kalan kısım ise Dış Mentеше olarak kabul edilmiştir (Kütükoğlu, 2010: 9). Anadolu'nun güneybatısında yer alan günümüz Muğla'sı kuzeyden Aydın, kuzeydoğudan Denizli, Burdur, doğudan Antalya şehirleri ile çevrelenmiştir (Uykucu, 1968: 15). Mentеше Sancağı arazisi kuzeybatıdan güneydoğuya doğru uzanır ve Adalar Denizi (Ege Denizi) ile sınırlı olan bir bölge olarak kabul edilmiştir (Esad, 2012: 13).

Menteşe yöresi XI. yüzyıldan itibaren batıya doğru gelen Türklerle tanışmıştır. Kutalmışoğlu Süleyman Şah'ın 1075'de İznik'i alması ile Batı Anadolu'da Bizans üzerine Türk akınları yoğunlaşarak, 1079'da Mentеше bölgesi Türkler tarafından ele geçirilmiş; ancak bölge tekrar Bizans'ın egemenliğine girmiştir. Asıl Mentеше (Muğla Vilayeti) olarak kabul edilen bölge 1261'de Türkler tarafından kesin olarak fethedilmiştir. Mentеше Batı Anadolu'da Türkler tarafından ilk fethedilen yerlerden biri olmuş, XIII. yüzyılın ikinci yarısında bölgede Mentеш Bey tarafından Mentеше Beyliği⁶ kurulmuştur (Akça, 2002: 7-8). Mentеше Beyliğinin hakimiyeti diğer Anadolu Beylikleri gibi, Osmanlı topraklarına katılmasına kadar devam etmiştir. İlk kez Yıldırım Bâyezid devrinde Osmanlı topraklarına katılan Mentеше Beyliği 1402

⁶ Mentеше Beyliği'nin kurucusu Anadolu Selçuklu hükümdarlarınca atalarına Batı Anadolu uç bölgesinde iktâ verilen Mentеше Bey'dir. Beyliği, bölgeye deniz yoluyla gelen ve içeri doğru girerek sahille Denizli dağları arasındaki bölgeye yerleşen Türkmenlerin inşa ettiği ifade edilmektedir. Yine karadan sahile doğru akın yapan Türkler tarafından siyasi birlik haline getirildiğide kabul edilmektedir. Mentешеođulları'nın hakim oldukları bölge Muğla, Peçin, Milas ve Balat'tan Ege sahillerine kadar olan kısmı içine almaktadır.

Ankara muharebesinde Yıldırım Bâyezıd'ın Timur'a mağlub olmasından sonra Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmıştır. Çelebi Mehmet zamanında Osmanlılara tâbi bir beylik durumuna getirilen Menteşe Beyliği, ancak Sultan II.Murat zamanında yeniden Osmanlılara geçmiş ve bir sancak olarak teşkilatlandırılmıştır (Kütükoğlu, 2010: 11-12).

Menteşe bölgesi II. Mehmet döneminde kesin olarak Osmanlı topraklarına katılmış, yine bu dönemde merkezi Ankara'dan Kütahya'ya taşınan Anadolu Eyaleti'ne⁷ bağlı bir sancak olarak yönetilmeye başlanmıştır (Uzunçarşılı, 1988: 79-81). II. Mehmet döneminde belirli bir süre Yunus Bey vali olarak görev yapmıştır. 1478-1479 yılları⁸ arasında bölgenin idaresi Şehzade Cem'e verilmiştir. Sancağın merkezi Milas değil belki daha doğuda; ancak daha merkezde olan Muğla'dır. Menteşe bölgesi Osmanlı sancağı haline geldikten sonra beyliğe nazaran arazi bakımından bazı değişiklikler yaşamıştır (Witteck, 1999: 105). II. Bâyezıd devrinde Menteşe Sancağı; Pınaz, Çine⁹, Milas, Peçin, Bozüyük, Muğla, Tavas ve Köyceğiz olmak üzere 8 büyük kazaya¹⁰ ayrılmış; sancak beyi olarak II. Bâyezıd'ın oğlu Alemşah atanmıştır. XVI. yüzyılın ilk yarısında, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının ilk yıllarında, Menteşe Sancak Beyi Mirâhur İskender Bey olmuştur (Uykucu, 1968: 71-72). XVII. yüzyılın üçüncü çeyreğinde, 1671'de Muğla'yı ziyaret eden Evliya Çelebi, kenti sancak beyinin bulunduğu bir idarî merkezin yanısıra ulema ve dervişlerin çokça olduğu bir yerleşim alanı olarak tanıtmaktadır (Tekeli, 2006: 25).

⁷ 1393 yılında teşkilatlandırılan Anadolu Eyaleti, bu dönemde, Paşa Sancağı(Kütahya), Hüdâvendigar, Bolu, Kastamonu, Karasi, Sultanönü, Saruhan, Karahisar-ı Sahib, Hamid, Ankara, Kânkırı, Aydın, Teke, Menteşe ve Beybazarı sancaklarının yer aldığı on beş sancaktan oluşmuştur. Anadolu Eyaleti XVII. Yüzyıl boyunca da aynı sancaklardan ibaret olup, herhangi bir değişiklik göstermemiştir. Bknz. Orhan Kılıç, *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet Sancak Tevcihati*, Ceren Yayıncılık, Elazığ 1997, s.52-53.

⁸ 1478/1479'da II.Mehmet Rodos şövalyeleriyle yapılan müzakereleri Menteşe Sancakbeyi olan oğlu Şehzade Cem aracılığıyla idare etmiştir. Bknz. Paul Wittek, *Menteşe Beyliği*, (Çev.O.Ş.Gökyay), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s.107.

⁹ 1582'de Balat ve Çine kazaları Menteşe Sancağı'ndan çıkarılarak Sığıla Sancağı'na eklenmiştir. Bknz. Mehmet Akif Erdoğan, XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresi, "*Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*", Akademi Kitabevi, İzmir 1994, s.223

¹⁰ II.Bâyezıd döneminde sekiz kaza yazılmış, İsravalos, Meğri, Mazon, Balat ve Eskihisar kaza olarak yazılmamıştır. 1517'de yapılan tahrirde sadece Eskihisar, Peçin kazasına dahil edilerek yazılmış diğerleri müstakil birer kaza olarak değerlendirilmiştir. 1562 mufassalında ise kaza düzenlemesi tekrar değişmiştir. Bu dönemde Milas kaza olmaktan çıkarılmış, Eskihisar ve çevre köylerde Peçin ve Bozüyük kazaları içinde yazılmıştır. Bknz. Ahmet Yiğit, *XVI. Yüzyıl Menteşe Livası Vakıfları*, Barış Platin Kitabevi, Ankara 2009, s.7.

XVIII. yüzyılda, 1700 ve 1740 yılları arasında, Menteşe Sancağı idarî açıdan Paşa Sancağı'nın Kütahya olduğu Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancaktır. Bu dönemde Menteşe Sancağı'nda Mustafa Paşa, Nasuh Paşa, Murad Paşa, Mustafa Paşa, Abdullah Paşa, Ahmed Paşa ve Polad Ahmed Paşa-zade Mehmed Paşa isimli kişiler sancak beyi olarak görev yapmıştır. Bu tarihlerde Menteşe sancağı Aydın Muhassıllığı'na¹¹ bağlı bir sancak olarak kabul edilmiş ve malikâne olarak tek elden tasarruf edilmiştir (Kılıç, 1997: 53).

1833 yılında Anadolu'daki sancaklardan dört vilâyet meydana getirilmiş, bu vilâyetlerden birisi olan Aydın vilâyeti; Aydın, Saruhan, Sığla ve Menteşe sancaklarının birleşmesinden oluşmuştur. 1830 yılında Menteşe Sancağı'nın 26 kazası içinde Muğla, Yarangüme, Dadya, Ula, Köyceğiz, Gökâbad, Bodrum, Eskihisar, Mesevli, Bozüyük, Yerkesiği ve Milas kazaları yer almıştır (Kütükoğlu, 2010: 16).

1864 Vilâyet Nizâmnamesi ile sancak idarecisi olarak mutasarrıflık kesin biçimde kurumsallaşmış ve eyalet sisteminden vilâyet sistemine geçilmiştir (Örenç, 2006: 378). 1867'den sonra yeni mutasarrıflıklar oluşturulmuş, Osmanlı idarî taksimatında yapılan değişiklik sonucu Menteşe Sancağı bağımsız Mutasarrıflık¹² haline getirilmiştir. Bu tarihten sonra Menteşe Sancağı merkezi Muğla olmak üzere; Bozüyük, Milas, Bodrum, Tatya (Datça), Meğri (Fethiye), Tavas ve Köyceğiz'den meydana gelmiştir (Akça, 2002: 26).

¹¹ Tanzimatla birlikte vergi ve hazine gelirlerinin toplanması görevi mültezimlerden alınarak muhassıllara verilmiştir. Muhassıllık kurumunun oluşturulması ile İmparatorluğun kuruluşundan itibaren hem mali hem de idarî-askerî görevler yüklenmiş olan vali ve sancakbeyinin (daha sonraları mütesellimler) mali yükümlülükleri kalmamıştır. Sancakların her türlü vergi gelirleri toplatılması işi merkezden atanan muhassıllara bırakılmış, böylece yöneticilerin hazine gelirlerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları önlenmek istenmiştir. Bknz. Musa Çadırcı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)", *Ord. Prof. Dr. Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1985, s.259

¹² Mutasarrıf, padişah tarafından tayin edilip sancağı idare eden kişi olarak tanımlanmıştır. Mutasarrıf Vilâyetler talimatnamesinde belirtilmiş olan mülkî, idarî, inzibatî ve malî hususları yerine getirmekle görevlendirilmiştir. Valinin livadaki temsilcisi durumunda olup, kaza kaymakamları üzerinde de emir verme yetkisiine sahiptir. Bknz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.8, Ankara, 1995, s.309-312. Menteşe Sancağı'nda mutasarrıflığının oluşturulmasıyla birlikte sırasıyla; Hurşit Paşa (1867), Arif Efendi (1869), Abdurrahman Paşa (1869), Raif Efendi (1870), Mustafa Bey (1872), Tayyar Paşa (1874), Necip Paşa (1877), Hilmi Paşa (1879), Enis Paşa (1883), Mümtaz Bey (1884), Şeref Paşa (1885), Cafer Paşa (1889), Tahir Bey (1893), Rıza Bey (1896), Celal Paşa (1897), Hıfzı Paşa (1899), Galip Paşa (1902), Ferit Paşa (1903), Neş'et Bey (1905), Ethem Bey (1907), Neş'et Bey (diğer) (1908), Selahattin Bey (1909), Kemal Paşa (1909), Hilmi Bey (1910), Cemal Bey (1910), Rauf Bey (1911), Münir Bey (1912), Müştak Bey (1914), Asaf Bey (1916), Hilmi Bey (Tekrar) (1917), Ethem Bey (Diğer) (1919), Müştak Bey (Tekrar) (1920), Mümtaz Bey (1921) ilgili yıllarda mutasarrıf olarak görev yapmıştır. Zekai Eroğlu, *Muğla Tarihi*, Marifet Basımevi, İzmir 1939, s.139.

Menteşe Sancağı, 1907 yılında; merkez Muğla Kazası olmak üzere Meğri (Fethiye), Milas, Marmaris, Bodrum, Yüksekum (Köyceğiz) kazalarından oluşmakta olup, Aydın Vilâyeti'ne bağlı üçüncü sınıf bir sancak olarak şekillenmiştir (Soyluer, 2006: C.5, 111).

20 Nisan 1921 tarihinde Sancaklar kaldırılarak yerine Vilâyet Teşkilâtı'nın kurulması ile Mentese Sancağı Aydın Vilâyeti'nden ayrılarak bağımsız bir vilâyet haline gelmiştir (Akça, 2002: 26).

1.2.Klasik Dönem Mentese Eğitim Kurumları

Kuruluşundan itibaren askerî, idarî ve iktisadî alanlarda olduğu gibi eğitim ve öğretim alanında önemli aşamalardan geçen Osmanlı Devleti, bu alanda da gelişme göstermiş ve ilerlemiştir (Baltacı, 2002: C.11, 446).

Mektep; kavram ve kurum olarak Osmanlılara, Anadolu Selçuklularından geçmiştir (Akgündüz, 1986: 36). Osmanlı Devleti'ne kadar, XIII. yüzyılın sonuna değin, Anadolu'da Selçuklu Devleti ve Beyliklerin ne kadar mektep ve medrese kazandırdığı ve bu kurumların işlevlerini ne kadar sürdürdükleri tam olarak bilinmemekle birlikte; Anadolu halkı varlığını sürdüren mektep ve medreselerden hem sosyal hem de kültürel anlamda yararlanmıştı. Ancak, halk bu kurumlardan kültürel açıdan ziyade sağlık merkezi, aşevi ve danışma merkezi olarak faydalanmış, bu nedenle eğitim ve öğretim faaliyetleri açısından bu kurumlar arka planda kalmıştır. Osmanlı Devleti'nde eğitim, devletin doğrudan üzerine aldığı bir görev olarak görülmezken, devlet kendi eliyle eğitim-öğretim faaliyetlerini yürütmemiş; eğitimi, vakıflar aracılığıyla halka bırakmıştır. Devletin ileri gelenleri vakıflara destek vererek dolaylı yoldan eğitimi teşvik etmiştir (Saydam, 1999: 45).

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan XVIII. yüzyıla kadar olan ve 400 seneyi içine alan klasik dönemde eğitim örgün ve yaygın olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Örgün eğitim kurumları, belirli yaşta olan insanları belirli zaman ve disipline göre yetiştirmek üzere kurulmuş müesseseler olarak tanımlanmıştır. Bu eğitim ve öğretim müesseseleri sivil ve askerî olmak üzere iki alanda şekillenmiştir. Sivil eğitim müesseseleri, sıbyan mektepleri ve medreseler olarak sınıflandırılırken; askerî eğitim müesseseleri ise, Acemioğlanlar Ocağı, Yeniçeri Ocağı ve XV. yüzyıl ortalarından itibaren medrese dışındaki en önemli resmi eğitim kurumu niteliği taşıyan, daha çok mülkî ve askerî

idareciler yetiştiren asıl amacı hem merkez hemde taşra bürokrasisine gerekli insan gücü kaynağını sağlamak olan Enderun olarak sınıflandırılmıştır. Bu dönemde, her yaş ve seviyedeki insana, medrese ve mekteplerin dışında eğitim veren yaygın eğitim kurumlarına bakıldığında ise camiler, tekkeler, kütüphaneler, sahaflar, loncalar, saraylar, evler, kıraathaneler ile muvakkithane ve rasathaneler karşımıza çıkmaktadır (Baltacı, 2002: C.11, 450).

Yaptığımız çalışma Mentеше Sancağı ile ilgili olduğundan bu bölümde Mentеше’de bulunan ve halkın eğitiminde etkili olan sıbyan mektepleri ve medrese hakkında bilgi verilecektir.

1.2.1. Sıbyan mektepleri

Sıbyan kelimesi Arapçadır ve küçük çocuk anlamına gelen sabi kelimesinin çoğuludur (Ergin, 1977: 65). “Kur’an öğretilen ve yazı yazılan yer” anlamına gelen mektep kelimesi “ketebe” kelimesinden türemiştir (Özön, 1959: 642). Sıbyan mektebi ise küçük çocuklara mahsus okul anlamında kullanılmıştır (Bahaeddin, 1997: 431). İslam tarihinde ilk müfredatının Hz. Ömer tarafından yapıldığı bilinen bu mektepler İslami karakter taşımaktadır (Sami, 2006: 817).

Temelleri İslam’ın ilk yıllarına kadar uzanan sıbyan mektepleri (Gelişli, 2002: C.15, 35) Osmanlı eğitim-öğretim kurumları içerisinde sabi denilen beş-altı yaşlarındaki çocuklara ilk tahsilini veren, onlara okuma-yazmayı, Kur’an ve bazı dinî bilgiler öğreten ve eğitim sisteminde ilköğretim kurumlarını teşkil eden mektepler olarak nitelendirilmiştir (Akyüz, 1999: 72; Hızlı, 2008: C.6, 86).

Osmanlı Devleti’nde sıbyan mektepleri her mahallede ve genelde her köyde varlık göstermiştir. Mektepler daha çok camilere bitişik yapılmış, bazen de caminin bir köşesinde yer almıştır. Bu mektepler devlet adamları ya da bölgenin ileri gelenleri tarafından vakıflar aracılığıyla kurulmuş, mekteplerin giderleri ise vakfın gelirleriyle karşılanmıştır. Bazı köy ve mahallelerde ise sıbyan mektepleri halk tarafından yapılarak, giderleri halk aracılığıyla karşılanmıştır (Akyüz, 2009: 72).

Dört-beş yaşlarına gelen çocuklar “Âmin alayı” denilen törenle okula başlamış, kayıt-kabul gibi herhangi bir işleme tabi tutulmamıştır. Müslüman olan her çocuk bu okullara gönderilmiş; ayrıca öğretmen-öğrenci münasebetleri okul içinde ve dışında kesin itaat, korku ve saygıya dayandırılmıştır (Kodaman, 1991: 58).

Sıbyan mekteplerinde okutulan derslere bakıldığında; Kur'an-ı Kerim'in anlamı açıklanmadan yalnızca okunuşunun öğretilmesi öncelikle temel alınan husus olmuştur (Akyüz, 2009: 72). Mektepte, din dersleri, Hüsn-i Hat (güzel yazı), aritmetik ve özellikle dört işlem gösterilen diğer dersler arasında yer almıştır (Hızlı, 1999: C.5, 214). Klasik dönemin sosyal ve kültürel şartları dikkate alındığında mekteplerde okutulan derslerin belli bir sistem dahilinde ve örgün bir eğitim-öğretim yaklaşımıyla okutulduğu anlaşılmaktadır (Hızlı, 2001: 115).

Sıbyan mektebi öğreticilerine muâllim adı verilmiştir. Sıbyan mekteplerinde eğitim-öğretim erkek, kız ya da karma sınıflar şeklinde gerçekleşmiştir. Muâllimler medrese eğitimi görmüş kişiler arasından seçilebildiği gibi, camide görev yapan imam ya da müezzin de bu görev için yeterli kimseler olarak görülmüştür. Kız öğrencilere bilgili, belirli bir yaşa gelmiş, hafız ve tecrübeli kadın öğretmenlerin ders verdiği görülmektedir (Ergin, 1977: 87). Günümüzdeki ilkokullar seviyesinde eğitim veren sıbyan mektepleri Osmanlı Devleti'nde şehirlerde ve köylerde varlığını sürdürerek medreselere geçmede basamak olarak görülmüştür (Zengin, 1999: C.5, 250).

Osmanlı Devleti'nde okuma-yazmayı öğretmek, ilm-i hal bilgisi ile basit matematik bilgilerini vermek üzere kurulmuş olan okullar, "*Dâru't-ta'lim, Dâru'l-ilm, Muâllimhâne, Mektep, Mektephâne, Mahalle Mektebi, Taş Mektep, Mekteb-i İbtidâiye ve Sıbyan Mektebi*" gibi isimlerle nitelendirilmiştir (Baltacı, 2002; C.11, 446). Nitekim 166 Numaralı Muhasebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri 1530 senesinde Menteşe Sancağı ve kazalarında mektep ya da sıbyan mektebi ifadesi kullanılmamakla birlikte "*muâllimhâneler*" den söz edilmektedir.

Muâllimhâne kelime anlamı olarak "bir şeyin öğretildiği yer, okul" manasına gelmektedir (Ayverdi, 2010: 835). Muâllimhâne XVI. yüzyılda Menteşe'de eğitim veren kurumlar arasında yer almıştır. Bu açıdan düşünüldüğünde toplamda 9 adet muâllimhâne Menteşe'de faaliyet göstermiştir (166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530), 1995: 49-57).

XIX. ve XX. yüzyıla ait bilgiler içeren ve ilk olarak 1879 yılında olmak üzere 1908 yılına kadar toplamda 25 adet yayımlanan Aydın Vilâyet Salnâmelerinde Menteşe Sancağı'nda yer alan ibtidâi mekteplerinden bahsedilirken; sıbyan mektepleri ile ilgili bilgilere yer verilmemiştir (Cavid, 2010: 5).

İncelediğimiz belgelerde, Menteşe Sancağı'nda bulunan sıbyan mektepleri ile ilgili olarak Merkez (Muğla) kazasında dört adet sıbyan mektebinin varlığından bahsedilmiştir. Merkez (Muğla) kazada inşa olunan bu mektepler Esad Paşa tarafından yaptırılmış olup söz konusu mekteplere gerekli özen gösterilmemiştir. Ayrıca kazada bulunan sıbyan mektepleri için gerekli olan kitap ve araç gereçlerin gönderildiği halde mektepler kapalı kalmış eğitim ve öğretim yapılamamıştır. Bu nedenle konu ile ilgili olarak H.1296/ M.1878-1879 senesinde sorunun çözülmesi için ve söz konusu mekteplerin iyileştirilerek eğitim öğretime devam etmesi hususu Aydın vilâyetine bildirilmiştir (BOA, MF.MKT, 61/155).

1.2.2. Medreseler

Medrese, sözlük anlamı olarak “okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak” anlamına gelen “derase” kökünden türemiştir (Bozkurt, 2003: C.28, 327). Arapça ders okunacak yerle beraber talebenin içinde oturup ders okuduğu bina anlamına gelen ve “derase” kökünden türeyen “medrese” kelimesi, genel olarak sıbyan mektebinin üstünde eğitim ve öğretim yapılan orta ve yüksek tahsil müesseselerine karşılık gelmiştir (Pakalın, 1983: C.2, 580).

Osmanlı Devleti'nde çok yaygın ve güçlü örgün eğitim kurumu haline gelen medreseler toplumu da derinden etkilemiştir (Akyüz: 2009, 52). Türk toplumuna İslamiyet ile birlikte giren medreseler, bu alanda en önemli isim olarak kabul edilen Nizâmülmülk örnek alınmak suretiyle, İslam coğrafyasının değişik yerlerinde inşa edilerek yaygınlaşmıştır (Hızlı, 2002: C.11, 426). Osmanlı Devleti'nde ilk medrese ise Orhan Gazi tarafından İznik'te açılmış, ilk müderris olarak da Davud-i Kayseri tayin edilmiştir (Uzunçarşılı, 1988: 1).

Medreseler, Osmanlılarda, ilköğretimden yükseköğretime kadar tahsil veren bir eğitim sistemi içerisinde, XVIII. yüzyıla kadar eğitim açısından ülkenin ihtiyaçlarını karşılamıştır (Yolalıcı, 1999: C.5, 281). Osmanlılarda medreseler, “Hâric” ve “Dâhil”¹³ olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştır. Hâric adı verilen medreselerde “bilginin temelleri”, yani Arapça ve fikrî ilimler üstüne hazırlık dersleri verilirken, Dâhil adı

¹³ Hâric adı verilen medreselerde Fıkıh, Hadis, Kelam gibi ilimler gösterilirken; Hidaye, Şerh-i Mevakıf ve Mesabih isimli kitaplar okutulmuştur. Dâhil adı verilen medreselerde Fıkıh, Usûl- i Fıkıh, Hadis, Tefsir gibi ilimler; Hidaye, Telvih, Buhârî, Keşşaf, Beyzâvi gibi eserlerle birlikte okutulmuştur. Bknz. Baltacı, *a.g.m.*, s.449.

verilen medreselerde “ulûm-ı aliyye”, yani dinî ilimler üzerine öğretim yapılmıştır (İnalçık, 2004: 176).

Osmanlı Devleti’nde sıbyan mektepleri talebelerine sadece talebe denilirken, en alt seviyelerdeki medrese öğrencilerine “suhte”, yüksek seviyelerdeki medrese öğrencilerine ise “danişmend” denilmiştir. Osmanlı medreselerinde talebelerin sıbyan mektebini bitirerek veya o seviyede özel bir eğitim görerek medreselere devam ettikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda en alt seviyedeki Haşiye-i Tecrid medreselerinin derslerini anlayabilmek için okuyup yazma ve bir miktar ilmihâl bilgilerinin öğrenilmiş olması gerekmektedir. Haşiye-i Tecrid medreselerinde bir müderrisin dersine başlayan talebe o medresedeki dersleri okuduktan sonra hocasından icâzet alarak sırasıyla Otuzlu, Kırklı, Ellili medreselerden aldığı icâzetle Sahn-ı Seman yada Süleymaniye Medresesi’ne devam etmiştir (Baltacı, 1976: 32).

Osmanlı Devleti teşkilatlanma ve idarî bakımdan kendinden önce kurulmuş olan Anadolu Selçuklu Devleti’ni örnek alırken; kuruluşunun ilk yıllarından itibaren bilimsel yapılanmaya da gereken önemi vermiştir (Halaçoğlu, 1994: C.12, 115). Osmanlı medreselerindeki eğitim-öğretim usulü Osmanlıdan önceki devletlerde olduğu gibi devam etmiş; medreselerin sayıları arttıkça, medreseler derece ve sınıflarına göre bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Osmanlıların yaptırmış olduğu medreseler arasında, derece ve sınıf bakımından, en önemlileri; İznik, Bursa ve Edirne de yer almıştır (Uzunçarşılı, 1988: 3).

1071 yılında Malazgirt Savaşı’nın kazanılmasıyla Türk-İslam çağına kapılarını açan Anadolu ve Anadolu’da yer alan Muğla, Süleyman Şah’ın komutasındaki Oğuz Türkleri tarafından ele geçirilmiştir. Ele geçirilişinden itibaren Selçuklu egemenliğine giren Muğla 1261 yılından itibaren de Menteşe Beyleri tarafından yönetilmeye başlanmıştır. Menteşeoğulları’yla birlikte, yörede Türk kültürünü yaymak ve sağlam temellere oturtmak amacıyla çalışmalar başlamış, Konya ve çevresinden Türk derviş ve şeyhleri Muğla’ya gelmiştir (Muğla Valiliği, 2003: 118; Wittek, 1999: 127). Menteşe Beyleri İslami ilimlerin müslüman öğrenciler tarafından öğrenilmesi amacıyla medreseler inşa etmiştir. 1583 yılına kadar Menteşe Sancağı’nda Ahmet Gazi Medresesi, İlyas Bey Medresesi, Hoca Firuz Paşa Medresesi, Hacı Muslihüddin V.

Şüca Medresesi ve Savcı Medresesi olmak üzere altı medrese vardır (Erdoğru, 2000: 120).

XIV. yüzyılda Balat Medresesi ile 1375 yılında yapıldığı anlaşılan Peçin'deki Ahmed Gazi Medresesi, eğitim ve öğretim açısından bölgede yaygın bir üne sahip olmuştur. Ahmed Gazi Medresesi, dikdörtgen planı, açık avlusu, etrafına dizilen öğrenci odaları ile biri giriş eyvanı olmak üzere iki eyvandan oluşmaktadır. Medresenin karşısında Orhan Bey tarafından yaptırılan ve İbn-i Batuta'nın ziyareti sırasında inşa halinde bulunan aynı cami bulunmaktadır (Muğla Valiliği, 2003: 118; Wittek, 1999: 127).

XV. yüzyılda Balat Medresesi'nde müderrislik yapan Hızır Şah Menteşevi'nin oğlu Molla Muhittin Derviş Mehmet Efendi'yi Fatih Sultan Mehmet Menteşe'den getirterek, Bursa'nın ünlü Sultan medresesi müderrisliğine atamıştır (Muğla Valiliği, 2003: 118).

XVI. yüzyılda Menteşe Sancağı'nda kazalar genelinde medreseler vakıflar aracılığıyla eğitim ve öğretim faaliyetlerini sürdürmüştür. 1530 senesinde Menteşe Sancağı'na bağlı kazalar Peçin, Çine, Balat, Milas, Muğla, Mazon, Tavas, Köyceğiz, Pırnaz, İsravalos ve Meğri olarak geçmektedir. 1530 senesinde Peçin Kazası'nda 2, Balat Kazası'nda 1, Milas Kazası'nda 1, Bozöyük Kazası'nda 1 medrese bulunmaktadır (166 Numaralı Muhasebi-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, 1995: 49-57).

Peçin kazasında İlyas Bey tarafından bir medrese inşa ettirilmiş, yıllık geliri 4.125 akçe olan medresenin gelirlerini tasarruf yetkisi 1562 ve 1583 yılları arasında medrese de müderrislik görevinde bulunan Sinan bin Yakub'a verilmiştir. Hacı Muslihiddin veled-i Şüca Muğla merkezinde bir medrese inşa ettirmiş, medresede 1562 ve 1583 yıllarında Çelebioğlu Mevlânâ Lütfullah ders vermiştir (Yiğit, 2009: 62).

XVI. yüzyılda Balat Medresesi'nde İznikli Molla Işık Kasım müderrislik yaparken, Şahidi'nin önderliğini yaptığı Mevlevi Dergahı Muğla'da eğitim ve öğretimin merkezlerinden biri olmuştur. XVI. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Hacı Muslihittin V. Şüca Vakfı bir cami, bir medrese ve bir mektepten oluşmuştur (Muğla Valiliği, 2003: 118; Wittek, 1999: 117).

XVII. yüzyılda Evliya Çelebi'ye göre Muğla'da ulema ve talebe mevcudu bakımından gelişmiş olarak kabul edilen yedi medrese ve 11 mektep varlık göstermiştir (Wittek, 1999: 117).

XIX. yüzyıla gelindiğinde Menteşe Sancağı'nda merkez ve kazalarında medreseye devam eden öğrencilerle birlikte medreselerde eğitim-öğretim faaliyetleri devam etmiştir. XX. yüzyılda özellikle 1903 ve 1904 senelerine ait verilerde Merkez (Muğla) kazada 745, Milas kazasında 224, Meğri kazasında 747 ve Bodrum kazasında 61 öğrenci medrese de eğitim görmüş ve böylece medreseler varlıklarını sürdürmeye devam etmiştir (S.N.M.U., H.1320-1321/M.1903: 378).

Tablo 1.1- Muğla Kazasında Bulunan Medreseler

Medresenin Adı	Medresenin Mahalli
1.Kurşunlu Medresesi	Çarşıda
2.Şeyh Medresesi	Şeyh Mahallesi
3.Halil Efendi Medresesi	Bali Hoca
4.Pazar Cami Medresesi	Cami İttisalinde
5.Kurban Medresesi	Emir Küçük
6.Tüccar Hoca Medresesi	Hacı Rüstem
7.Cerhan Medresesi	.
8.Konyalı Medresesi	Emir Küçük
9.Cami-i Kebir Medresesi	Cami-i Kebir
10.Yeni Medrese	Bozüyük Nahiyesi
11.İsmail Efendi Medresesi	Leyne Karyesi
12.Hüseyin Efendi Medresesi	Leyne Karyesi
13.Leyne Medresesi	Leyne Karyesi
14.Hacı Başlar Medresesi	Hacı Başlar Karyesi
15.Piri Bey Medresesi	Gıbye Karyesi
16.Bilâl Cami Medresesi	Ahi Karyesi
17.Osman Efendi Medresesi	Ula Nahiyesi
18.Akçaçam Medresesi	Gölcük Karyesi
19.Kıraviye Medresesi	Karayurtlan Karyesi
20.Yerkesili Medresesi	Yerkesik
21.Belek Cami Medresesi	Çarşı civarı

(S.N.M.U., H.1320-1321/M.1903: 377).

Kurşunlu Medresesi: Batak Hacı Ahmed Efendi tarafından inşa ettirilen medrese, konum itibariyle çarşıda bulunan bir yapıdır. Kurşunlu Medresesinde 1898, 1899, 1900, 1901 ve 1903 yıllarında Müderris Hacı Mehmed Efendi görev yapmıştır. Söz

konusu yıllarda ki öğrenci sayılarına bakıldığında Kurşunlu Medresesi'nde 1898'de 115, 1899'da 40, 1900,1901 ve 1903 yıllarında ise 12 öğrenci eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Şeyh Medresesi: Tavaslızade Osman Ağa¹⁴ tarafından inşa ettirilen medrese Şeyh mahallesinde bulunmaktadır. Şeyh Medresesinde 1898 ile 1900 arasında, 1901 ve 1903 yıllarında müderrislik görevini Müftü Bekir Efendi yerine getirmiştir. Medresede 1898 yılında 25, 1899'da 107, 1900, 1901 ve 1903 yıllarında 27 öğrenci eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Halil Efendi Medresesi: Bali Hoca mahallesinde bulunan medrese iâne ile yaptırılmıştır. Halil Efendi Medresesinde Halil İbrahim Efendi'nin müderrislik görevini yerine getirdiği yıllarda, 1898'de 39, 1899'da 25, 1900 yılında 35, 1901 ve 1903 yıllarında, 37 öğrenci eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Pazar Cami Medresesi: Mevki olarak cami bitişiğinde bulunan Pazar Cami Medresesi Ekmekçi Hacı Mustafa tarafından inşa ettirilmiştir. Hacı Kazım Efendi'nin müderrislik yaptığı; 1898 yılında 20, 1899'da 39, 1900, 1901 ve 1903 yıllarında ise 25 öğrenci medresede eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Kurban Medresesi: Bayırlı Hacı Ahmet tarafından inşa ettirilen medrese, Emir Küçük mahallesinde yer almaktadır. Müderris Mustafa Efendi görev yaptığı yıllarda, 1898'de 8, 1899'da 20, 1900 yılında 12, 1901 ve 1903 yıllarında ise 16 öğrenciye eğitim vermiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016;

¹⁴ 1830 senesinde Menteşe Mütessellimi olan Tavaslı Osman Ağa Tavas'ın Hırka Köyü'nde ikamet etmiştir. Tavaslızade Osman Ağa'nın hayli kalabalık bir dairesi vardır. 164 hanede 183 nüfus barındırmıştır. Bknz. Kütükoğlu, *a.g.e.*, s.44.

H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Tüccar Hoca Medresesi: Hacı Rüstem Mahallesinde yer alan medrese, 1898 yılına ait salnameye göre Hacı Hamdi tarafından, 1899, 1900, 1901 ve 1903 salnamelerine göre Hacı Mehmet Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. Müderris Halil İbrahim Efendi'nin görev yaptığı medresede 1898 yılında 21, 1899'da 8, 1900 ve 1901 yıllarında 23 öğrenci eğitim görürken, 1903'te ise 13 öğrenci eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Cerhan Medresesi: 1899 yılına ait salnameye göre Cerhan mahalinde bulunan medresenin, incelediğimiz diğer yıllara ait maârif salnamelerinde medresenin yeri belirtilmemiştir. Hacı Osman Ağa tarafından yaptırılan medrese de, müderris Hasan Efendi, 1898 senesinde 15, 1899'da 21, 1900 yılında 18, 1901 ve 1903 yıllarında ise 21 öğrenciye eğitim vermiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Konyalı Medresesi: Emir Küçük Mahallesi'nde bulunan medrese Hacı Fevzi Efendi tarafından yaptırılmıştır. Yıllara göre öğrenci sayılarına bakıldığında, Hacı Mehmet Efendi'nin müderrislik yaptığı medresede 1898 senesinde 13, 1899'da 15, 1900, 1901 ve 1903 yıllarında 18 öğrenci eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Cami-i Kebir Medresesi: Kahraman Bey tarafından inşa ettirilen ve mevki olarak Cami-i Kebir'de bulunan medresede incelediğimiz yıllara ait maârif salnamelerinde müderrislik görevini Ahmet Efendi yerine getirmiştir. Müderris Ahmet Efendi'nin 1898, 1900, 1901 ve 1903 yıllarına ait salnamelere göre öğrencisi yokken, 1899 yılında 13 öğrencisi vardır (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Yeni Medrese: Bozöyük Nahiyesi'nde bulunan medrese Hacı Molla Hasan tarafından inşa ettirilmiştir. Hacı Süleyman Efendi'nin müderrislik yaptığı medrese de 1898'de

25, 1899'da 7, 1900 yılında 27 öğrencisi bulunurken, 1901 ve 1903 yıllarında 26 öğrenci eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

İsmail Efendi Medresesi: Bekir Kahyaoğlu Ahmet tarafından inşa ettirilen medrese mevki olarak Leyne Köyü'nde bulunmaktadır. İsmail Efendi Medresesinin müderrisi İsmail Efendi olup, medresede 1898 ve 1899 yıllarında 33, 1900 senesinde 30 ve 1901 ile 1903 yıllarında 34 öğrenciye eğitim verilmiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Hüseyin Efendi Medresesi: Leyne Köyü'nde bulunan medrese Hacı Hüseyin Efendi tarafından inşa ettirilmiştir. Hüseyin Efendi'nin müderrislik yaptığı medresede 1898 ve 1899 yıllarında 11 öğrenci eğitim görürken, 1900 ve 1903 yıllarında 10 öğrenci eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Leyne Karyesi: Mehmet Efendi tarafından inşa ettirilen medrese Leyne Köyü'nde bulunmaktadır. Müderris Mehmet Efendi 1898 ile 1899 yıllarında 8, 1900 senesinde 10, 1901 ve 1903 yıllarında ise 15 öğrenciye eğitim vermiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Hacı Başlar Karyesi: İâne ile yaptırılan medrese mevki olarak Hacı Başlar Köyü'nde yer almaktadır. Söz konusu medresenin müderrisi Ahmet Efendi olup, 1898 ve 1899 yıllarında 20, 1900, 1901 ve 1903 yıllarında 18 öğrenciye eğitim vermiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Piri Bey Medresesi: Piri Bey tarafından inşa ettirilen medrese Leyne Köyü'nde bulunmaktadır. Hüseyin Efendi'nin müderrislik yaptığı medresede 1898 ve 1899 yıllarında 18, 1900 ve 1903 yıllarında ise 17 öğrenciye eğitim verilmiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: s.916; H.1316-1317/M.1899: s.1016; H.1317-1318/M.1900: s.1130-1132; H.1318-1319/M.1901: s.426; H.1320-1321/M.1903: s.378).

Bilal Cami Medresesi: Ahi Köyü'nde bulunan medrese Hacı Ali Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. İncelediğimiz maârif salnamelerinde Müderris Halil İbrahim Efendi'nin görev yaptığı medresede, 1898 ile 1899 yıllarında 18, 1900 yılında 17, 1901 ve 1903 yıllarında ise 20 öğrenci eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Osman Efendi Medresesi: Hacı Halil Ağa tarafından inşa ettirilen medrese Ula Nahiyesi'nde bulunmaktadır. İncelediğimiz maârif salnamelerinde medresede müderris olarak görev yapan Hafız Mehmet Efendi 1898 ve 1899 yıllarında 85, 1900 yılında 80, 1901 ve 1903 yıllarında 85 öğrenciye eğitim vermiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Akçaçam Medresesi: Gölcük Köyü'nde bulunan medrese, Hacı Hüseyin Efendi tarafından yaptırılmıştır. Hacı Hüseyin Efendi'nin müderris olarak görev yaptığı medresede, 1898 ve 1899 yıllarında 15, 1900 ve 1903 yıllarında ise 18 öğrenci eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Kıraviye Medresesi: İâne ile yaptırılan medrese mevki olarak Karayurtlan Köyü'nde yer almaktadır. Söz konusu medresenin müderrisi Hüseyin ve Osman Efendiler olup, medresede 1898 ve 1899 yıllarında 176, 1900 ve 1903 yıllarında 178 öğrenciye eğitim verilmiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Yerkesili Medresesi: Yerkesik'te bulunan medrese iâne ile inşa ettirilmiştir. İsmail Efendi'nin müderrislik yaptığı medresede 1898 ve 1899'da 25, 1900 ve 1903 yıllarında 27 öğrenci eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 916; H.1316-1317/M.1899: 1016; H.1317-1318/M.1900: 1130-1132; H.1318-1319/M.1901: 426; H.1320-1321/M.1903: 378).

Tablo 1.2- Milas Kazasında Bulunan Medreseler

Medresenin Adı	Medresenin Mahalli
1.Belen Cami	Çarşı Civarı
2.Ağa Cami	Hükümet Civarı
3.Cami-i Kebir	Hacı Bedreddin Mahallesi
4.Kurşunlu	Burgaz Mahallesi
5.Mandalyat	Çarşı Civarı Karlıca Karyesi

(S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

Belen Cami: Milas kazasında Çarşı civarında bulunan medrese Hacı Mehmet Said Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. Mehmet Rüşdü Efendi'nin müderris olarak görev yaptığı medresede, 1898 ve 1899 yıllarında 90, 1900 senesinde 108, 1901 ve 1903 arasında 118 öğrenciye eğitim verilmiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 379).

Ağa Cami: Yusuf Efendi'nin müderrislik yaptığı medrese, Hacı Aziz Ağa tarafından yaptırılmış olup, mevki olarak Hükümet Civarında yer almaktadır. Yıllara göre öğrenci sayılarına bakıldığında 1898'de 140, 1899'da 137, 1900 ve 1901'de 127, 1902 ve 1903 senelerinde 128 öğrenci medresede eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 379).

Cami-i Kebir: Hacı Bedrettin Mahallesi'nde bulunan medrese Abdürrahman Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. Ali Efendi'nin müderris olarak görev yaptığı medresede 1898'de 30, 1899'da 21, 1900'de 34, 1901 ve 1903 yıllarında 37 öğrenciye eğitim verilmiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 379).

Kurşunlu Medresesi: Firuz Bey tarafından inşa ettirilen medrese mevki olarak Burgaz Mahallesi'nde bulunmaktadır. 1901 ve 1903 yıllarında Ali Efendi'nin müderrislik yaptığı medresede, söz konusu yıllarla birlikte 1898, 1899 ve 1900

senelerinde öğrenci sayısı belirtilmemiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 379).

Mandalyat Medresesi: Çarşı civarı Karlıca Köyü'nde bulunan medrese Ömer Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. Mehmet Efendi'nin müderrislik yaptığı medresede 1898'de 30, 1899'da 32, 1900 ve 1903 senelerinde 59 öğrenci eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 379).

Tablo 1.3-Meğri Kazasında Bulunan Medreseler

Medresenin Adı	Medresenin Mahalli
1.Eldirek	Eldirek Karyesi
2.Patlangıç	Patlangıç Karyesi
3.Ören	Ören Karyesi
4.Toplar	Seydiler Karyesi
5.Gele	Seydiler Karyesi
6.Hamid Efendi	Seydiler Karyesi
7.Zive	Zive Karyesi
8.Kayacık	Kayacık Karyesi
9.Karadere	Karadere Karyesi
10.Dodurga	Dodurga Karyesi
11.Döğer	Döğer Karyesi
12.Süleyman Efendi	Pırnaz Yaylası
13.Gerişburnu	Gerişburnu

(S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

Eldirek Medresesi: Eldirek Köyü'nde bulunan medrese Müftü Merhum Mustafa Efendi tarafından yaptırılmıştır. Eldirek Medresesi'nde Müftü Hüseyin Efendi 1898 senesinde 241, 1899, 1900, 1901 ve 1903 senelerinde ise 354 öğrenciye eğitim vermiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

Patlangıç Medresesi: Müderris Ramazan Efendi tarafından inşa ettirilen medrese mevki olarak Patlangıç Köyü'nde yer almaktadır. Hızırzade Ramazan Efendi'nin müderrislik yaptığı medresede 1898-1900 yılları arasında mevcut öğrenci sayısı 43 iken, 1901 ve 1903 yıllarında 45 olmuştur (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

Ören Medresesi: Hacı Halil ve Yusuf Efendiler tarafından inşa ettirilen medresenin müderrisi Yusuf Efendi olup, medrese mevki olarak Ören'de bulunmaktadır. Ören Medresesinde 1898-1900 yılları arasında 78 öğrenciye eğitim verilirken; 1901 ve 1903 yıllarında 81 öğrenciye eğitim verilmiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

Toplar Medresesi: Seydiler Köyü'nde bulunan îâne ile yaptırılmıştır. Tokmakzade Halil Efendi'nin müderris olarak görev yaptığı medresede; 1898-1900 yılları arasında 97 öğrenciye eğitim verilirken, 1901 ve 1903 yıllarında 10 öğrenciye eğitim verilmiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

Gele Medresesi: Derviş Mustafa tarafından inşa ettirilen medrese Seydiler Köyü'nde bulunmaktadır. Hafız İbrahim Efendi'nin görev yaptığı medresede, 1898, 1899, 1900, 1901 ve 1903 yıllarında 36 öğrenci eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

Hamid Efendi Medresesi: Seydiler Köyü'nde bulunan medrese îâne ile inşa ettirilmiştir. Hamid Efendi'nin müderrislik yaptığı medresede 1898 ile 1899 yıllarında 33 öğrenci eğitim görürken, 1900, 1901 ve 1903 yıllarında öğrenci sayısında azalma meydana gelmiş ve 32 öğrenciye düşmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

Zive Medresesi: İâne ile inşa ettirilen medrese mevki olarak Zive Köyü'nde bulunmaktadır. Müderris olarak Arab Ali'nin görev yaptığı medresede öğrenci sayılarında yıllara göre değişiklik meydana gelmiştir. 1898'de medreseye devam eden

öğrenci sayısı 139 iken, 1899 ve 1900’de 114 olmuş, 1901 ve 1903 yıllarında ise tekrar artış göstererek 121’e yükselmiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 377).

Kayacık Medresesi: İâne ile inşa ettirilen medrese, 1898, 1900, 1901 ve 1903 yıllarına ait salnameye göre Kayacık mevkiinde bulunurken; 1899 yılına ait salnameden edilen bilgiye göre Karadede mevkiinde yer almaktadır. 1898 ve 1899 senelerinde Hasan Efendi müderris olarak görev yaparken; 1900, 1901 ve 1903 senelerinde ise bu görevi Bekir Efendi yerine getirmiştir. 1898-1900 yılları arasında medreseye devam eden öğrenci sayısı 10 iken, 1901 senesinde bu sayı 12, 1903 ‘te ise 13’e yükselmiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

Karadede Medresesi: İâne ile yaptırılan medrese, 1898, 1900, 1901 ve 1903 senelerine ait salnamelere göre Karadere mevkiinde yer alırken; 1899 yılına ait salnameye göre Kayacık mevkiinde yer almaktadır. Medresede 1898 ve 1899 yıllarında Ali Paşazade Bekir ve Durmuş Efendi müderrislik yapmış; 1900, 1901 ve 1903 senelerinde ise müderrislik görevini Hasan Efendi yerine getirmiştir. Söz konusu yıllara ait öğrenci sayılarına bakıldığında herhangi bir değişiklik yaşanmamış, medreseye 51 öğrenci devam etmiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

Dodurga Medresesi: Dodurga Köyü’nde bulunan medrese iâne ile yaptırılmıştır. İbrahim Efendi’nin müderris olarak görev yaptığı medresenin 1898-1901 yılları arasında öğrencisi yokken, 1903 senesinde 10 öğrenci medreseye devam etmiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

Döğer Medresesi: İâne ile inşa ettirilen medrese Döğer Köyü’nde bulunmaktadır. Mahalcelizade İbrahim Efendi’nin müderrislik yaptığı medresede 1898’de 13, 1899 ve 1900 yıllarında 17, 1901 ve 1903 senelerinde ise 20 öğrenci eğitim görmüştür

(S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

Süleyman Efendi Medresesi: Pınaz Yaylası'nda bulunan medrese iâne ile yaptırılmıştır. Müderris olarak Süleyman Oğlu Efendi'nin görev yaptığı medresede yıllara göre öğrenci sayılarında değişiklik meydana gelmiş, 1898'de 11, 1899 ve 1900 yıllarında 10, 1901 ve 1903 senelerinde ise 14 öğrenci eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

Geriş Burnu Medresesi: Geriş Burnu mevkiinde yer alan medrese iâne ile inşa ettirilmiş olup; 1898, 1899, 1900, 1901 ve 1903 senelerine ait salnamelerden edinilen bilgilere göre medreseye devam eden öğrenci bulunmamaktadır (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

İncelediğimiz belgelere göre Bodrum Kazası'nda Mustafa Paşa Medresesi ve Bodrum İlmiye Medresesi eğitim vermiştir. Çarşıda bulunan Mustafa Paşa Medresesi Kızılhisarlı Mustafa Paşa tarafından inşa ettirilmiştir. 1746 senesinde açılan medrese 20. yüzyılın başlarına kadar faaliyet göstermiştir (Baykara, 1992: 247-248). Müftü Mehmet Hilmi Efendi'nin müderris olarak görev yaptığı medresede 1898 ile 1899 senelerinde 13, 1900'de 53, 1901 ve 1903'te 61 öğrenci eğitim görmüştür. Bodrum'da Mustafa Paşa medresesinden başka Çarşı Cami medresesi ve Süleyman Efendi medreselerinin isimleri geçmektedir. Ancak söz konusu iki medresenin de yapılış tarihi ve buldukları yer ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

1917 senesinde yayınlanan Medâris-i İlmiye Kanunu ile medreselerin ıslahı amaçlanmıştır. Şer'iyeye ve Evkâf Vekâleti'nin uygun göreceği ve ihtiyaç duyulan yerlerde bir veya birden fazla İlmiye medresesi açılmasına izin verilmiştir. Bu karar doğrultusunda 1921 senesinde Medâris-i İlmiye Nizâmnamesi'ne dayanarak Bodrum İlmiye Medresesi açılmıştır (Baykara, 1992: 247-248; İpşirli, 2003: C.28, 327-332; Tutsak ve Öntuğ, 2014: C.2, 878).

Ayrıca Marmaris kazasında da tespit edilen bir medrese bulunmaktadır. Maârif

salnamelerinde yeri belirtilmeyen medrese îâne ile yaptırılmıştır. 1898, 1899, 1900, 1901 ve 1903 yıllarına ait salnamelerde müderris ve öğrenci sayılarıyla ilgili bilgi verilmemiştir (S.N.M.U., H.1315-1316/M.1898: 918; H.1316-1317/M.1899: 1018; H.1317-1318/M.1900: 1132; H.1318-1319/M.1901: s.429; H.1320-1321/M.1903: 378).

Osmanlı Devleti'nin diğer vilâyet ile vilâyete bağlı sancaklarında olduğu gibi Mentеше Sancağı'nda da medreseler eğitim-öğretimin sürdürülmesi ve geliştirilmesi açısından önemli bir yere sahip olmuştur. Mentеше Sancağı'nda temellerinin XIV. yüzyılda atıldığı düşünülen medreseler Tanzimat Dönemi'nde eğitim alanında gerçekleştirilen reformlarla birlikte varlık göstermeye devam etmiş, XX. yüzyılın başlarında da Osmanlı Devleti'nin eğitim kurumları arasında yer almıştır.

Aydın Vilâyeti'ne bağlı Mentеше Sancağı'nda 21 adet Merkez Kazasında, 13 adedi Meğri Kazasında, beş adedi Milas Kazasında, bir adedi Bodrum Kazasında ve son olarak bir adedi Marmaris Kazasında olmak üzere toplamda 41 adet medrese sancakta eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütülmesinde önemli rol oynamıştır. Maârif Salnâmeleri ile Aydın Vilâyet Salnâmelerinden edinilen bilgilere göre medreseye devam eden öğrenci sayılarında yıllara göre değişiklik meydana gelirken, genel itibariyle sancak merkezi ve sancağa bağlı tüm kazalarda eğitimin devam ettiği yıllarda her medreseye bir müderris ataması yapılmıştır. Medreselerin yapım aşamasında ise vakıfların, hayırsever kişilerin ve toplu olarak verilen yardımların katkısı olmuş, medreselerin inşası gerçekleşmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

MENTEŞE'DE EĞİTİM TEŞKİLATI (1839-1876)

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren işlevini koruyan eğitim kurumları XVI.yüzyıldan itibaren değişen dünya şartlarına ayak uyduramamış ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmıştır. Ayrıca kuruluş yıllarında muhafaza ettikleri teşkilat ve programlarında bozulmalar meydana gelen eğitim kurumları, toplumun ilerlemesini de engellemiştir (Koçer, 1991: 1).

XVII. yüzyıldan itibaren devletin zayıflayarak, sosyal ve ekonomik düzeninin bozulmaya başlaması; önce vakıflara yansımış ve buna bağlı olarak meydana gelen bozulma ilim merkezi olmaktan çıkan medreseleri de etkilemiştir. 1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça antlaşmalarıyla Avrupa'nın üstünlüğü fark edilmiş, Osmanlı Devleti'nin ise bu noktada ne kadar geri kaldığı anlaşılmıştır. Osmanlıda yenileşme ihtiyacına rağmen medreseden ve ulemâdan bu yönde herhangi bir teşebbüs meydana gelmemiştir (Kodaman, 1991: 8-9).

Avrupa'da hemen her alanda yeni keşifler ve gelişmeler yaşanıp; güçlü devletler ortaya çıkarken; Osmanlı Devleti durumdan tamamen habersiz kalmamıştır. Osmanlı da yenileşme adına bazı adımlar atılması gerektiğine inanan padişah ve devlet adamları mevcut olmasına rağmen; bu kişiler devrin problemlerini çözebilecek yeterli bilgiye sahip değildi (Doğan, 1997: C.37, 424-425).

Osmanlıda Batılılaşmanın etkisi ile modern eğitim anlayışında yeni bir bakış açısı ortaya çıkmıştır. Bu yeni anlayış ile eğitim kurumlarında bir değişim ve dönüşüm süreci başlamış; ancak bu süreç Osmanlı Devleti kurumlarında tek düze bir şekilde gerçekleşmemiştir. Osmanlı, Batı ile olan ilişkilerini arttırdıkça kendi kurumlarının yetersizliğinin farkına varmış ve Batı kurumlarını kendisine model olarak görmeye başlamıştır. Ancak ıslahat hareketlerini savunan kişilerin yenileşme sürecinde hem bakış açılarının hem de imkanlarının sınırlı olması gelişim sürecinin oldukça yavaş işlemesine neden olmuştur (Tekeli ve İlhan, 1993: 54).

I. Mahmut Han'dan sonra Osmanlı tahtına sırasıyla III.Mustafa (1757-1774), I.

Abdülhamit (1774-1789) ve III.Selim (1789-1807) geçmiştir. Osmanlı Devleti almış olduğu askeri yenilgiler ve Avrupa’da yaşadığı toprak kayıpları nedeniyle bazı alanlarda yenileşme hareketlerine girmeyi gerekli görmüştür (Akyüz, 2009: 97).

Avrupa’ya elçiler göndererek gelişmeleri takip etmeye çalışan ve 1770 Çeşme Baskını ile donanması yakılan Osmanlı Devleti Cezayirli Gazi Hasan Paşa’nın teklifi ile (Kazıcı, 1995: 99) Fransız, İngiliz ve İsveçli askeri uzmanların görevlendirildiği ilk Avrupa tarzı askeri okul olan Mühendishane-i Bahr-i Hümayun’u açmıştır (Çam, 1991: 14-15). III.Ahmed devrinde başlayan askeri ıslahatı, 1733’de Comte de Bonneval’in önderliğinde açılan Hendesehane ile 1773’de Baron de Tott’un tavsiyesi ve teşvikiyle oluşturulmuş Mühendishane-i Bahr-i Hümayun, daha sonra Batılı tarzda bir diğer bir okul olan ve 1796’da açılan Mühendishane-i Berri-i Hümayun takip etmiştir (İhsanoğlu, 1992: 336).

Mühendishane-i Berri-i Hümayundan önce tersane ile donanmanın tanzim ve ıslahı, ancak III.Selim tahta geçtikten sonra planlı bir şekilde devlet politikası içinde yer almıştır. III.Selim kendinden önceki padişahların yapmış olduğu ıslahat hareketlerini yeterli görmemiş; devletin ileri gelenlerine ve buldukları mevkiye ehliyet sahibi kişilere, devletin bozulan nizamının düzeltilmesi ve ıslah edilmesi için görüşlerini içeren raporlar hazırlamaları doğrultusunda talimat vermiştir. Hazırlanan raporların padişaha sunulmasından sonra ilk olarak geniş ve etraflı bir ıslahat programı hazırlanmış ve “Nizam-ı Cedid” adını taşıyan bu ıslahat programında; Avrupa’nın ilim, fen ve teknik tecrübelerinden mümkün olduğu kadar faydalanılması gerektiği üzerinde durulmuştur (Gencer, 2001: 32). Ayrıca III.Selim döneminden itibaren tıbbın geliştirilmesi ve modernleştirilmesi adına bazı çalışmalarda bulunulmuş, 1805’te Kuruçeşme’de özel bir Rum mektebi açılarak; yine 1807’de açılan ikinci bir tıp mektebinin de varlığından bahsedilmiştir (Sakaoğlu, 2003: 62-63).

II.Mahmut dönemine bakıldığı zaman ilk olarak 1827’de ordunun ihtiyacını karşılamak amacıyla tıp ve cerrahlik öğretimi yapan, Müslümanlardan tabip ve cerrah yetiştirmeyi amaçlayan bir askeri mektep olan Tıphâne-i Amire ve Cerrahhâne-i Mamure kurulmuştur (Akyüz, 2009: 127). 1826’da Vaka-i Hayriye olarak adlandırılan ve XIV. yüzyılda kurulan Yeniçeri Ocağı kaldırılmıştır. Asakir-i Mansure-i Muhammediye adında yeni bir ordu kurulmuş ve bu ordu ülkemizde modern askeri

eğitimin başlangıcı olarak sayılmıştır (Çam, 1991: 16). Yeni kurulan bu ordunun subay ve asker ihtiyacını karşılamak amacıyla 1834'te Mekteb-i Harbiye açılırken (Koçer, 1991: 34); yine aynı tarihte trampetçi sağlama görevini yerine getirmek olan Mızıka-i Hümayun Mektebi açılmıştır. Tanzimatın ilanından önce Osmanlı Devleti'nde eğitim kurumları; masrafları vakıflar tarafından karşılanan, halka temel eğitim vermeyi amaçlayan sıbyan mektepleri ve medreseler ile; giderleri devlet tarafından karşılanıp askeri ve teknik eleman yetiştirmeyi hedefleyen mühendislik, tıp ve askeri kurumlar şeklinde sınıflandırılmıştır. Osmanlı Devleti'nde II. Mahmut döneminde birçok alanda köklü değişikliklere gidilmiştir (İhsanoğlu, 1992: 370).

2.1. Osmanlı Eğitim Sisteminde Taşra Teşkilatlanması ve Menteşe Sancağı

Maârif Teşkilatı

2.1.1. Vilâyet Maârif Meclisleri ve Taşra Maârif Komisyonları

1839 Tanzimat Fermanı'nda eğitim ile ilgili maddelere yer verilmemiş; ancak bu dönem Türkiye'de "maârif" adı altında eğitimin çağdaş bir çizgide yol alması açısından önemli bir dönem olmuştur (Sakaoğlu, 2003: 71). Tanzimat Fermanı'nda planlanan yeniliklerin gerçekleşmesi; ülkede yeterli sayıda aydın ve memur kadrosunun varlığına bağlı olup, bu kadronun ortaya çıkmasının modern bir eğitim sisteminin kurulmasıyla mümkün olacağı düşünülmüştür (Karal, 1983: C.6, 168).

Tanzimat'ın ilanından 1869'a kadar ihtiyaç duyulan okullar açılmış; ancak okulların bağlı olduğu herhangi bir sistem oluşturulmadığından Maârif örgütü; Mekâtib-i Umumiye Nezareti ve Meclis-i Umur-ı Nafia tarafından idare olunmuştur (Antel, 1940: 16-17).

Sultan Abdülmecit 1845 senesinde yayınladığı Hatt-ı Hümayûnda halkın cehaletten kurtarılmasını, din eğitiminin yanında dünyevî ihtiyaçlara yönelik derslerin de verilmesini, her düzeyde eğitimin ele alınmasını, ülkenin uygun olan her yerinde okullar açılmasını istemiştir. Abdülmecit'e göre asıl ilerleme, ülkenin gelişmesi ve halkın refaha kavuşmasında olup o dönem için belirtilen hedeflere ulaşamaması, Sultanı çok üzmüştür. Sultan Abdülmecit eğitim konusunda ilk kez ortaya konan eğitim prensibi şeklindeki düşüncelerini vekillere günümüz Türkçesi ile şu ifadelerle açıklamıştır (Akyüz, 2009: 159-160)

“En önemli ideal ve amacımız olan ülkenin ve halkın mamuriyetini sağlamak için ne türlü tedbirler gerekli ise bir an önce alınıp uygulansın... ve tüm vekillerin ortak görüşleri ile mesele düşünölsün. Böyle bir amacın gerçekleşmesi, din ve dünya işlerinde halkın bilgisizliğinin giderilmesine bağlıdır. İlimlerin ve fenlerin kaynağı ve sanayinin meydana çıktığı yer olan gerekli okulların icadı ve yapılması, benim için işlerin en önemlisidir (akdem-i umur). Bu nedenle ülkenin uygun yerlerinde gerekli okullar açılarak halkın eğitilmesi çaresine bakılsın.”

Sultan Abdölmecit’in isteğı üzerine “Meclis-i Vala” eğitim programı üzerinde çalışmalar yaparak, 13 Mart 1845’te “Meclis-i Maârif-i Muvakkat” Meclis-i Vala’ya bağlı bir komisyon olarak kurulmuştur (Bilim, 2002: 152-155).

1845’te maârif işleriyle uğraşmak için oluşturulan Meclis-i Maârif-i Muvakkat azasının büyük bir kısmı medreseden ve Bab-ı Ali’den yetişme insanlardan oluşmuştur. 1869 Maârif-i Umumiye Nizâmnâmesi, maârif işlerini dini makamların etkisinden kurtarmak ve dünyevileştirmek amacıyla, Avrupa’da olduğu gibi genel maârif idaresi ile ilgili esasları belirlemiştir (Antel, 1940: 16-17).

Tanzimat Dönemi’nde taşrada eğitim alanında herhangi bir yenilik yapılmamasının en önemli nedeni eğitim alanında idarî bir teşkilatlanmanın mevcut bulunmaması olmuştur. Bu anlamda atılan ilk adım 1872’de Tuna ve Bağdat vilâyetlerinde gerçekleşmiştir. 1875’te Meclis-i Maârif ve şubelerinin oluşturulması ve vazifeleriyle ilgili bir talimatname yayınlanmıştır (Cevad, 2001: 122-123).

Maârif-i Umumiye Nizâmnâmesi ile oluşturulan, İstanbul’daki Meclis-i Kebir-i Maârif’in şubeleri olmak üzere, vilayetlerde birer Meclis-i Maârif kurularak burada ki mektepler Maârif Nezareti’nin yetkisine verilmiştir. Ancak nezaret herbir mekteple ayrı ayrı ilgilenememiş, daha çok genel ve kanuni işlerle meşgul olmuştur. O dönemde merkez ile çevre arasında hissedilen kopukluğu gidermek ve bağlantı kurmak amacıyla yardımcı kurumların oluşturulması gereksinimi ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda vilâyetlerde yavaş yavaş maârif müdürlükleri, meclisleri ve müfettişlikleri ortaya çıkmaya başlamıştır (Erdoğdu, 1996: 221).

1869 Maârif Nizâm-nâmesi'ne göre vilâyet maârif müdürlükleriyle¹⁵ meclis-i maâriflerin iç içe olma prensibi kabul edilmiştir. Ancak taşra maârif idareleri Türk ve Müslümanlardan, meclis-i maârifler ise müslim ve gayrimüslimlerden oluşturulmuştur (Erdoğan, 1996: 222).

Maârif müdürünün başkanlığında görev yapan Vilâyet maârif meclislerinin görevi Maârif Nezareti'nden alacağı emirleri ve talimat ahkâmını uygulamak, hazineden ayrılan para ile ahaliden alınacak hasılatın muhafazasını temin etmek, mekteplerin teftiş ve ıslahı ile ilgilenmek ve her sene vilâyette maârifle ilgili yapılması gerekli olan işleri Maârif Nezareti'ne bildirmektir (Antel, 1940: 16-17).

Vilâyet merkezlerinde oluşturulan Maârif Meclisi, biri müslim diğeri gayrimüslim olan iki muavin, ikisi müslim ikisi gayrimüslim olmak üzere dört muhakkik yani denetçi, bir muhâsib, bir kâtib ve bir sandık emininin yer aldığı üyelerden meydana gelmiştir (Cevad, 2001: 448).Maârif meclisi üyeleri arasında sayıları en az dört, en fazla 10 olan, maaşsız çalışacak Müslüman ve gayrimüslim azâlar vilâyet idarelerince yerel eşraftan (mahallî erkânından olmak üzere) seçilerek, Maârif Nezâreti'ne sunularak nezâretin onayı alındıktan sonra göreve başlamıştır. Azâlar dışındaki Maârif meclisinin diğeri üyeleri, yani maârif müdürü, başkan yardımcıları, müfettişler, sancaklardaki denetçiler, muhasebeci ve kasadar düzenli maaşa bağlanmıştır. Maârif meclislerinin iki çeşit üyeden; yani düzenli maaş alan devlet memurlarıyla eşraftan seçilen azâlardan oluşmasında, Maârif Nezâreti'nin maârif meclisleri üzerinde etkinliğini korumak ve vilâyet okulları üzerinde daha etkili bir idare sistemi kurmak

¹⁵ Maârif Nizâmnamesi'nin yayımlanmasıyla, vilâyet maârif müdürlüklerinin kurulması işi, kanun emri olarak hükümetin görevleri arasına dahil edilmiştir. 21 Ocak 1871'de yayımlanan İdare-i Umûmiye-i Vilâyet Nizâmnamesinin 25. ve 26. Maddelerinde de maârif müdürlerinin görev ve yetkileri açıklanarak maârif müdürlükleri vilâyet kuruluşu içinde yerini almıştır. Maârif müdürleri vilâyetin maârifle ilgili gelir-gider cetvellerini nezârete göndermekle görevlendirilmiştir. 61 maddeden oluşan ve maârif müdürlerinin vazifelerini gösteren nizâm-nâme de; vilâyetlerde maârifin re'sen memuru ve mercii maârif müdürleridir, maârifte çalışan herkes müdüre müracaat eder, mâiyetindeki memurları işten atabilir, her üç ayda bir rapor, birde 1 yıl sonunda tafsilatlı bir rapor hazırlayarak, kendi fikirlerindeki eklemek, bütün okulları teftişle birlikte, zararlı bir yayına izin vermemek, maâriife ait mal ve mülkün idare ve muhafazasından, maârif sandıkları vasıtasıyla hisse-i iâne-i maârifin toplanılmasından sorumlu olmak, vilâyetin maârif bütçesinden sorumlu olmak, resmi okulların tanzim ve ıslahına gayret etmek, hususî İslâm okullarını geliştirmek, gayri müslim okullarında okulların ruhsatlarının olup olmadığı, eğitim-öğretimin talimatnameye uygunluğu, hocaların diplomaları ve ders saatlerinin durumu gibi konulara dikkat etmek, vilâyet matbaaları ve kütüphaneleri denetleyip kontrol etmek gibi maddelere yer verilmiştir. Bknz. Kodaman, *a.g.e.*, s.40-43.

amacıyla atanmış memurlarla, yerel temsilciler arasında belli bir denge sağlamaya çalışma düşüncesi etkili olmuştur (Somel, 2010: 126-127).

Maârif-i Umûmiye Nezâreti'nin vilâyetlerdeki başlıca teşkilâtı olan maârif meclislerinin sorumlulukları, nezâretin aldığı karar ve emirlerin yerel düzeyde yürürlüğe konması ve Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi hükümlerinin gerçekleştirilmesi gibi konuları kapsamıştır (Somel, 2010: 127).

Maârif Meclisinin Görevleri (Kodaman, 1991: 47)

1-Sorumlu oldukları bölgenin her türlü maârif işleriyle ilgilenmek.

2-Sıbyan-İbtidâi okullarının ıslâhına ve çoğaltılmasına dikkat etmek.

3-Öğretmenlerin tayin ve teftişiyle uğraşmak.

4-Maârif gelirlerini arttırmanın yollarını araştırmak.

5-Sancak ve kazâ maârif komisyonları tarafından altı ayda bir maârif gelir ve giderlerini gösteren raporun maârif müdürlerine gönderilmesi.

6-İmtihanları yapmak

7-Diplomaları vermek

Bu meclisler, merkezden gelen emirlerin ilgili makamlara ulaşmasını sağlamış, okullardaki her türlü talep ve problem merkeze bildirerek, merkez ve taşra arasındaki bağlantının gerçekleşmesinde köprü vazifesi görmüştür (Haydaroğlu, 1990: 27).

Taşrada yani vilâyetlerde maârif idarelerinin gelişmesinde, maârif meclislerinin kurulmasından sonraki adım *maârif komisyonları* ya da *maârif encümenlerinin* kurulması olmuştur. Sancak ve kazâ merkezlerinde bulunup, kurul tarzı eğitim teşkilâtı olan Maârif komisyonları üyelik yapıları açısından vilâyet merkezlerindeki maârif meclislerine benzemektedir. Maârif komisyonları başlıca iki kategoriye giren azâlardan meydana gelmiştir. Birinci kategoride müftü (genellikle maârif meclisi ya da encümeni başkanı), nâib, mal müdürü, tahrirât kâtibi gibi yerel devlet memurları yer alırken; ikinci kategoride ise ağalar, hacılar, zâdeler ya da şeyler gibi yerel eşraftan olan kimseler yer almıştır. Pek çok kazâda maârif komisyonlarının azâları; müftü, nâib, mal müdürü, tahrirât kâtibi gibi devlet memurlarından oluşması ve İstanbul'da

bağlı buldukları nezaretler tarafından atanmaları, söz konusu kazâlarda yerel katılımın sınırlı olduğunu göstermektedir (Somel, 2010: 137).

Maârif meclisi kurulamayan sancak ve kazâlarda maârif işlerinin maârif komisyonları aracılığıyla yürütülmüştür. Sancaklarda mutasarrıflar, kazâlarda kaymakamlar maârif komisyonu başkanı iken, idadî ve rüşdiye müdürleri ya da öğretmenlerden birisi komisyonların doğal üyesi olarak kabul edilmiştir (Kodaman, 1991: 47).

Kazalardaki maârif komisyonlarının kaza idareleriyle ve yerel idare meclisleriyle yakın işbirliği içinde çalıştığı yerlerde daha fazla yerel mali kaynak sağlanmıştır. Maârif meclisleri ve komisyonlarının yerel okullara tahsis edilecek mali kaynak bulmak konusunda gösterdikleri gayret, eğitimin yaygınlaşmasına hizmet eden en önemli faktörlerden biri olmuştur (Somel, 2010: 141).

2.1.2. Menteşe Sancağı Maârif Komisyonları

8 Kasım 1864 tarihinde yürürlüğe giren “Tuna Vilâyet Nizâmname” ile taşra yönetimi yeniden düzenlenmiştir. Ülke vilâyet, livâ (sancak), kaza ve karye (köy) olmak üzere yeni idarî birimlere¹⁶ ayrılmıştır (Çadırcı, 1989: 250). 1864 Vilâyet Nizâmname ile yeni bir idarî yapılanmanın yanısıra, Vilâyet İdare Meclisleri ile Vilâyet Umum Meclisleri de kurulmuştur. 1871 Vilâyet Nizâmname ile kaza ile köy arasında veya birkaç köyün birleşmesinden oluşan ve nâhiye adı verilen bir birim ortaya çıkmıştır (Çadırcı, 1985: 223). Ayrıca yönetim, yargı ve maliye işleriyle doğrudan doğruya uğraşan meclisler kurulmuş, vilâyetin idarî yapısı içerisinde kurulan meclislerin yanısıra seçilmiş üyelere oluşan ve Maârif komisyonunun da yer aldığı bazı kurullara yer verilmiştir (Câvid, 2010: 4).

İncelediğimiz dönemde Menteşe, Aydın Vilâyetine bağlı bir sancak konumunda olup, çalışmamızla ilgili olan Maârif komisyonları ile ilgili bilgilere Aydın Vilâyet

¹⁶ 1864 Tuna Vilâyeti Nizâmname’ne göre vilâyetin başında vali bulunuyordu. Livâda livâ kaymakamı, kazada kaza müdürü, köylerde ise seçimle gelen muhtarlar bulunacaktı. Ayrıca vilâyetin yönetiminde valinin başkanlığında toplanacak olan danışma meclisleri kurulmuştu. *Vilâyet İdare Meclisi, Livâ İdare Meclisi, Kaza İdare Meclisi* ve köylerde *ihiyar Meclisleri* oluşturuldu. Vilâyet İdare Meclisi valinin dışında hakim mektupçu, defterdar ve hariciye memurlarından oluşuyordu. Ayrıca müftü, gayrimüslimleri temsilen ruhani liderler ve bunların dışında halk tarafından seçilen ikisi müslim, ikisi gayrimüslim üye olmak üzere dört kişi halkı temsilen meclise katılıyordu. Bknz. Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Yerel Yönetim Metinleri (III) Tuna Vilâyeti Nizâmname”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.5, Sayı:2, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü, 1996, s.69.

Sâlnâmeleri'nden¹⁷ ulaşılmıştır. Günümüzdeki adı Muğla olan Menteşe Sancağı Maârif komisyonu ile ilgili bilgilere ilk olarak 1883 tarihli Aydın Vilâyet Sâlnâmesi'nde rastlamaktayız.

Tablo 2.1-1883 Tarihli Menteşe Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Milas Kazası		Marmaris Kazası		Bodrum Kazası	
Reis	Mustafa Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi
Aza	Ziya Efendi	Aza	Mehmet Efendi	Aza	Çağrı Efendi	Aza	Mehmet Efendi
Aza	Ali Efendi	Aza	Ali Efendi	Aza	Hasan Ağa	Aza	Ali Efendi
Aza	Veli Efendi	Aza	Halil Efendi	Aza	Mustafa Ağa	Aza	Halil Efendi
Aza	Şerif Efendi	Aza	Hacı Ali Ağa	Aza	Katib ve Sandık Emini Mehmet Efendi	Aza	Hacı Ali Ağa
Aza	Hafız Hüseyin Efendi	Aza	Şerif Efendi			Aza	Şerif Efendi

(A.V.S., H.1300-1301/ M.1883: 216)

1883 tarihli sâlnâme de Menteşe Sancağı'na ait Merkez Kaza, Milas, Bodrum ve Marmaris kazalarında Maârif komisyonu kurulmuş; komisyon Merkez Kaza, Bodrum ve Milas'ta altı, Marmaris Kazası'nda ise beş üyeden oluşmuştur.

Tablo 2.2-1884 Tarihli Menteşe Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Milas Kazası		Bodrum Kazası		Marmaris Kazası	
Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi
Aza	Ziya Efendi	Aza	Ahmet Efendi	Aza	Şakir Efendi	Aza	Mustafa Ağa
Aza	Veli Efendi	Aza	Hacı Ahmet Efendi	Aza	Ahmet Ağa	Aza	Cafer Efendi
Aza	Şerif Efendi	Aza	İsmail Efendi	Aza	Nikola Efendi	Aza	Hasan Ağa

¹⁷ H. 1296(M.1879)- 1326(M.1908) yılları arasında toplam yirmi beş adet yayınlanan Aydın Vilâyet Sâlnâmeleri, I. ve II. Meşrutiyet dönemlerini kapsamaktadır. Aydın Vilâyet Sâlnâmeleri İzmir, Aydın, Denizli, Manisa ve Muğla gibi şehirlerin ayrıntılı bilgisini sunmaktadır. Bu sâlnâmelerin incelenmesiyle vilâyet ve vilâyete bağlı yerler hakkında ilgili döneme ait kapsamlı veriler ortaya koymak mümkündür. Bknz. İbrahim Câvid, *a.g.e.*, s.5.

Aza	Ali Efendi	Aza	Mustafa Efendi	Aza	Hristo Efendi	Aza	Mehmet Efendi
Aza	Hafız Hüseyin Efendi	Aza	Aziz Efendi	Aza	Muallim-i Evvel Hasan Efendi	Aza	Katib ve Sandık Emni Mehmet Efendi

(A.V.S., H.1301-1302/ M.1884: 217)

1884 tarihli salnâmede, maârif komisyonu 1883'te olduğu gibi Merkez Kaza, Milas, Bodrum ve Marmaris'te oluşturulmuş, bu kez komisyon üye sayısı tüm kazalarda altıdır. Bodrum Kazası'nda Nikola ve Hristo isimlerinde iki gayrimüslim üyenin yer aldığı tespit edilmiştir.

Tablo 2.3-1885 Tarihli Menteşe Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Milas Kazası		Bodrum Kazası		Marmaris Kazası	
Reis	Müftü Efendi	Reis	Hacı İsmail Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi
Aza	Naib Efendi	Aza	İsmail Efendi	Aza	Naib Efendi	Aza	Mustafa Ağa
Aza	Veli Efendi	Aza	İzzet Efendi	Aza	Ali Efendi	Aza	Cafer Efendi
Aza	Mustafa Efendi	Aza	Ahmet Efendi	Aza	Hacı Ali Ağa	Aza	Hasan Ağa
Aza	Abdürrahim Efendi	Aza	Hacı Ahmet Ağa	Aza	Mehmet Efendi	Aza	Mehmet Efendi
		Aza	Mustafa Efendi	Aza	Ahmet Ağa	Aza	Katib ve Sandık Emni Mehmet Efendi
				Aza	Mahmut Efendi		
				Aza	Katib Rıza Efendi		

(A.V.S., H.1302-1303/ M.1885: 194)

1885 tarihli salnâmede, 1884 yılına kıyasla, Menteşe Merkez Kazası Maârif komisyonunda yer alan kişilerde, Reis Müftü Efendi ve Aza Veli Efendi dışında,

değişiklik meydana gelmezken, Milas Kazası Maârif komisyonunda komisyon reisi dışında diğer üyelerde herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır. Bodrum Kazası'nda bulunan Maârif komisyonu Reis Müftü Efendi ve Aza Ahmet Ağa dışında tamamen değişirken, Marmaris Kazası Maârif komisyonu Aza Hasan Ağa'nın komisyondan ayrılması dışında aynı isimlerden oluşmuştur.

Tablo 2.4-1886 Tarihli Mentеше Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Milas Kazası		Bodrum Kazası		Marmaris Kazası	
Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi
Aza	Ziyaeddin Efendi	Aza	İsmail Efendi	Aza	Mehmet Ali Efendi	Aza	Hasan Ağa
Aza	Veli Efendi	Aza	Ahmet Efendi	Aza	Ali Ağa	Aza	Cafer Efendi
Aza	Şerif Efendi	Aza	İzzet Ağa	Aza	Halil Efendi	Aza	Mustafa Ağa
Aza	Ali Efendi	Aza	Mustafa Efendi	Aza	Şerif Efendi		
Aza	Hasan Efendi	Aza	Hacı Ahmet Ağa				

(A.V.S., H.1303-1304/ M.1886: 160)

1886 senesinde bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında Maârif komisyonunun bulunduğu kazalar değişmemiştir. Milas Kazası dışındaki tüm kazalarda komisyon reisi görevini aynı kişi yerine getirmiştir. 1885 yılına göre Milas Kazası'nın komisyon üyeleri sayısında herhangi bir değişiklik yaşanmazken; Merkez Kazada üye sayısı artmış; Bodrum ve Marmaris kazalarında ise azalma meydana gelmiştir.

Tablo 2.5-1887 Tarihli Mentеше Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Milas Kazası		Bodrum Kazası		Marmaris Kazası	
Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi
Aza	Sadık Efendi	Aza	Ahmet Efendi	Aza	Mehmet Ali Ağa	Aza	Mustafa Ağa
Aza	Ali Efendi	Aza	İzzet Efendi	Aza	Ahmet Ağa	Aza	Cafer Efendi
Aza	Abdürrahim Efendi	Aza	Hüsameddin Efendi	Aza	Halil Ağa	Aza	Hasan Ağa
Aza	Mehmet Efendi	Aza	Mustafa Efendi	Aza	Şerif Ağa		
Aza	Veli Efendi	Aza	Emin Efendi				

Katib	Mustafa Efendi						
--------------	----------------	--	--	--	--	--	--

(A.V.S., H.1304-1305/ M.1887: 165)

1887 senesinde, Marmaris Kazası'nda bulunan Maârif komisyonu üyeleri, 1886 ile karşılaştırıldığında, aynı kişilerden oluşmuştur. Diğer üç kazada ise reis Müftü Efendi dışındaki bazı üyelere değişiklik meydana gelmiştir.

Tablo 2.6-1888 Tarihli Mentеше Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Milas Kazası		Bodrum Kazası		Marmaris Kazası	
Reis	Naib Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi
Aza	Müftü Efendi	Aza	Ahmet Efendi	Aza	Mehmet Ali Ağa	Aza	Mustafa Ağa
Aza	Tahrirat Müdürü Sadık Efendi	Aza	İzzet Efendi	Aza	Şerif Ağa	Aza	Cafer Efendi
Aza	Abdürrahim Efendi	Aza	Hüsameddin Efendi	Aza	Halil Ağa	Aza	Hasan Ağa
Aza	Mehmet Efendi						
Aza	Veli Efendi						
Aza	Mustafa Efendi						

(A.V.S., H.1305-1306/ M.1888: 298)

1888 senesinde Marmaris Kazası Maârif komisyonu dışındaki diğer kazaların Maârif komisyonlarında bazı değişiklikler yaşanmış, Merkez Kaza'da komisyon reisi Naib Efendi olurken; Milas ve Bodrum kazalarında komisyon üye sayısında azalma meydana gelmiştir.

Tablo 2.7-1889 Tarihli Mentеше Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Milas Kazası		Bodrum Kazası		Marmaris Kazası	
Reis	Naib Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi
Aza	Müftü Efendi	Aza	Ahmet Efendi	Aza	Mehmet Ali Efendi	Aza	Hasan Ağa
Aza	Tahrirat Müdürü Sadık Efendi	Aza	İzzet Efendi	Aza	Halil Ağa	Aza	Mustafa Ağa
Aza	Abdürrahim Efendi	Aza	Hüsameddin Efendi	Aza	Şerif Ağa	Aza	Cafer Ağa
Aza	Mehmet Efendi						
Aza	Veli Efendi						

Katib	Ali Efendi						
--------------	------------	--	--	--	--	--	--

(A.V.S., H.1306-1307/ M.1889: 324)

1889 senesinde Merkez Kaza Maârif komisyonundaki bir üyenin değişmesi dışında diğer üç kazada herhangi bir değişiklik meydana gelmemiş ve aynı üyeler görevlerini sürdürmeye devam etmiştir.

Tablo 2.8-1890 Tarihli Mentеше Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Milas Kazası		Bodrum Kazası		Marmaris Kazası	
Reis	Naib Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi
Aza	Müftü Efendi	Aza	Hamid Efendi	Aza	Mehmet Ali Ağa	Aza	Hasan Ağa
Aza	Tahrirat Müdürü Sadık Efendi	Aza	İzzet Efendi	Aza	Halil Ağa	Aza	Mustafa Ağa
Aza	Abdürrahim Efendi	Aza	Hüsameddin Efendi	Aza	Şerif Ağa	Aza	Cafer Efendi
Aza	Mehmet Efendi						
Aza	Veli Efendi						
Aza	Mustafa Efendi						
Katib	Ali Efendi						

(A.V.S., H.1307-1308/ M.1890: 345)

1890 senesinde Milas, Bodrum ve Marmaris kazalarında bulunan Maârif komisyonlarında üye sayılarında, 1889 yılına göre, bir değişiklik yaşanmazken; Merkez Kaza'da Aza Mustafa Efendi'nin komisyona katılmasıyla yedi olan üye sayısı sekize yükselmiştir.

Tablo 2.9-1891 Tarihli Mentеше Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Milas Kazası		Bodrum Kazası		Marmaris Kazası	
Reis	Naib Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi
Aza	Müftü Efendi	Aza	Ahmet Efendi	Aza	Mehmet Ağa	Aza	Hasan Ağa
Aza	Tahrirat Müdürü Bey	Aza	İzzet Efendi	Aza	Halil Ağa	Aza	Mustafa Ağa
Aza	Nüfus Memuru Efendi	Aza	Hüsameddin Efendi	Aza	Şerif Ağa	Aza	Cafer Efendi
Aza	Saatçi Veli Efendi	Aza	Rıfat Ağa	Aza	Ali Ağa		

Aza	Hacı Şerif Ağa	Aza	İbrahim Efendi				
Aza	Ceza Reisi Efendi	Aza	Emin Efendi				
Aza	Ali Efendi	Aza	Yako Efendi				

(A.V.S., H.1308-1309/ M.1891: 187)

1891 senesine ait sâlnâmede Maârif komisyonunun bulunduğu kazalarda değişiklik meydana gelmemiştir. Merkez Kaza, Bodrum, Milas ve Marmaris¹⁸ kazalarında kurulan Maârif komisyonları incelendiğinde; Merkez Kaza ve Marmaris Kaza'sı Maârif komisyonu üye sayısında değişiklik meydana gelmemiş; ancak Merkez kazada Nüfus Memuru ve Ceza Reisi aza sıfatıyla komisyonda yer almıştır. Bodrum ve Milas kazalarında komisyon üye sayısında artış yaşanırken; ayrıca Milas Kazası Maârif komisyonunda Yako isimli bir gayrimüslim aza görev almıştır.

Tablo 2.10-1893 Tarihli Menteşe Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Milas Kazası	
Reis	Naib Bey	Reis	Galib Bey
Aza	Müftü Efendi	Aza	Ahmet Efendi
Aza	Tahrirat Müdürü Sadık Bey	Aza	Emin Efendi
Aza	Ceza Reisi Hasan Efendi	Aza	Bahaddin Efendi
Aza	Nüfus Memuru Mehmet Efendi	Aza	Rıfat Efendi
Aza	Saatçi Veli Efendi		
Aza	Hacı Şerif Ağa		

(A.V.S., H.1310-1311/ M.1893: 190)

Tablo 2.11-1894 Tarihli Menteşe Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Milas Kazası	
Reis	Naib Efendi	Reis	Galip Bey
Aza	Müftü Efendi	Aza	Ahmet Efendi
Aza	Tahrirat Müdürü Sadık Bey	Aza	Emin Efendi
Aza	Ceza Reisi (Münhal)	Aza	Bahaddin Efendi
Aza	Nüfus Memuru Mehmet Efendi	Aza	Rıfat Efendi
Aza	Saatçi Veli Efendi		
Aza	Hacı Şerif Ağa		

¹⁸ Marmaris Kazası Maârif komisyonu üyelerinden Cafer Ağa; ilk olarak Mekteb-i idadî daha sonra Mekteb-i Fünûn-u Harbiye'den mezun olarak, Erkan-ı Harbiye Yüzbaşılığıyla dördüncü ordunun merkezi olan Erzurum'a gönderilmiştir. Erzurum'da bir süre görev yaptıktan sonra İstanbul'a tayin olarak, Kolağalık rütbesini almaya hakkazanmıştır. Bknz. A.V.S., H.1308/M.1891, s.182.

(A.V.S., H.1311-1312/ M.1894: 257)

1893 ve 1894 yılına gelindiğinde ise Mâarif komisyonlarının bulunduğu kaza sayısında azalma meydana gelmiş; söz konusu yıllara ait salnâmelerde yalnızca Merkez Kaza ve Milas kazası hakkındaki bilgilere yer verilmiştir. 1893 ve 1894'te iki kazada da komisyon üyelerinde bir değişiklik yaşanmamış, iki yılda da aynı kişiler görev almıştır.

Tablo 2.12-1895 Tarihli Menteşe Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Bodrum Kazası		Milas Kazası	
Reis	Naib Bey	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi
Aza	Müftü Efendi	Aza	Hacı Halil Efendi	Aza	Ahmet Efendi
Aza	Tahrirat Müdürü Süleyman Bey	Aza	Hacı Mollazade Hüseyin Ağa	Aza	Emin Efendi
Aza	Nüfus Memuru Mehmet Efendi	Aza	Meisli Hüseyin Kapudan	Aza	Hacı Mustafa Efendi
Aza	Saatçi Veli Efendi	Aza	Hatipoğlu Mustafa Efendi	Aza	Yusuf Sabri Efendi
Aza	Hacı Şerif Ağa	Aza	Sarı Ağazade Ali Efendi		
Aza	Ceza Reisi (Münhal)				

(A.V.S., H.1312-1313/ M.1895: 300)

Tablo 2.13-1896 Tarihli Menteşe Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Bodrum Kazası		Milas Kazası	
Reis	Naib Bey	Reis	Müftü Efendi	Reis	Müftü Efendi
Aza	Müftü Efendi	Aza	Hacı Halil Efendi	Aza	Ahmet Efendi
Aza	Tahrirat Müdürü Süleyman Bey	Aza	Hacı Mollazade Hüseyin Ağa	Aza	Emin Efendi
Aza	Nüfus Memuru Mehmet Efendi	Aza	Meisli Hüseyin Kapudan	Aza	Hacı Mustafa Efendi
Aza	Saatçi Veli Efendi	Aza	Hatipoğlu Mustafa Efendi	Aza	Yusuf Sabri Efendi
Aza	Hacı Yusuf Ağa	Aza	Sarı Ağazade Ali Efendi		

(A.V.S., H.1313-1314/ M.1896: 467)

1895 ve 1896 senelerinde Maârif komisyonunun bulunduğu kaza sayısı tekrar üçe yükselmiştir. Söz konusu yıllarda Bodrum ve Milas kazaları Maârif komisyonu üyeleri aynı kişilerden oluşurken; Merkez Kazası'nda ki komisyon üyelerinde 1896 senesinde, 1895'e göre, değişiklik meydana gelmiştir.

Tablo 2.14-1897 Tarihli Menteşe Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Bodrum Kazası		Köyceğiz Kazası	
Reis	Hakim Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Naib Efendi
Aza	Müftü Efendi	Aza	Hacı Halil Efendi	Aza	Hacı Mustafa Efendi
Aza	Tahrirat Müdürü Süleyman Bey	Aza	Hüseyin Ağa	Aza	Hacı Mehmet Bey
Aza	Hacı Cemal Efendi	Aza	Mustafa Efendi	Aza	Mehmet Ağa
Aza	Hacı Latif Efendi	Aza	Ali Efendi	Aza	Ali Efendi
				Aza	Katib Kamil Efendi
Marmaris Kazası		Meğri Kazası		Milas Kazası	
Reis	Naib Efendi	Reis	Naib Efendi	Reis	Müftü Efendi
Aza	Müftü Efendi	Aza	Müftü Efendi	Aza	Emin Efendi
Aza	Hacı Halil Ağa	Aza	Hacı Halil Efendi	Aza	Ahmet Efendi
Aza	Hacı Selim Ağa	Aza	Edhem Efendi	Aza	Mehmet Efendi
Aza	Feyzullah Efendi	Aza	İbrahim Efendi	Aza	Raşit Efendi
Aza	Katib Mehmet Efendi	Aza	Katib Kamil Efendi	Aza	Hacı Mustafa Efendi
				Aza	Katib İbrahim Efendi

(A.V.S., H.1314-1315/ M.1897: 321)

1897 senesinde Maârif komisyonunun bulunduğu kaza sayısı ilk kez altıya yükselmiş, Maârif komisyonunun bulunduğu; Merkez Kaza, Bodrum, Milas ve Marmaris kazalarına; Köyceğiz ve Meğri kazaları da eklenmiştir. 1897 yılına ait Aydın Vilayet salnamesine göre komisyon; Merkez Kaza ile Bodrum Kazası'nda beş, Köyceğiz, Marmaris ve Meğri kazalarında altı, Milas Kazası'nda ise yedi üye ile toplanmıştır. Ayrıca ilk kez bir kazada komisyon reisi görevini kazanın müftüsü ve naibi dışında bir görevli, Hakim Efendi, yerine getirmiştir.

Tablo 2.15-1898 Tarihli Menteşe Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez Kaza		Bodrum Kazası		Marmaris Kazası	
Reis	Hakim Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Naib Efendi
Aza	Müftü Efendi	Aza	Hacı Halil Efendi	Aza	Hacı Selim Ağa
Aza	Tahrirat Müdürü Süleyman Bey	Aza	Hüseyin Ağa	Aza	Hacı Mehmet Bey
Aza	Hacı Cemal Efendi	Aza	Mustafa Efendi	Aza	Abdullah Ağa
Aza	Hacı Latif Efendi	Aza	Ali Efendi	Aza	Hüseyin Ağa
				Aza	Hacı Halil Ağa
				Aza	İbrahim Ağa
				Aza	Katib Fevzi Efendi

Meğri Kazası		Milas Kazası	
Reis	Naib Efendi	Aza	Raşit Efendi
Aza	Müftü Efendi	Aza	Ahmet Efendi
Aza	Hacı Halil Efendi	Aza	Mehmet Efendi
Aza	Edhem Efendi	Aza	Şerif Efendi
Aza	İbrahim Efendi	Aza	Hacı Mustafa Efendi
Aza	Katib Kamil Efendi	Aza	İbrahim Efendi

(A.V.S., H.1315-1316/ M.1898: 195)

1898 senesine gelindiğinde komisyonun bulunduğu kaza sayısı beşe inmiş, yalnızca Merkez Kaza, Bodrum, Marmaris, Milas ve Meğri kazalarında Maârif komisyonu oluşturulmuştur. 1897 yılıyla kıyaslandığında Merkez Kaza ve Bodrum Kazası dışındaki diğer kazaların üyelerinde ve üyelerin sayılarında değişiklik meydana gelmiştir.

Tablo 2.16-1899 Tarihli Menteşe Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Bodrum Kazası		Marmaris Kazası	
Reis	Hakim Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Naib Efendi
Aza	Müftü Efendi	Aza	Hacı Halil Efendi	Aza	Hacı Selim Ağa
Aza	Tahrirat Müdürü Bey	Aza	Hüseyin Ağa	Aza	İbrahim Ağa
Aza	Hacı Cemal Efendi	Aza	Mustafa Efendi	Aza	Abdullah Ağa
Aza	Mekteb-i İdadî Müdürü Bey	Aza	Ali Efendi	Aza	Hüseyin Ağa
Aza	Şerif Efendi			Aza	Hacı Halil Ağa
				Aza	Katib Osman Efendi

Meğri Kazası		Milas Kazası	
Reis	Kaimakam Efendi	Reis	Müftü Efendi
Aza	Rüşdiye Muâllimi Hikmet Efendi	Aza	Raşid Efendi
Aza	Hacı Halil Efendi	Aza	Ahmet Efendi
Aza	Edhem Efendi	Aza	İbrahim Efendi
Aza	İbrahim Efendi	Aza	Şerif Efendi
Aza	Katib Kamil Efendi	Aza	Mehmet Efendi

(A.V.S., H.1316-1317/ M.1899: 438)

Tablo 2.17-1901 Tarihli Mentеше Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

1901 Mentеше Sancağı Maârif Komisyonu					
Merkez (Muğla) Kaza		Bodrum Kazası		Marmaris Kazası	
Reis	Mekteb-i İdadî müdürü Abdulfettah Efendi	Reis	Müftü Efendi	Reis	Naib Efendi
Aza	Hacı Abdürrahim Efendi	Aza	Hacı Halil Efendi	Aza	Hacı Selim Ağa
Aza	Ömer Efendi	Aza	Hüseyin Ağa	Aza	İbrahim Ağa
Aza	Hacı Mehmet Efendi	Aza	Mustafa Efendi	Aza	Abdullah Ağa
Aza	Mustafa Efendi	Aza	Ali Efendi	Aza	Hüseyin Ağa
				Aza	Hacı Halil Ağa
				Aza	Katib Osman Efendi

Meğri Kazası		Milas Kazası	
Reis	Kaimakam Bey	Reis	Müftü Efendi
Aza	Hikmet Efendi	Aza	Raşid Efendi
Aza	Hacı Halil Efendi	Aza	Ahmet Efendi
Aza	Edhem Efendi	Aza	İbrahim Efendi
Aza	İbrahim Efendi	Aza	Şerif Efendi
Aza	Katib Kamil Efendi	Aza	Mehmet Efendi

(A.V.S., H.1318-1319/ M.1901: 249)

Tablo 2.18-1902 Tarihli Mentеше Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Bodrum Kazası		Marmaris Kazası	
Reis	Mekteb-i İdadî müdürü Abdulfettah Bey	Reis	Hasan Efendi	Reis	Naib Efendi
Aza	Hacı Abdürrahim Efendi	Aza	Murat Efendi	Aza	Hacı Selim Ağa
Aza	Ömer Efendi	Aza	İsmail Ağa	Aza	Abdullah Efendi
Aza	Hacı Mehmet Efendi	Aza	Mustafa Efendi	Aza	Hüseyin Ağa
Aza	Mustafa Efendi	Aza	Mehmet Efendi	Aza	Hacı Halil Ağa
		Aza	Hasan Efendi	Aza	İbrahim Ağa
				Aza	Katib Osman Efendi

Meğri Kazası		Milas Kazası	
Reis	İbrahim Efendi	Reis	Mehmet Efendi
Aza	Hikmet Efendi	Aza	Edhem Efendi
Aza	Hüseyin Hüsnü Efendi	Aza	Ali Rıza Efendi

Aza	Hacı Halil Ağa	Aza	Nuri Efendi
Aza	İbrahim Efendi	Aza	Şerif Efendi
		Aza	Yusuf Efendi
		Aza	Hafız Mehmet Efendi

(A.V.S., H.1319-1320/ M.1902: 168)

1899, 1901 ve 1902 senelerine ait salnameler incelendiğinde, tablolarda da görüldüğü gibi, söz konusu yıllarda Maârif komisyonun kurulduğu kaza sayısı ve kaza isimlerinde herhangi bir değişiklik yaşanmazken; komisyona mensup üyeler ve üyelerin sayılarında bazı değişiklikler olmuştur. Ayrıca 1899'da ilk kez kazanın Kaymakamı, 1901'de kazanın İdadî Müdürü Komisyon reisi olarak görev komisyonda görev almıştır.

Tablo 2.19-1903 Tarihli Mentеше Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Bodrum Kazası		Marmaris Kazası	
Reis	Mekteb-i İdadî müdürü Abdül Fettah Bey	Reis	Hasan Efendi	Reis	Hacı Said Efendi
Aza	Hacı Abdürrahim Efendi	Aza	Murat Efendi	Aza	Recep Ağa
Aza	Ömer Efendi	Aza	İsmail Ağa	Aza	Kamil Bey
Aza	Hacı Mehmet Efendi	Aza	Mustafa Efendi	Aza	Rüşdiye Muallimi Efendi
Aza	Mustafa Efendi	Aza	Mehmet Efendi	Aza	Hüseyin Ağa
		Aza	Hasan Efendi	Aza	Hacı Selim Ağa
				Aza	Katib Fahri Osman Efendi

Meğri Kazası		Milas Kazası	
Reis	İbrahim Efendi	Reis	Mehmet Efendi
Aza	Mustafa Efendi	Aza	Edhem Efendi
Aza	Hüseyin Hüsnü Efendi	Aza	Ali Rıza Efendi
Aza	Hacı Halil Ağa	Aza	Nuri Efendi
Aza	Katib Kamil Efendi	Aza	Şerif Efendi
		Aza	Yusuf Efendi
		Aza	Hafız Mehmet Efendi

(A.V.S., H.1320-1321/ M.1903: 236)

Tablo 2.20-1905 Tarihli Menteşe Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Bodrum Kazası		Marmaris Kazası	
Reis	Mekteb-i İdadî müdürü Abdül Fettah Bey	Reis	Hasan Efendi	Reis	Müftü Efendi
Aza	Rıfat Efendi	Aza	Murat Efendi	Aza	Hacı Selim Ağa
Aza	Ömer Efendi	Aza	İsmail Ağa	Aza	Kamil Bey
Aza	Mehmet Efendi	Aza	Mustafa Efendi	Aza	Receb Ağa
Aza	Şerif Efendi	Aza	Mehmet Efendi	Aza	Rüşdiye Muâllimi Efendi
Aza	Katib Mehmet Efendi	Aza	Hasan Efendi	Aza	Katib Fahri Osman Efendi

Meğri Kazası		Milas Kazası	
Reis	İbrahim Efendi	Reis	Mehmet Efendi
Aza	Hacı Mehmet Efendi	Aza	Edhem Efendi
Aza	Pavli İstamadyadi Efendi	Aza	Alırıza Efendi
Aza	Hüseyin Hüsnü Efendi	Aza	Nuri Efendi
Aza	Katib ve Sandık Emini Hasan Bey	Aza	Şerif Efendi
		Aza	Yusuf Efendi
		Aza	Hafız Mehmet Efendi

(A.V.S., H.1322-1323/ M.1905: 185)

1903 ve 1905 senelerinde Maârif komisyonunda ilk kez kazanın Rüşdiye muâllimi aza olarak görev almış, 1884 ve 1891'den sonra tekrar 1905'te Meğri kazasında Pavli İstamadyadi adlı gayrimüslim komisyon üyeliği görevini yerine getirmiştir.

Tablo 2.21-1908 Tarihli Menteşe Sancağı Maârif Komisyonu Üyeleri

Merkez (Muğla) Kaza		Bodrum Kazası		Köyceğiz Kazası	
Reis	Hacı Abdürrahman Efendi	Reis	Hasan Efendi	Reis	Halil Efendi
Aza	Mekteb-i İdadî Müdürü Nail Efendi	Aza	Ahmet Efendi	Aza	Ali Efendi
Aza	Ömer Efendi	Aza	Galip Efendi	Aza	Hacı Süleyman Efendi
Aza	Mehmet Efendi	Aza	Hasan Efendi	Aza	Mustafa Efendi
Aza	Şerif Efendi	Aza	Hasan Ağa	Aza	Katib Zeki Efendi
Aza	Katib Reşad Efendi	Aza	Hasan Efendi		

Marmaris Kazası		Meğri Kazası		Milas Kazası	
Reis	Abdullah Efendi	Reis	İbrahim Efendi	Reis	Mehmet Hulusi Efendi
Aza	Süleyman Faik Efendi	Aza	Hacı Halil Efendi	Aza	Mal Müdürü İbrahim Efendi
Aza	Hacı Halil Efendi	Aza	Hacı Mehmet Efendi	Aza	Rüşdiye Muâllim-i Evveli Mehmet Şerif Efendi
Aza	Mustafa Efendi	Aza	Halil Efendi	Aza	Telgraf Müdürü Nuri Efendi
Aza	Abdi Efendi	Aza	Katib Kamil Efendi	Aza	Rıza Efendi
Aza	Katib Osman Efendi			Aza	Hafız Mehmet Sadık Efendi
				Aza	Hüseyin Efendi
				Aza	Maârif Katibi Hafız Emin Efendi

(A.V.S., H.1325-1326/ M.1908: 469)

1908 senesi Menteşe Sancağı'nın da içinde bulunduğu Aydın Vilâyeti'ne ait son salnamedir. 1908'e gelindiğinde Maârif komisyonunun görev yaptığı kaza sayısı tekrar altıya yükselmiş, Merkez Kaza, Bodrum, Milas, Marmaris ve Meğri kazalarına Köyceğiz Kazası eklenmiştir. Merkez Kaza, Marmaris ve Bodrum kazaları altı, Köyceğiz ve Meğri kazaları beş, Milas Kazası Maârif komisyonu ise sekiz üye ile toplanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MENTEŞE'DE EĞİTİM KURUMLARI (1876-1908)

Tanzimat döneminde eğitim alanında köklü değişikliklere gidilmiş, bu uygulama merkez dışındaki vilâyetler ve vilâyetlere bağlı sancaklarda da uygulanarak etkisini göstermiştir. Özellikle temel eğitim kurumu sayılan sıbyan mekteplerinin Tanzimat dönemiyle birlikte başlayan modernleştirme politikasının bir sonucu olarak ibtidâî mekteplere dönüştürülmesi fikri bu dönemde gündeme gelmiştir. Eğitimde görülen bu politika değişikliğinin yansımaları Menteşe Sancağı ve kazalarında da uygulama alanı bulmuştur. Bu bölümde Tanzimat öncesinde başlayıp Tanzimat ile birlikte meydana gelen değişimlerin sancak genelinde eğitim veren okullar üzerinde ki etkisi değerlendirilecektir.

3.1. İbtidâîler ve Menteşe Sancağı İbtidai Mektepleri

Tanzimat Dönemi'nin sonuna kadar Osmanlı Devleti'nde ilköğretim çağındaki çocuklara sıbyan mekteplerinde eğitim verilmiştir. Geleneksel yöntemlerle eğitim verilen sıbyan mekteplerinde istenilen düzeyde verim alınamamıştır. 1838 senesinde sıbyan mekteplerini iyileştirmek amacıyla kurulan Umûr-ı Nâfia Komisyonu tarafından 1839'da bir rapor hazırlanmış, 1847 senesinde de bir talimatname yayınlanmıştır. Ancak mekteplerin bina, öğretmen ve programlarında gerekli değişiklik yapılmadığından yapılan çalışmalarda başarı sağlanamamıştır. Tanzimat dönemi yöneticileri; sıbyan mekteplerindeki iyileştirme çalışmalarının başarısız olması nedeniyle, ibtidâî adı verilen mekteplerin açılması gerektiğini düşünmüşler, muhafazakar çevrelerin dikkatini çekmeden mevcut sıbyan mekteplerini de “usûl-i cedîde” tarzında öğretim yapan mektepler haline getirmek için çaba göstermişlerdir (Kodaman, 1991: 66-67).

Usûl-i cedit, geleneksel eğitim- öğretim yöntemlerinin terk edilerek, ders araç gereçleri konusunda da yenileşmeyi kapsayan, yeni öğretim tekniklerinin uygulanması olarak nitelendirilmiştir. Ayrıca eğitimin sürdürüleceği mekanlarında öğrencilerin sağlıklı koşullar altında eğitim-öğretimlerini sürdürebilmeleri açısından uygun fiziki ve çevre şartlarının yaratılması da usûl-ı ceditin getirdiği yenilikler arasında

gösterilebilir. Temel eğitim alanında usûl-ı cedide dair fikirler ilk kez 1847 senesine ortaya atılmışsa da, bu yeni fikirlerin uygulamaya geçirilmesi 1863'te gerçekleşmiştir. İstanbul'da söz konusu tarihte yeni usulün uygulandığı bazı mekteplerin varlığından söz edilmişse de, bu okullarda yeni usûlden kastedilen; geleneksel eğitimden farklı olarak yeni materyaller ile öğrencilere Türkçe okuma-yazma becerilerinin kazandırılması olmuş; ancak bu durum bile eski okuma yöntemi olan heceleme usulü ile gerçekleştirilmiştir (Sarıçelik, 2010: 21).

Temel eğitim kurumlarında değişim Tanzimat Dönemi'nde başlamıştır. 1847 Talimatnamesi ile taş tahta ve divitin sıbyan mekteplerinde kullanımı öngörülmüş, 1863'te bu materyaller İstanbul'daki 36 okula dağıtılmıştır. 1870'lerden itibaren kara tahta, tebeşir, harita, yer küresi, öğretmen kürsüsü sınıflara girmiştir. Avrupa'dan ithal edilen ders araç gereçlerine vilâyetlerden yoğun bir talep gelince, devlet maliyeti azaltmak için bu materyalleri kendisi üretmeye başlamıştır (Türk, 2009: 276).

Usûl-i cedidin uygulanacağı yeni temel eğitim kurumları kurulmasının mevcut olan sıbyan mekteplerini ıslah etmekten daha kolay olacağı düşüncesi, Tanzimatçıların politika değişikliğine gitmesine sebep olmuştur. Tanzimatçıların bu anlamdaki ilk adımı 1873 senesinde İstanbul Nûr-ı Osmaniye Camii içindeki kâgir mektebin tanzim edilerek ibtidâi mektebine dönüştürülmesi olmuştur (Memioğlu, 2003: 245; Sarıçelik, 2010: 23).

Selim Sabit Efendi tarafından hazırlanan yeni eğitim yönteminin uygulanması amacıyla açılan Numune Mektebi'nde olumlu sonuçlar alınması, uygulanan proje sonucunda başarı sağlanması üzerine usul-i cedit üzere eğitim-öğretim veren yeni tarzda mekteplerin sayısı arttırılmaya başlanmıştır. İstanbul'da 1876 yılına kadar Nûruosmaniye'deki mektepten başka ayrıca Simkeşhâne ve Saraçhâne mektepleri açılmıştır (Kodaman, 1991: 70). 1876'dan sonra bu mekteplerin sayısı hızla artmaya başlamış, diğer taraftanda bu okullar taşrada yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır (Sarıçelik, 2010: 23).

1876 senesinde ibtidâilerle ilgili 34 maddeden oluşan bir talimatnâme yayınlanmıştır. Bu talimatnâmede tedris meclislerinin oluşumu, okulların yönetimi ve gelirleri, başarısız ve devamsız öğretmenlerin işten uzaklaştırılması gibi maddelere yer verilmiş, ancak Osmanlı-Rus savaşının çıkması ile talimatnamenin uygulanmasını

engellenmiştir. 1880 senesinde ibtidâilerde öğretmen olabilmek için; Kur’ân-ı Kerim’den yapılacak sınavda başarılı olmak, usûl-i cedit öğretimi için düzenlenen kurslara devam etmek, Türkçe okuyup yazabilmek, biraz Arapça gramer ve imlâ bilmek gibi şartlar getirilmiştir (Sakaoğlu, 2003: 102).

1882 senesinden itibaren resmi yazışmalarda “mekâtib-i sıbyân” yerine “mekâtib-i ibtidâîye” terimi kullanılmaya başlanmış, devlet eski tip temel eğitim kurumlarını gözden çıkararak, kendisini temsil eden okulların ibtidâiler olduğunu vurgulamak istemiştir (Kodaman, 1991: 71; Sarıçelik, 2010: 24).

Taşrada usûl-i ceditlerin yaygınlaştırılması görevi maârif müdürlerinin başkanlığında oluşturulan Vilâyet Maârif Meclislerine bırakılmıştır. Bu idarî düzenlemeden sonra İstanbul ve vilâyetlerde ibtidâî mekteplerin sayısı artmaya başlamıştır (Sarıçelik, 2010: 24).

1887 senesinde maârif komisyonu vilâyetlerden gelen bilgileri değerlendirmiş, vilâyetlerin çoğunda 1.000’den fazla sıbyân okulu bulunduğunu, bu okulların eğitim için uygun olmadığını, öğretmenlerin bilgisiz köy imamlarından oluşup, bu okulların yılda yalnızca üç dört ay eğitime devam edebildiğini rapor etmiştir. Bu durumun düzeltilmesi için; öğretmen ve okul sayısının artırılması, rüştiyelerin ibtidâilere dâhil edilmesi, vilâyet merkezlerinde yatılı ibtidâilerin açılması gibi kararlar alınmıştır. Ancak bu kararların birçoğu uygulanamamış ve kağıt üzerinde kalmıştır (Kodaman, 1991: 83).

Aydın Vilâyeti de ibtidâî mekteplerin usûl-i cedide şeklinde eğitim yapması ve bu uygulamanın vilâyete bağlı tüm sancak ve kazalarda uygulanması açısından bazı önlemler almıştır. Bu amaçla 6 Aralık 1893 tarihinde sancak ve kaza yöneticilerine “Tahrirât-ı Umûmiye” ile birlikte bir de “Ta’rifnâme” gönderilmiştir. Bu tahrîratta genel olarak, köy mekteplerinin mevcut durumu, eğitim ve öğretimdeki başarısızlıklarının nedenleri, mezun olan öğrencilerin bilgi seviyeleri ve okulların ibtidâî mekteplere dönüştürülme sebeplerinden bahsedilmiştir (Gökmen, 2006: 157-158).

Çalışmamızın asıl kısmını oluşturan Mentеше Sancağı’nda bulunan ibtidâî mektepleri, bu mekteplerde görevli kişiler, mekteplere devam eden talebeler ile mekteplerin genel durumu hakkında bilgi verilecektir.

3.1.1. Merkez Kazası ibtidâi mektepleri

Menteşe Sancağı Merkez Kazası'nda bulunan ibtidâi mektepleri ile ilgili ilk bilgi 1883 tarihli Aydın Vilâyet Salnâmesi'nden edinilmektedir. Mekteb-i İbtidâiye isimli mektepte 1883 senesinde dört muâllim görev yapmıştır. Toplamda 440 öğrencinin eğitim gördüğü okulda; Muâllim Hafız Mehmet Efendi 110, Muâllim Mehmet Efendi 110, Muâllim Hafız Mehmet Efendi 110 ve Muâllim Mustafa Efendi 110 öğrenciye eğitim vermiştir (A.V.S., H.1300-1301/ M.1883: 217).

1884 senesinde ise Merkez Kazası Mekteb-i İbtidâiye'de öğrenci sayısında bir değişiklik olmamış, toplamda 440 öğrenci eğitim görmüştür. Muâllim kadrosunda Hafız Mehmet Efendi yerine Abdülfettah Efendi'nin eklenmesi dışında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir (A.V.S., H.1301-1302/ M.1884: 217).

1885 senesinde Merkez Kaza'da beş tane ibtidâi mektebi varlık göstermiştir. Merkez Kaza'da 120 öğrencinin eğitim gördüğü, Sekibaşı Mektebi'nde birinci muâllim olarak Mahmut Efendi, ikinci muâllim olarak ise Hasan Efendi görev yapmıştır. Küçük Hoca Mektebi'nde Sekibaşı Mektebi'nden farklı olarak tek muâllim görev yapmış ve muâllim Abdülfettah Efendi 100 öğrenciye eğitim vermiştir. Merkez Kaza'da ki üçüncü mektep olan Saburhane Mektebi'nde muâllim Mehmet Efendi tarafından 100 öğrenciye eğitim verilmiştir. Kurşunlu Mektebi'nde görev yapan muâllim Mustafa Efendi 110 kişiye eğitim verirken; Muğla Kazası'nda ki ilk İnas Mektebi'nde görevli muâllime Sâime Hanım'ında 110 öğrencisi vardı (A.V.S., H.1302-1303/ M.1885: 195). Muğla'da açılan İnas mektebi ile ilgili olarak mektepte görev yapacak muâllimler Darümuâllimat'tan mezun olup maaşları, yedi yüz elli kuruşa karşılık gelecek şekilde, Maârif Nezareti'nden talep edilerek Nezaret tarafından karşılanmıştır (A.V.S., H.1302-1303/ M.1885: 257).

1886 senesinde muâllim Hafız Hüseyin Efendi ile muâllim Mustafa Efendi'nin, 1887-1888'de ise muâllim Hafız Mehmet Efendi, Hafız Hüseyin Efendi, Hafız Abdülfettah Efendi ve Hafız Mustafa Efendi'nin görev yaptığı ibtidâi mektebinde söz konusu yılların hiçbirinde öğrenci sayısı hakkında bilgi verilmemiştir (A.V.S., H.1303-1304/ M.1886: 160; H.1304-1305/ M.1887: 134; H.1305-1306/ M.1888: 352). Ayrıca 1888 senesinde bir iptidâi mektebinin daha inşası ile bilgiye yer verilmiştir. 1888 senesinde muhtelif mahallerde yaptırılan mekteplerin yapımı için ayrılan maliyet 50000 guruş

olup, söz konusu mektep halktan toplanan yardımlar ile inşa edilmiştir (S.N.M.U., H.1318-1319/M.1901: 451)

İncelediğimiz belgelerde 1889 ve 1890 senelerinde mektebin adı belirtilmemiş ve yalnızca ibtidâi mektebi ifadesi kullanılmıştır. Mektepte görev yapan muâllimler muâllim Hafız Hüseyin Efendi, Muâllim Muavini Efendi, İbrahim Efendi ve Hafız Abdülfettah Efendi olup mektebe devam eden öğrenci sayısı belirtilmemiştir (A.V.S., H.1306-1307/ M.1889: 174; H.1307-1308/ M.1890: 203). Ayrıca 1890 senesinde maârif harcamaları için ayrılan bütçe sancak genelinde 169503 olup; bunun 34099 guruşu Merkez kaza için yapılan harcamaları oluşturmuştur (A.V.S., H.1307-1308/ M.1890: 537).

1897 senesinde Merkez kazada dört ibtidâi mektebinin adı geçmektedir. Bunlardan ilki Sekibaşı Mektebi olup; muâllim Tevfik Efendi ve muavini Hafız Efendi'nin görev yaptığı mektepte 120 öğrenciye eğitim verilmiştir. Yağhâne Mektebi'nde görevli muâllim Hafız Şadi Efendi 85 öğrenciye eğitim vermiştir. Dibektaş Mektebi'nde görevli muâllim Yusuf Efendi ise 80 öğrenciye eğitim vermiştir. Söz konusu yıla ait Merkez kazadaki dört ibtidâi mektep karşılaştırıldığında Şahidi Mektebi aralarında en fazla muâllimin yer aldığı; fakat öğrenci sayısında en az olduğu mektep olmuştur. Şahidi Mektebi eğitmen kadrosu Muâllim Mustafa Efendi, Muâvini Hafız Mustafa Efendi, Hüsn-ü Hat Muâllimi İbrahim Efendi, Kur'an Muâllimi Hafız Ahmet Efendi'den oluşurken, mektebe 45 öğrenci devam etmiştir (A.V.S., H.1306-1307/M.1889: 174, H.1314-1315/M.1897: 500).

1898 yılında, bir önceki yıla kıyasla, üç mektebin adı geçmektedir. Bu mekteplerden Sekibaşı Mektebi ile Dibektaş Mektebi'nin eğitim kadrosu ve öğrenci sayısı bir önceki yıl karşılaştırıldığında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. Muâllim Hafız Şadi Efendi, muâvini Hafız Mustafa Efendi, Hüsn-i Hat muâllimi İbrahim Efendi ve Kur'an muâllimi Hafız Ahmet Efendi'nin görev yaptığı Şahidi Mektebi'nde 45 öğrenci eğitim görmüştür. 1898 senesine ait salnâmeden edinilen bilgiye göre 1313 senesinde Merkez kaza için eğitime ayrılan bütçe 27074 olmuştur (A.V.S., H.1315-1316/M.1898: 479).

1899 senesinde Sekibaşı Mektebi, Dibektaş Mektebi ve Şahidi Mektebinin yer aldığı merkez kazada Şahidi Mektebine muâllim Hasan Efendi'nin atanması dışında eğitmen

kadrosunda herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. Ayrıca eğitimle ilgili diğer bilgi 1899 senesine ait salnâmeden 1314 senesine ait eğitim giderlerinin 6806 kuruş olarak belirtilmesi olmuştur (A.V.S., H.1316-1317-1318/M.1899: 419)

1901 senesinde önceki yıllara kıyasla aynı ibtidâi mekteplerinden bahsedilmiş; ancak eğitim kadrosu ve öğrenci sayısında bazı değişiklikler meydana gelmiştir. Sekibaşı Mektebi'nde muâllim Tevfik Efendi görev yapmış ve 120 öğrenciye eğitim vermiştir. Muâllim Rıza Efendi'nin görev yaptığı Dibektaş Mektebi'nde 120 öğrenci eğitim görmüştür. Son olarak üçüncü mektep olarak adı geçen Şahidi Mektebi'nde kazadaki diğer mekteplere kıyasla birden fazla muâllim göre yapmış ve 45 öğrencinin eğitim gördüğü okula; Yusuf Efendi, Hafız Ahmet Efendi ve İbrahim Efendi tayin edilmiştir (A.V.S., H.1318-1319/M.1901: 376).

1902 ve 1903 senelerinde Merkez Kaza'da bulunan ibtidâi mekteplerinde görev alan kişilerde ve mektebe devam eden öğrenci sayısında değişiklik meydana gelmiştir. Sekibaşı Mektebi'ne tayin olan Hafız Mehmet Efendi 120, Dibektaş Mektebi'nde görevli Salih Efendi 80, Şahidi Mektebi'ne atanan Yusuf Efendi, Raşit Efendi ve Hasan Efendiler 140 öğrenciye eğitim vermiştir (A.V.S., H.1319-1320/M.1902: 382; H.1320-1321/M.1903: 382).

1905 ve 1908 senelerinde mekteplerde görevli muâllimler aynı kalmış; ancak görev yaptıkları mektepler değişmiştir. Örneğin bir önceki yıl Dibektaş Mektebi'nde görev yapan Salih Efendi Sekibaşı Mektebi'nde, Hafız Mehmet Efendi Dibektaş Mektebi'nde görev yapmaya başlamış, Şahidi Mektebi'nde görevli muâllimlerde herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. Ayrıca 1905'te mekteplere bir önceki yıl ile aynı sayıda öğrenci devam ederken; 1908 senesinde toplamda 219 öğrenci eğitim görmüştür (A.V.S., H.1322-1323/M.1905: 354; H.1325-1326/M.1908: 689)

Tablo 3.1- Menteşe Sancağı Merkez Kazası İbtidâi Mektepleri

İbtidâi Mektebinin Adı	Bulunduğu Mevki
Mekteb-i İbtidâiye	Muhtelif Mahâllerde
Sekibaşı Mektebi	Muhtelif Mahâllerde
Küçük Hoca Mektebi	Muhtelif Mahâllerde
Saburhâne Mektebi	Muhtelif Mahâllerde
Kurşunlu Mektebi	Muhtelif Mahâllerde

Yağhâne Mektebi	Muhtelif Mahâllerde
Dibektaş Mektebi	Muhtelif Mahâllerde
Şahidi Mektebi	Muhtelif Mahâllerde

(S.N.M.U., H.1318-1319/M.1901: 451)

3.1.2. Milas Kazası İbtidâi mektepleri

Milas Kazası'nda yaptırılan ilk ibtidâi mektebi hakkında, diğer kazalarda olduğu gibi, yapılış tarihi bilinmemekle birlikte sayı bakımından toplamda 70 adet mektep kaza genelinde varlık göstermiştir (S.N.M.U., H.1318-1319/M.1901: 451). İncelediğimiz kaynaklarda mekteplerle ilgili ilk bilgiye 1884 Vilâyet Salnâmesinde rastlanılmaktadır. İbtidâiye mektebinin eğitim kadrosu dört kişiden oluşurken; Muâllim Hacı Ahmet Efendi, Muâllim Ali Efendi, Muâllim Emin Efendi ve Muâllim Hafız Mehmet Efendi tarafından mektepte 180 öğrenciye eğitim verilmiştir (A.V.S., H.1301-1302/M.1884: 221).

1893 ve 1894 senelerinde Milas Kazası İbtidâi mektebi ile ilgili öğrenci mevcudu hakkında bilgi bulunmazken; mektepte Muâllim Hüseyin Efendi ve Bevvab Mehmet Efendi görev almıştır (A.V.S., H.1312-1313/M.1895: 457).

1895'te İbtidâi mektebine beş muâllim, iki bevvab tayin olmuştur. Birinci muâllim Hüseyin Efendi, ikinci muâllim Mehmet Efendi, üçüncü muâllim Hasan Efendi, birinci şube muâllimi Halil Efendi ve son olarak ikinci şube muâllimi Hüseyin Efendi mektepte görev yapan muâllimler arasında yer alırken; Hasan Efendi ve Hafız Mehmet Efendi bevvab olarak görev yapmıştır (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 530).

1897 yılında Milas'ta iki ibtidâi mektepten bahsedilmiş, isimleri Mekteb-i İbtidâiye olarak belirtilmiştir. İlk mektepte birinci muâllim olarak Hüseyin Efendi, ikinci muâllim olarak ise Mehmet Efendi görev yapmış, mektepte toplamda 179 öğrenci eğitim görmüştür. Diğer mektepte ilk muâllim Halil Efendi, ikinci muâllim olarak ise Hüseyin Efendi görev yaparken mektepte 138 öğrenciye eğitim verilmiştir. 1897 senesinde eğitim için yapılan harcama 22580 kuruş olarak belirtilmiş; ayrıca 1897 yılına ait vilâyet salnâmesine göre 1312 senesinde de Milas Kazası'nda eğitime ayrılan bütçe 32838 kuruş olmuştur (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 530).

1898'de üç adet ibtidâi mektebinden bahsedilmiş, mekteplerde görev yapan muâllimlerden Hasan Efendi 115, Mehmet Efendi 80 ve Halil Efendi 110 öğrenciye

eğitim vermiş, kazada eğitim adına 30560 kuruş harcama yapılmıştır (A.V.S., H.1315-1316/M.1898: 514). 1899 senesinde Milas Kazası'nda erkek ve kız olmak üzere iki mektepten bahsedilmiş, erkek mektebine 333; kız mektebine ise 96 talebe devam etmiştir. Birinci oğretmen olarak Osman Raşit Efendi, ikinci muâllim olarak Hasan Efendi görev yaparken, şube oğretmeni olarak Mehmet Tevfik Efendi, Hasan Efendi ve Halil Efendiler mektebin eğitim kadrosunda yer almıştır (A.V.S., H.1316-1317/M.1899: 453). 1901, 1902 ve 1903 senelerinde bir önceki yıla göre görev alan muâllimler, Hafız Mehmet Efendi'nin tayin olması dışında, ve mektebe devam eden oğrenci sayısında bir değişiklik yaşanmamıştır (A.V.S., H.1318-1319/M.1901: 407; H.1319-1320/M.1902: 416; H.1320-1321/M.1903: 416).

1905 senesinde Milas Kazası ibtidâi mektebine önceki yıllardan farklı olarak Mehmet Ragıp Efendi tayin olmuş, onun dışında mektepte görev alan muâllimlerde bir değişiklik yaşanmamıştır (A.V.S., H.1322-1323/M.1905: 385)

1908'de Milas Kazası ibtidâi mektebinde, Menteşe Sancağının diğer kazalarında olduğu gibi, hem muâllim sayısında hem de mektebe devam eden oğrenci sayısında bir artış durumu söz konusu olmuştur. Hatta ilk kez mekteple ilgili verilen bilgiler arasında Maârif Müfettişi atamasından bahsedilmiştir. Maârif Müfettişi olarak Nazım Efendi'nin görev aldığı mektepte; Hüseyin Efendi, Emin Efendi, Fahri Efendi, Hafız Emin Efendi ve İsmail Efendi olmak üzere beş muâllime görev verilmiştir. Ayrıca iki hademenin görev aldığı mektepte toplamda 260 oğrenci eğitim görmüştür.

Kazada bulunan ve ikinci mektep olan kız mektebinde de ilk kez iki muâllim görev yapmıştır. Birinci muâllim olarak Canan Hanım, ikinci muâllim olarak ise Penbe Hanım görev almış ve kız mektebinde 120 oğrenci eğitim görmüştür. Ayrıca mektepte temizlik işlerinden sorumlu olmak üzere 1 hademe görevlendirilmiştir (A.V.S., H.1325-1326/M.1908: 731).

3.1.3. Bodrum Kazası ibtidâi mektepleri

Bodrum Kazası'nda bulunan ilk ibtidâi mektebinin yapılış tarihi bilinmemekle birlikte toplamda 32 adet mektep inşa olmuştur (S.N.M.U., H.1319-1320/M.1902: 451). İncelediğimiz kaynaklara göre ismi belirtilmeyen ve Mekteb-i İbtidâi olarak adı geçen mektepte 1884 senesinde; muâllim Mustafa Efendi 110, Mahmud Efendi 35, Ömer

Efendi 40, Hüseyin Efendi 24 öğrenciye eğitim vermiş ve toplamda 209 öğrenci mektebe devam etmiştir (A.V.S., H.1301-1302/M.1884: 223).

1885 senesinde Bodrum Kazası'nda bir adet bulunan ibtidâi mektebinde 185 öğrenci eğitim görmüştür. Muâllim Mehmet Efendi 90, Ömer Efendi 30, Hüseyin Efendi 35 ve son muâllim olan Emin Efendi 30 öğrenciye eğitim vermiştir (A.V.S., H.1302-1303/M.1885: 198).

1885'ten sonra ilk kez 1895 senesinde Bodrum Kazası ibtidâi mektebinde birinci muâllim olarak Salih Efendi, ikinci muâllim olarak ise Mustafa Efendi görev yapmış, öğrenci sayısı ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (A.V.S., H.1312-1313/M.1895: 461). 1895 senesinde Bodrum Kazası'nda eğitim ile ilgili yapılan harcama 17483 kuruşu bulmuştur (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 506).

1896 senesinde ibtidâi mektebinin eğitim kadrosunda bir değişiklik meydana gelmemiş, Salih Efendi ve Mustafa Efendi mektep kadrosunda görev almaya devam etmiş, bir önceki yıla göre eğitim için ayrılan bütçe de azalma yaşanmış ve 3209 kuruşa düşmüştür (A.V.S., H.1313-1314/M.1896: 457-488).

1897 ve 1898 senelerinde Bodrum Kazası'nda birinci muâllim olarak Salih Efendi, ikinci muâllim olarak Mustafa Efendi görev yapmıştır. Söz konusu yıllarda mektebin eğitim personeline değişiklik yaşanmazken öğrenci sayılarında azalma meydana gelmiş; 1897'de mektebe devam eden öğrenci mevcudu 160 iken; 1898 senesinde 105'e inmiştir. 1897 senesinde kazada eğitime ayrılan bütçe 14378 kuruş olmuştur (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 506; H.1315-1316/M.1898: 488).

1899 senesinde bir önceki yıl ile aynı şekilde, Salih Efendi ve Mustafa Efendiler muâllim olarak görev yapmaya devam ederken; söz konusu yılda bevvab olarak Mustafa Efendi atanmıştır. Mektebe devam eden öğrenci sayısında artış yaşanmış ve bu sayı 150 olmuştur (A.V.S., H.1316-1317/M.1899: 427). 1901, 1902, 1903 senelerinde bevvab Mustafa Efendi'nin görevden ayrılması dışında eğitim kadrosunda herhangi bir değişiklik meydana gelmezken; 1901'de 150, 1902'de ise 180 öğrenci mektebe devam etmiştir (A.V.S., H.1318-1319/M.1901: 383; H.1319-1320/M.1902: 389; H.1320-1321/M.1903: 390).

1905 senesinde Bodrum Kazası'nda erkek mektebinin yanısıra bir adet kız ibtidâi mektebi de açılmıştır. Erkek mektebinde birinci muâllim olarak Salih Efendi, ikinci

muâllim olarak Mustafa Efendi görev alırken; mektebe devam eden öğrenci mevcudu 250 olmuştur. Söz konusu yılda adı geçen kız mektebine tayin olan öğretmen Fatma Zehra Hanım 60 öğrenciye eğitim vermiştir (A.V.S., H.1322-1323/M.1905: 361).

1908'de kazada bulunan erkek mektebinde Salih Efendi, Ahmet Efendi, Mustafa Efendi ve ikinci muâllim Salih Efendi olmak üzere dört muâllim görev almış ve 25 öğrenciye eğitim vermiştir. Diğer mektep olan kız mektebinde Fatma Şakire Hanım tayin olmuş ve bu mektepte 100 öğrenci eğitim görmüştür (A.V.S., H.1325-1326/M.1908: 699).

3.1.4. Marmaris Kazası ibtidâî mektepleri

Marmaris Kazası'nda muhtelif mahâllerde inşa olunan 16 adet ibtidâî mektebi bulunmaktadır (S.N.M.U., H.1318-1319/M.1901: 451). Marmaris Kazası'nda merkezde bulunan ibtidâî mektebinde 1884 senesi ile ilgili olarak diğer Menteşe Sancağı'ndaki diğer kazalarından farklı olarak iki muâllim görev yapmıştır. Birinci muâllim olarak Hafız İbrahim Efendi; ikinci muâllim olarak ise Hafız Ali Efendi'nin görev yaptığı okulda öğrenci sayısı ile bilgi bulunmamaktadır (A.V.S., H.1302-1303/M.1884: 230).

1885 senesinde Marmaris Kazası'nda kasaba da 1, Marmaris'e bağlı Gelibolu karyesinde 1, Çıtlı karyesinde 1 ve Söğütlü karyesinde 1 olmak üzere toplamda 4 adet mektep bulunmaktadır. Merkezde bulunan ibtidâî mektebinde birinci muâllim olarak İbrahim Efendi, ikinci muâllim olarak ise Mustafa Efendi tayin edilmiş, mektebe bir senede 67 öğrenci devam etmiştir. İncelediğimiz kaynaklarda yeri belirtilmemekle birlikte bir adet kız mektebinden bahsedilmektedir. Ayşe Hanım'ın görev yaptığı okulda 50 öğrenci eğitim görmüştür (A.V.S., H.1302-1303/M.1885: 202).

1897 senesinde yalnızca merkez kasabada bulunan ibtidâî mektebi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci muâllim olarak Salih Efendi'nin, ikinci muâllim olarak Ahmet Efendi'nin görev yaptığı mektepte toplamda 145 öğrenci eğitim görmüştür. Ayrıca bir kız mektebinin bulunduğu kazada muâllime Ayşe Hanım mektepte 80 öğrenciye eğitim vermiştir (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 519). 1897 yılına ait salnâmede Marmaris kazasında 1896 senesine ait eğitim ile ilgili yapılan harcamalara yer verilmiş; 16134 kuruluş maârif harcamaları için ayrılmıştır (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 519). 1898'de Marmaris Kazası'na bağlı Dadya nahiyesinde bulunan

biri erkek diğeri kız olmak üzere 50 öğrencinin devam ettiği iki mektepten bahsedilmiş, erkek mektebinde muâllim Hafız Ali Efendi, kız mektebinde ise muâllime Ayşe Hanım görev yapmıştır. Ayrıca ilgili yılda 1897 senesine ait eğitim giderleri 3912 kuruş olarak gösterilmiştir (A.V.S., H.1315-1316/M.1898: 499).

1899 ve 1901 senelerinde toplamda 180 öğrencinin eğitim gördüğü erkek mektebinde Salih Efendi ile Hafız Ali Efendi, kız mektebinde ise Ayşe Hanım görev yapmıştır. 1899 senesine ait bilgilerde 1898 yılında Marmaris Kazası'nda eğitime ayrılan bütçe 592 kuruş olarak belirtilmiştir (A.V.S., H.1316-1317/M.1899: 437; H.1318-1319/M.1901: 393). 1902, 1903 ve 1905 senelerinde Marmaris Kazası'nda önceki senelerden farklı olarak erkek mektebinde yalnızca muâllim Salih Efendi, kız mektebinde ise muâllime Ayşe hanım görev yapmış ve adı geçen eğitimdenler tarafından toplam 192 öğrenciye eğitim verilmiştir (A.V.S., H.1319-1320/M.1902: 401; H.1320-1321/M.1903: 401; H.1322-1323/M.1905: 371).

1908 senesinde kız mektebinde ilk kez 1885 senesinde tayin olan Ayşe Hanım görev almaya devam etmiş ve 82 öğrenciye eğitim vermiştir. Erkek mektebinde ise önceki yıllara kıyasla Salih Efendi'nin dışında ikinci muâllim olarak Hafız Hasan Efendi atanmış ve bu iki muâllim tarafından 131 öğrenciye eğitim verilmiştir (A.V.S., H.1325-1326/M.1908: 714).

Tablo 3.2- Menteşe Sancağı Marmaris Kazası İbtidâi Mektepleri

İbtidâi Mektebinin Adı	Bulunduğu Mevki
Mekteb-i İbtidâiye Mektebi	Kasabada
Mekteb-i İbtidâiye Mektebi	Gelibolu Karyesi
Mekteb-i İbtidâiye Mektebi	Çıtlı Karyesi
Mekteb-i İbtidâiye Mektebi	Söğütlü Karyesi

3.1.5. Köyceğiz Kazası ibtidâi mektepleri

Köyceğiz kazasında bulunan ibtidâi mektebinin ilk ne zaman ve nasıl yaptırıldığı hakkında bilgi bulunmamaktadır (S.N.M.U., H.1318-1319/M.1901: 451). Kazada bulunan iptidâi mektebi ile ilgili ilk bilgi 1895 tarihli salnamede yer almıştır. 1895 ve 1896 senelerinde eğitim kadrosunda tek bir muâllimin yer aldığı, Hacı İbrahim Efendi'nin görev yaptığı mektepte öğrenci mevcudu hakkında bilgi bulunmamaktadır

(A.V.S., H.1312-1313/M.1895: 466). Ayrıca 1895 senesinde Köyceğiz Kazası'nda eğitime ayrılan bütçe 4877 kuruş olmuştur (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 513).

1897 senesi Köyceğiz Kazası ibtidâî mektebinde Hacı İbrahim Efendi görev yapmış, ancak önceki yıllardan farklı olarak öğrenci sayısı ile ilgili bilgiye ulaşılmıştır. İlgili yılda mektepte 10 öğrenciye eğitim verilmiş, ayrıca 1896 yılına ait eğitim harcamaları 6769 kuruş olarak tespit edilmiştir (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 513-519).

1898 ve 1899 senelerinde Köyceğiz Kazası'ndaki mektep sayısı 26 olarak tespit edilmiş; ancak yalnızca 1897 senesindeki ibtidâî mektebinin muâllimi Hacı İbrahim Efendi hakkında bilgiye yer verilmiştir. 1898 yılına ait salnâmede 1897 yılına ait eğitim harcamalarına yer verilmiş; bir önceki yıla kıyasla eğitime ayrılan bütçede artış meydana gelmiş ve 17310 kuruş olmuştur. 1898 senesinde bu artış devam etmiş maârif için yapılan harcamalar 23095 kuruşa çıkmıştır (A.V.S., H.1315-1316/M.1898: 494; A.V.S., H.1316-1317/M.1899: 432).

1901 ve 1903 senelerinde söz konusu ibtidâî mektebinde birinci muâllim olarak Ahmet Efendi, ikinci muâllim olarak ise Hacı İbrahim Efendi görev yapmış ve söz konusu yıllarda mektebe devam eden öğrenci sayısı hakkında bilgi verilmemiştir (A.V.S., H.1320-1321/M.1903: 390). 1908 senesinde ibtidâî mektebine muâllim Hasan Efendi ile muâvini Hasan Efendi tayin olmuş ve mektepte 70 öğrenciye eğitim verilmiştir (A.V.S., H.1325-1326/M.1908: 705).

3.1.6. Meğri Kazası ibtidâî mektepleri

Meğri Kazası'nda bulunan ilk ibtidâî mektebinin ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte kazada toplamda 38 adet ibtidâî mektebi inşa edilmiştir (S.N.M.U., H.1318-1319/M.1903: 451). Bu mekteplerle ilgili ilk bilgiye 1897 senesinde rastlanılmaktadır. 1897 ve 1898 yıllarında muâllim Yusuf Efendi'nin görev yaptığı mektepte 125 öğrenci eğitim görmüştür. 1897 senesinde kazada eğitim için 28161 kuruş bütçe ayrılmıştır. Ayrıca 1898 yılına ait bilgilerde 1897 senesine ait eğitim harcamalarına da yer verilmiş ve maârife ayrılan bütçe 27608 kuruş olarak tespit edilmiştir (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 530; H.1315-1316/M.1898: 508).

1899, 1901 ve 1902 senelerinde Meğri Kazası'nda önceki yıllardan farklı olarak baş eğitmen Yusuf Efendi'nin yanısıra ikinci eğitmen olarak Abdülhamit Efendi tayin olmuş, öğrenci sayısında artış yaşanmış 1899 ve 1901'de 143, 1902 ve 1903

senelerinde 175, 1905'te ise 180 öğrenci mektebe devam etmiştir (A.V.S., H.1316-1317/M.1899: 446; H.1319-1320/M.1902: 409; H.1320-1321/M.1903: 409; H.1322-1323/M.1905: 379).

1908 senesine gelindiğinde önceki yıllardan farklı olarak mektepte görev alan kadro tamamen değişmiştir. Birinci muâllim Yusuf Ziya Efendi, ikinci muâllim Şaban Zihni Efendi ve son olarak Mehmet Şükrü Mustafa Efendi ile bevvab Mustafa Ağa mektebe tayin edilmiştir. Mektebe devam eden talebe sayısında da artış yaşanmış ve ilk kez toplamda 647 öğrenci mektebe devam etmiştir (A.V.S., H.1325-1326/M.1908: 721).

Sancak genelinde Tanzimat sonrası 16 adet ibtidâi mektebin varlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu mekteplerin bazılarının kaza içinde inşa edildiği yer bilinmekle beraber, bazılarının yeri hakkında net bir bilgi mevcut değildir. İbtidâi mekteplere devam eden öğrenci sayılarında kazalara ve yıllara göre değişiklik söz konusu olmuştur.

3.2. Rüşdiyeler ve Menteşe Sancağı rüşdiye mektepleri

Rüşdiye mektepleri, Tanzimat döneminin meydana getirdiği değişiklikler sonucu ortaya çıkan bir orta öğretim kurumudur. XIX. yüzyıldaki gelişmeler, eğitim alanında da modern kurumların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sıbyan okullarından başlayıp yükseköğretime kadar eğitim alanının tamamında meydana gelen köklü değişimlerin meydana gelmesindeki baş aktör II. Mahmut olmuş, Osmanlı ülkesinde açılan ve batılı anlamda orta öğretim kurumu sayılan okulların temeli II. Mahmut döneminde atılmıştır (Sakaoğlu, 2003: 59; Ünal, 2008: 1).

Sultan II. Mahmut, devlet ve toplum hayatı ile ilgili giriştiği reform hareketlerinde eğitim alanına da yer vererek eğitimin yenilenmesini ihmâl etmemiştir (Demirel, 2002: C.15, 64). II.Mahmut, Tanzimat Fermanı ilan edilmeden önce 1838'de; ilköğretim alanında yeni bir girişimde bulunmuş, varolan mektepleri düzenlemek ve ilköğretimi ıslah etmek amacıyla "Meclis-i Umûr-ı Nâfia"yı kurmuştur (Kazıcı, 2004: 100-101).

1839'da Meclis-i Umûr-ı Nafia, eğitim reformları ile ilgili bir "lâhiya" yayınlamıştır (Bilim, 2002: 146). Bu lâhiyada genel olarak, her şeyin temelini eğitim olduğu, ilim zayıf oldukça veya kullanılmadıkça tarım, ticaret ve sanayi alanında hiçbir ilerleme görülemeyeceği, bu nedenle her şeyden evvel ilim ve maârifin tahsiline önem verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Yine maârif konusuna hız verilebilmesi için de

mevcut mekteplere belirli bir düzen sağlanması gerektiği ifade edilmiştir (Koçer, 1991: 41).

Yine meclisin hazırladığı raporlar doğrultusunda sıbyan mekteplerinin yetersiz olduğu anlaşılmış ve bu mekteplerin üstünde “sınıf-ı sani” okullarının açılmasına karar verilmiştir. Sıbyan mekteplerinin eğitim düzeylerini yükselterek bu mekteplerde yenileşme yapma; medreselilerin tepkisini çekeceğinden; sıbyan mektepleri ile askeri okullar arasından yer alan ve “rüşdiye¹⁹” olarak adlandırılan yeni bir okulun kurulmasına karar verilmiştir. II.Mahmut tarafından isimlendirilen bu okullarda, çocukların rüşt yaşına kadar okuması düşünülmüş ve süresi o dönemde iki yıl olan bu okullara sıbyan mektebini bitirmiş; tanınmış ya da devlet hizmetinde bulunanların çocuklarının seçilerek alınması yönünde karar alınmıştır (Akyüz, 2009: 129; Kodaman, 1991: 91). Meclis-i Umûr-ı Nâfia'nın önerileri, Meclis-i Valâ ve Dâr-ı Şûra'da görüşülüp uygun bulunarak; yayınlanan bir fermanla Mekâtib-i Rüşdiye Nezareti kurulmuş, nazırlığına da ulemadan imâmzade Esad Efendi atanmıştır (Berkes, 2002: 161; Bilim, 2002: 147). Esad Efendi Nazırlığa atandığında henüz rüşdiye mektebi bulunmamaktadır. 1838'de rüşdiyelerin açılması kararı hem ilkokullara öğretmen yetiştirmek hem de Tıbbiye ve Harbiye gibi okullara okur-yazar öğrenci yetiştirmek düşüncesiyle alınmıştır. Ancak Tanzimat dönemine kadar bu anlamda herhangi bir gelişme yaşanmamıştır (Berkes, 2002: 183). İlk olarak 1839'da modern mekteplere örnek olmak ve asıl amacı devlet memuru yetiştirmek olan “Mektep-i Ma'ârif-i Adliyye (Mekteb-i İrfâniyye, Mekteb-i İrfân)²⁰ açılmıştır (Akyıldız, 1993: 226). Bu anlamda açılan ikinci okul ise “Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye”dir²¹. Bu mekteplerin ilk rüşdiye okulları olduğu ileri sürülmüşse de,

¹⁹*Rüşd*, doğru yolda gitme, doğru yolu bulma, doğru düşünme, akıl ve temyiz sahibi olma, baliğ ve bülûğ olma anlamlarına gelirken; *rüşdî* ise bâliğ ve sinn-i rüşde vâsıl olan çocuklara mahsus demektir. Bknz. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, İdeal Yayınları, İstanbul, 2011, s.516.

²⁰ Modern anlamda kurulan ilk orta dereceli okula olan Mekteb-i Maarif-i Adliyye'nin kuruluş tarihi kesin olmamakla birlikte; kuruluşuna dair evrakın deftere kayıt tarihi 27 ZA 1254 (11 Şubat 1839)'dan önce kurulduğu tahmin edilmektedir. Hâriciye ve mâliye nezaretlerinin gözetimi altında bulnacak olan mektep; öğretmen odası, kütüphane, 6 dersâne ve 100 kadar yatılı öğrencinin kalmasına yetecek şekilde inşâ edilmesi düşünülmüştür. Dersaneler anfi şeklinde planlanmıştır. Alınacak öğrenciler öncelikle Bâbiâli ve Bâb-ı Defteri'de çalışan devlet memurlarının çocukları arasından seçilecek ve mektebe girmek içinde söz konusu iki nezârete başvurulacaktır. Kalemilerin ihtiyacı olan memurlar da dışarıdan değil, mektep mezunlarından imtihanla seçilerek alınacaktır. 18 yaşından büyüklerin kabul edilmeyecekleri okuldabir kaç yıl öğrenim görüpte başarılı olamayanlar, kalmlerin dışında başka bir işte istihdâm olunmak üzere mektepten çıkarılacaktır. Bknz.Akyıldız, *a.g.e.*, s.226.

²¹ Süleymaniye Câmii Külliyesi'ndeki Taş Mektep'te açılmıştır. Öğrenciler sınıf halinde eğitim görmüşler; ancak farklı olarak bu sınıflara hazırlık niteliğinde olan sınıfların bulunması olmuştur.

Mekteb-i Maârif-i Adliyye ve Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye gerçekte meslekte bulunan memurlara yönelik hizmet-içi kurs niteliğinde olup; ileri seviyede ilköğretim kurumları düzeyinde olmuştur. Rüşdiye okullarının eğitim sistemindeki yeri ise 1845 senesinde toplanan Meclis-i Maârif-i Muvakkat ile belirlenmiş, sıbyan mekteplerinin üstünde ve darülfünûna öğrenci yetiştiren bir okul olarak kabul edilmeye başlanmıştır (Kodaman, 1991: 91-92). 1839'da kurulması planlanan genel rüşdiyelerin açılması ise ancak 1846'dan sonra gerçekleşmiştir (Akyüz, 2009: 129; Kodaman, 1991: 91).

Nazperver Kadın Mektebi'nin rüşdiyeye çevrilmesiyle ilk yeni rüşdiye 25 Şubat 1847'de Davudpaşa'da açılmıştır. İstanbul'da rüşdiye olabilecek okullar belirlendikten sonra²², Davud Paşa, Bâyezid, Üsküdar, Tophane ve Bâbiâli civarında Ağa Cami'nde olmak üzere 5 rüşdiye mektebi açılmışsa da Nazperver Kadın Mektebinde diğerlerine göre eğitim-öğretim üç dört ay önce başladığı için ilk açılan rüşdiye olarak kabul edilmiştir (Bilim, 2002: 225).

Rüşdiye mekteplerinde istenilen başarı sağlanınca, bu mektepler yaygınlaşmaya başlamış ve 1852 senesinde İstanbul'daki rüşdiye mekteplerinin sayısı 10'a yükselmiştir. Rüşdiyelere muallim yetiştiren bir kurum olan Darülmüâllimin mezun vermeye başladıktan sonra vilayetlerde de rüşdiye mektepleri açılması düşünülmüş, 1853 senesinde vilâyet merkezlerinde 25 rüşdiye açılması yolunda adım atılmış ve bu okullar için gerekli olan ödenek ayrılmıştır. Bu rüşdiyelerden yedisinin Anadolu'da 15'nin Rumeli'de ve üçünün Ege adalarında açılmasına karar verilmiştir (Kodaman, 1991: 92). 1862'den itibaren kız öğrenciler ortaöğretim eğitimi almaya başlarken, 1867 senesinden itibaren de rüşdiyelere gayrimüslim öğrenci alınmaya başlanmıştır (Berkes, 2002:231; İhsanoğlu, 1998: 221-361).

Maârif-i Umumiye Nizâm-nâmesi yayınlandığı sırada İstanbul'da 12, Anadolu'da 50, Rumeli'de 62, Arap vilâyetlerinde dokuz, Afrika'da iki ve Ege adalarında iki olmak

Öğrencilerin herbirine ihtiyaçlarını karşılamak için maaş bağlanmıştır. Bu okul ilk mezununu 1841 yılında vermiştir. Bknz.Akyıldız, *a.g.e.*, s.226.

²² Esad Efendi'den sonra Kemal Efendi'nin Mekâtib-i Umumiye Müdürlüğü'ne getirilmesi ile, rüşdiyelerin geliştirilmesi, çoğaltılması ve yeni sistemde eğitim verilmesi konusunda önemli çalışmalar yapılmıştır. Sıbyan mekteplerinde gerekli reformlar yapılamayınca, Kemal Efendi rüşdiye olabilecek sultan mekteplerini tespit etmiş; buralarda rüşdiye mektepleri açılması için faaliyet göstermiştir. Bunun yanı sıra söz konusu sıbyan mekteplerinin son sınıflarında okutulacak dersleri rüşdiye mekteplerinin ilk sınıfına ve darülfünûnda okutulacak derslere bir giriş mahiyetindeki dersleride son sınıfa koyarak rüşdiye mekteplerini sağlam temellere oturtmuştur. Bknz. Demirel, *a.g.m.*, s.74.

üzere toplamda 125 rüşdiye mektebi açılmıştır (Bilim, 2002: 47).

Tanzimat Dönemi ve II. Abdülhamid dönemi arasında İstanbul'daki resmi rüşdiye sayısına bakıldığında herhangi bir fark olmamasına rağmen söz konusu dönemde öğrenci sayılarında 3-4 kat artış meydana gelmiştir. 1903 yılında İstanbul'daki özel erkek rüşdiyelerin sayısı 28, öğrenci mevcudu ise 3.500'ü bulmuştur. 1909 yılına gelindiğinde ise İstanbul'da rüşdiye düzeyinde eğitim yapan 33 devlet, 39 özel okul olmak üzere toplam 72 adet rüşdiye mevcuttur (Demirel, 2002: C.15, 84).

Çalışmamızın bu bölümdeki esas kısmını Mentеше Sancağı ve sancağa bağlı kazalarda açılan rüşdiyeler, rüşdiyelerin durumu, rüşdiyelere devam eden öğrenci sayıları ile rüşdiyelerde görev alan kişiler oluşturacaktır.

Menteşe Sancağı'nda orta öğretim ölçüsünde eğitim veren ilk rüşdiye Muğla kazasında 1864 senesinde açılmıştır (Çolak, 2001: 4).

3.2.1. Merkez Kaza rüşdiye mektepleri

Aydın Vilâyetine bağlı Mentеше Sancağı'nda ilk rüşdiyenin açılmasından sonra, ilk olarak Muğla Rüşdiyesi için gerekli görülen personel, eğitim ve öğretimde kullanılacak araç-gereçlerin temin edilmesi amacıyla 1874'te Aydın Vilâyetine gönderilen yazı neticesinde, Muğla Merkez Kazası Mekteb-i Rüşdiyesine 1874 senesinde ihtiyaç olduğu düşünülen baş muâllim ve bevvab ataması yapılmıştır. Söz konusu tarihte ilgili kazaya baş muâllim olarak Midilli Rüşdiyesi muâllimi Mehmet Vasfi Efendi atanmıştır. Aydın vilâyetine, Muğla Rüşdiyesi için ikinci muâllim talebinde bulunulmuş olursa da; ancak rüşdiyeye devam eden öğrenci sayısı 50'yi bulduğu zaman böyle bir atamanın yapılacağı belirtilmiştir. Muallim-i Evvel yani baş muâllim olarak atanacak olan Mehmet Vasfi Efendi'nin aylık maaşı altı yüz kuruş, hademe olarak görevlendirilecek Memiş Ağa'nın maaşı ise seksen kuruş olarak tespit edilmiştir. Ayrıca 1874 senesinde Aydın vilâyetinden talep edilen kitap ve risalelerin Muğla Kazası'na gönderilmesi uygun görülerek aynı yıl rüşdiyeye gönderilmiştir (BOA., MF.MKT., 14/40).

Muğla Rüşdiyesine 1874'te öğrenci sayısı yeterli olmadığından ikinci bir muâllim ataması yapılmamıştır. Ancak 1874 yılının Ağustos ayında rüşdiyeye devam eden öğrenci sayısı 67'yi bulmuş ve rüşdiyede ikinci bir muâllim ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylece 1875 senesinde Muğla Rüşdiyesine ikinci muâllim olarak aylık 315 kuruş

maaşla Halil Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT., 19/85).

1876 senesinde Muğla Rüşdiyesi için gerekli olan kitap, risale ve ders araç-gereçlerinin temin edilmesi için Aydın Vilâyeti'ne bir yazı gönderilmiştir. Aydın Vilâyeti tarafından gönderilen yazıda ise rüşdiye mektebi için ihtiyaç duyulan kitap ve risalelerin gönderildiği anlaşılmaktadır. Ayrıca gerekli olan araç-gereçlerin isimleri ve miktarları gönderilen yazıda liste olarak belirtilmiştir. Rüşdiye için gönderilen eğitim-öğretim malzemeleri (BOA., MF.MKT., 26/7):

Araç-Gereç	Sayı
Talimel- Fârisî	20
Medhal-i Kavâid	20
Vazife-i Etfâl	20
Nâsihatül- Hükema	50
Şevki Beyin Coğrafyası	50
Avrupa Haritası	1
Asya Haritası	1
Afrika Haritası	1
Amerika Haritası	1
Hulâsa-i Cedvel	10
Kavâid-i Fârisî	30.

1878-1879 Muğla Rüşdiyesi'nde eğitim gören fakir öğrencilere ücretsiz olarak kitap ve risale dağıtılmıştır. Bu kitap ve risaleler öğrenciler okuldan mezun olduktan sonra geri alınmak şartı ile öğrencilere dağıtılmıştır. Ancak aynı yıl Muğla Rüşdiyesi'ne gönderilen yazıda öğrenciler okuldan mezun olduktan sonra bile söz konusu kitapların öğrencilerden geri alınmaması rüşdiyenin muallimine bildirilmiştir (BOA., MF.MKT., 61/112).

1879'da Muğla Rüşdiyesi'nde öğrenci sayısı azalmış, bu nedenle iki muâllimin birden görev yapması gereksiz görülerek, ikinci muâllim yeterli olacağı düşünülmüş ve birinci muâllim olarak atanan Abdurrahman Efendi Buldan Rüşdiyesi'ne tayin

edilmiştir (BOA., MF.MKT., 62/63). 1880 yılına gelindiğinde ise bir önceki yılda alınan kararın aksine tek bir muâllim ile idare olunamayacağına karar verilmiştir. Artan öğrenci sayısı ile birlikte ikinci bir muâllim ihtiyacı ortaya çıkmış ve Muğla Rüşdiyesine Aziziye Rüşdiyesi birinci muâllimi Abdullah Saraci Efendi atanmıştır (BOA., MF.MKT., 65/96).

Menteşe Sancağı Merkez Kazası'nda yer alan rüşdiye mektebi ile ilgili olarak Vilayet Salnâmelerinden edinilen bilgilere ve yıllara göre personel ile öğrenci sayılarında değişim yaşanmıştır. Mentese Sancağı'na bağlı Merkez Kazasında; 1883 ve 1890 yılları arası tüm yıllarda baş muallimlik görevini Abdullah Efendi yerine getirirken, 1883 ve 1884'te Halil Efendi; 1885-1888 arasında Ömer Efendi; 1899 ve 1890 yıllarında ise Ahmet Hulusi Efendi ikinci muallim olarak görev yapmıştır. İlgili yıllarda yalnızca 1883'te Merkez Kaza'da İsmail Efendi üçüncü muâllim olarak görev alırken, Rika Muâllimi olan İsmail Efendi 1883'ten 1890'a kadar görev yapmıştır. Rüşdiyede eğitim gören öğrenci sayısı ise 1883'te 100 iken; 1884'te bu sayıda azalma meydana gelmiş ve 85'e düşmüştür. Diğer senelerde ise Merkez Kaza'daki rüşdiye mektebinin öğrenci sayıları hakkında bilgi mevcut değildir.

Tablo 3.3-Merkez Kaza Rüşdiyesi Personeli

Sene	Baş Muâllim	İkinci Muâllim	Üçüncü Muâllim	Rika/Hat Muâllimi	Talebe Adedi
1883	Abdullah Efendi	Halil Efendi	İsmail Efendi	İsmail Efendi	100
1884	Abdullah Efendi	Halil Efendi		İsmail Efendi	85
1885	Abdullah Efendi	Ömer Efendi		İsmail Efendi	-
1886	Abdullah Efendi	Ömer Efendi		İsmail Efendi	-
1887	Abdullah Efendi	Ömer Efendi		İsmail Efendi	-
1888	Abdullah Efendi	Ömer Efendi		İsmail Efendi	-
1889	Abdullah Efendi	Ahmet Hulusi Efendi		İsmail Efendi	-
1890	Abdullah Efendi	Ahmet Hulusi Efendi		İsmail Efendi	-

(A.V.S., H.1301-1302/M.1883: 216; H.1302-1303/M.1884: 217; H.1303-1304/M.1885: 194; H.1304-1305/M.1886: 160; H.1305-1306/M.1887: 160; H.1306-1307/M.1888: 358; H.1307-1308/M.1889: 174; H.1308-1309/M.1890: 203).

3.2.2. Milas Kazası rüşdiye mektebi

Milas Kazası rüşdiye mektebi ile ilgili ilk olarak 1868 senesinde Maârif Nezareti'ne gönderilen yazıda yapılması düşünülen Milas Rüşdiyesinin planlandığı gibi inşa edilip; ihtiyaç olan personel (öğretmen) ve araç-gerecin (kitap ve risale) de Maârif Nezareti'nce sağlanması talep edilmiştir (BOA., ŞD.MRF., 1375/47).

1874 senesinde Milas Rüşdiyesi için Aydın Vilâyeti'ne yazı gönderilmiş ve ikinci bir muâllim ile bevvab ataması yapılması talep edilmiştir. Bunun üzerine Hacı Emin Efendi muâllim-i sani, Mehmet Efendi de bevvab olarak rüşdiyeye atanmıştır (BOA., MKT.MHM., 462/75).

Milas Kazası rüşdiyesi için 1875 senesinde kitap ve risale istenmiş, Maârif kütüphanesinde mevcut olanlar rüşdiyeye gönderilmiştir. Rüşdiyedeki öğrencilerin eğitimi için gerekli olan kitap ve risalelerin yirmi tanesi Maârif kütüphanesi tarafından posta yoluyla Milas Rüşdiyesine gönderilmiştir (BOA., MF.MKT., 25/16).

Milas Kazası rüşdiye mektebinin yıllara göre eğitim kadrosuna bakıldığında; 1883 senesinde Hasan Fehmi Efendi görev yapmış, Merkez Kazası'nda verilen yıllara ek olarak 1893, 1895, 1896, 1897, 1898, 1899, 1901, 1902, 1903, 1905 ve 1908 yıllarına ait Aydın Vilâyet Salnâmeleri'nde rüşdiyede görevli eğitim kadrosu ve eğitim gören öğrenci sayıları hakkında bilgi verilmiştir. Hasan Fehmi dışında ilgili yıllarda Şerif Efendi baş muâllim olarak görev yapmıştır. Söz konusu kazada 1883 senesinde ikinci muâllim ile ilgili bilgi yer almazken; ilgili yıllarda sırasıyla Mehmet Emin Efendi, Mehmet Efendi, Yusuf Efendi ve Emin Efendi ikinci muallim olarak görev yapmıştır. Milas Rüşdiyesi'nde üçüncü muallim yer almamıştır. 1883 yılında Fehmi Efendi, 1884, 1886, 1887, 1888 ve 1890 senelerinde Yusuf Efendi rüşdiyenin Rika/Hatt Muâllimi kadrosunda yer alırken; diğer senelerde Rika/Hatt Muâllimi hakkında bilgi verilmemiştir. Milas Rüşdiyesi'nde öğrenim gören öğrenci sayısında yaşanan dalgalanmalarla birlikte değişiklik meydana gelmiş ve toplamda 392 öğrenci eğitim almıştır (A.V.S., H.1300-1301/M.1883: 316; H.1301-1302/M.1884: 221; H.1302-1303/M.1885: 197; H.1303-1304/M.1886: 160; H.1304-1305/M.1887: 162; H.1305-1306/M.1888: 358 ; H.1306-1307/M.1889: 176; H.1307-1308/M.1890: 203; H.1310-1311/M.1893: 382; H.1312-1313/M.1895: 482; H.1313-1314/M.1896: 479; H.1314-1315/M.1897: 528; H.1315-1316/M.1898: 514; H.1316-1317/M.1899: 453; H.1318-

1319/M.1901: 407; H.1319-1320/M.1902: 416; H.1320-1321/M.1903: 403; H.1322-1323/M.1905: 385; H.1325-1326/M.1908: 728).

Ayrıca tabloya ek olarak; 1897’de 11, 1898’de 8, 1899 ve 1901 senelerinde 4, 1902, 1903 ve 1905 senelerinde ise 10 öğrenci Milas Rüşdiyesi’nden mezun olarak diploma almaya hakkazanmıştır (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 530; H.1315-1316/M.1898: 514; H.1316-1317/M.1899: 453; H.1318-1319/M.1901: 407; H.1319-1320/M.1902: 416; H.1320-1321/M.1903: 403; H.1322-1323/M.1905: 385).

Milas Rüşdiyesi’nde temizlik işlerinden sorumlu olan kişi yani bevvab ilk kez 1895 senesinde okulun personeli arasında yer almıştır. 1895 ve 1896 senelerinde bevvab olarak Mehmet Efendi görevlendirilmiştir. Yine ilk kez 1908’de Mehmet Efendi Milas Rüşdiyesi’nde mubassır olarak görev yapmıştır (A.V.S., H.1312-1313/M.1895: 482; H.1313-1314/M.1896: 563; H.1325-1326/M.1908: 728).

Tablo 3.4-Milas Kazası Rüşdiyesi personeli

Sene	Baş Muâllim	İkinci Muâllim	Rika/Hat Muâllimi	Talebe Adedi
1883	Hasan Fehmi Efendi	-	Fehmi Efendi	-
1884	Şerif Efendi	Mehmet Emin Efendi	Yusuf Efendi	70
1885	Şerif Efendi	Mehmet Emin Efendi	-	60
1886, 1887, 1888	Şerif Efendi	Mehmet Efendi	Yusuf Efendi	-
1889	Şerif Efendi	Yusuf Efendi	-	-
1890	Şerif Efendi	Mehmet Efendi	Yusuf Efendi	-
1893, 1895, 1896	Şerif Efendi	Emin Efendi	-	-
1897	Şerif Efendi	Emin Efendi	-	58
1898	Şerif Efendi	Emin Efendi	-	64
1899, 1901, 1902 1903, 1905	Şerif Efendi	Emin Efendi	-	60
1908	Şerif Efendi	Emin Efendi	-	80

(A.V.S., H.1300-1301/M.1883: 316; H.1301-1302/M.1884: 221; H.1302-1303/M.1885: 197; H.1303-1304/M.1886: 160; H.1304-1305/M.1887: 162; H.1305-1306/M.1888: 358 ; H.1306-1307/M.1889: 176; H.1307-1308/M.1890: 203; H.1310-1311/M.1893: 382; H.1312-1313/M.1895: 482; H.1313-1314/M.1896: 479; H.1314-1315/M.1897: 528; H.1315-1316/M.1898: 514; H.1316-1317/M.1899: 453; H.1318-1319/M.1901: 407; H.1319-1320/M.1902: 416; H.1320-1321/M.1903: 403; H.1322-1323/M.1905: 385; H.1325-1326/M.1908: 728).

3.2.3. Bodrum Kazası rüşdiye mektebi

Bodrum Kazası rüşdiye mektebi ile ilgili incelediğimiz belgelere dayanarak mektebin ilk olarak ne zaman inşa edildiğine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak 1874 yılında Bodrum Kazası'nda bulunan rüşdiye mektebi için Aydın Vilâyeti'ne bir yazı gönderilmiştir. Bu yazıda rüşdiye için bir muâllim ataması talep edilmiştir. Aydın Vilâyeti'nden gönderilen yazıda ise rüşdiye için ihtiyaç duyulan muâllimin araştırıldığı ve temin edilince gönderileceği cevap olarak bildirilmiştir (BOA., MF.MKT., 21/157).

1875 tarihine ait belgeden Bodrum rüşdiye mektebindeki muâllim kadrosuna atama yapılmadığı anlaşılmaktadır. Söz konusu yılda Kırşehir Rüşdiyesi'nde görev yapan Zeynel Abidin Efendi açıkta kaldığı için, Çorum veya Yalvaç rüşdiye mekteplerinden birinde görev almak istemiştir. Kendisine verilen cevapta söz konusu mekteplerde kadro ihtiyacı olmadığı, ancak Aydın Vilâyetinde Bodrum, Demirci, Bayındır ve Kasaba rüşdiyelerinde görev alabileceği bildirilmiştir. Bodrum rüşdiye mektebinde muâllim bulunmaması Zeynel Abidin Efendi'nin ilgili kadroyu tercih etmediğini göstermektedir (BOA., MF.MKT., 32/11).

Yine incelediğimiz kaynaklar doğrultusunda 1896 senesinde rüşdiye mektebinde Hasan Efendi muâllim olarak görev yapmıştır. Ancak aynı yıl Hasan Efendi yerine geçici olarak ibtidâi mektebi hocası Salih Efendi'nin ataması yapılmıştır. Salih Efendi'nin rüşdiye mektebine atanması ile birlikte hizmet karşılığı olarak Ziraat Bankası tarafından hesabına yatırılan maaşta bir karışıklık meydana gelmiştir. Konu ile ilgili olarak Aydın Vilâyeti'ne gönderilen yazıda söz konusu karışıklığın düzeltilmesi gerektiği ifade edilmiş, Salih Efendi hesabına yarım maaş fazla yatırıldığı, söz konusu meblâğın ya Salih Efendi ya da işlemi gerçekleştiren banka memuru tarafından geri iade edileceği belirtilmiştir (BOA., MF.MKT., 335/37)

Bodrum kazası rüşdiye mektebinde eğitim kadrosu baş muâllim, ikinci muâllim ve Rika/Hatt muâlliminden oluşmuştur. Rüşdiyede sırasıyla Hasan Fehmi Efendi, Saib Efendi ve Mustafa Efendi baş muâllim olarak görev yapmış, ancak 1905 ve 1908 senelerine ait görevli baş muâllim belirsiz olarak kalmıştır. Rüşdiyenin ikinci muâllimliği vazifesi için yalnızca 1895 ve 1896 senelerinde Mahmut Efendi görevlendirilmiştir. Son olarak Rika/Hat muâllimi olarak sırasıyla, 1895, 1896 ve 1897

yıllarında görevli muâllimin bulunmaması dışında, Fehmi Efendi, Ahmet Efendi, Ahmet Haluk Efendi ve Ahmet Celal Efendi görev yapmıştır.

Okulun temizlik işlerinden sorumlu Salih Ağa 1885'te bevvab olarak atanmış; ancak bir yıl görev yapmıştır (A.V.S., H.1302-1303/ M.1885: 198).

Okulun öğrenci sayısında yıllara göre değişimler meydana gelmiş, toplamda 458 öğrenci eğitim görmüştür. Bodrum Rüşdiyesi'nde eğitimlerine devam eden 458 öğrencinin yanısıra; 85 öğrenci mezun olmaya hakkazanmıştır. Yıllara göre incelendiğinde; 1897'de 6, 1898'de 10, 1899'da 12, 1901'de 12, 1902'de 10, 1903'te 10, 1905'te 10 ve 1908'de 15 öğrenci diplomasını alarak eğitimini tamamlamıştır (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 530; H.1315-1316/M.1898: 514; H.1316-1317/M.1899: 453; H.1318-1319/M.1901: 407; H.1319-1320/M.1902: 416; H.1320-1321/M.1903: 403; H.1322-1323/M.1905: 385; H.1325-1326/M.1908: 699).

Tablo 3.5-Bodrum Kazası Rüşdiyesi Personeli

Sene	Baş Muâllim	İkinci Muâllim	Rika/Hat Muâllimi	Talebe Adedi
1883	Hasan Fehmi Efendi	-	Fehmi Efendi	-
1884	Hasan Fehmi Efendi	-	Fehmi Efendi	85
1885	Hasan Fehmi Efendi	-	Fehmi Efendi	53
1895, 1896	Saib Efendi	Mahmut Efendi	-	-
1897	Mustafa Efendi			53
1898	Mustafa Efendi		Ahmet Efendi	65
1899, 1901	Mustafa Efendi		Ahmet Efendi	62
1902	Mustafa Efendi		Ahmet Haluk Efendi	32
1903	Mustafa Efendi		Ahmet Celal Efendi	32
1905	(Münhâl)		Ahmet Celal Efendi	32
1908	(Münhâl)		Ahmet Efendi	44

(A.V.S., H.1300-1301/M.1883: 230; H.1301-1302/M.1884: 223; H.1302-1303/M.1885: 198; H.1312-1313/M.1895: 461; H.1313-1314/M.1896: 457; H.1314-1315/M.1897: 506; H.1315-1316/M.1898: 488; H.1316-1317/M.1899: 427; H.1318-1319/M.1901: 382; H.1319-1320/M.1902: 389; H.1320-1321/M.1903: 377; H.1322-1323/M.1905: 361; H.1325-1326/M.1908: 699).

3.2.4. Köyceğiz Kazası rüşdiye mektebi

Köyceğiz Kazası'ndaki rüşdiye mektebi Yüksekum mahallesinde Hacı Mehmet Efendi tarafından inşa ettirilmiştir (BOA., MF.MKT., 102/34). Köyceğiz'in

Yüksekkum mahallesinde bulunan bu rüşdiye ile ilgili ilk olarak, 1888 senesinde rüşdiye için ihtiyaç duyulan personel Maârif Nezâreti'ne bildirilmiştir. Söz konusu yılda rüşdiyede ikinci bir muâllimin bulunmadığı belirtilerek, gerekli kişinin Maârif Nezareti tarafından atamasının yapılması ve maaşının ödenmesi talep edilmiştir. Bunun üzerine rüşdiyeye ikinci muâllim olarak ataması yapılan kişi iki yüz on kuruş maaşla göreve başlamıştır (BOA., MF.MKT., 102/34).

Menteşe Sancağı'na bağlı Köyceğiz Kazası rüşdiye mektebi ile ilgili vilâyet salnâmelerinden edinilen ilk bilgi, Merkez Kaza, Milas ve Bodrum kazalarından farklı olarak, 1895 tarihinde karşımıza çıkmıştır. Köyceğiz Rüşdiyesi'nde görevli muallimler incelendiğinde; baş muallimlik görevine 1895 senesinden 1899'a kadar Hacı Mustafa Efendi, 1902'de Şükrü Efendi, son olarak 1903 ve 1905 senelerinde Hacı Şükrü Efendi tayin edilmiştir. İkinci ve üçüncü muâllimlerin görev almadığı Köyceğiz Rüşdiyesi'ne Rika/Hatt muâllimi ataması da yapılmıştır. 1895'te Ahmet Zakir Efendi, 1896 senesinde Tahrirat Kâtibi Halil Efendi, 1898, 1899 ve 1902 senelerinde Kamil Efendi ve son olarak 1903 ve 1905 olmak üzere iki sene Nüfus Kâtibi Ahmet Efendi Rika/Hatt muâllimi olarak görev yapmıştır. İncelediğimiz kaynaklarda öğrenci sayısı ile ilgili olarak yalnızca 1897'de 39 öğrencinin eğitim gördüğü Köyceğiz Rüşdiyesi'nde diğer yıllara ait öğrenci sayısı hakkında bilgi bulunmamaktadır.

İncelediğimiz arşiv kayıtlarından Köyceğiz Rüşdiyesi'nde görevli hizmetli personeliyle ilgili olarak, 1895'te Hasan Ağa'nın bevvab olarak atandığı tespit edilmektedir. Bevvab Hasan Ağa 1896, 1903 ve 1905 senelerinde de görevini sürdürmüş, diğer kazalara kıyasla en uzun süre vazife de kalan bevvab olmuştur (A.V.S., H.1312-1313/M.1895: 466; H.1313-1314/M.1896: 460; H.1320-1321/M.1903: 403; H.1322-1323/M.1905: 367).

Tablo 3.6-Köyceğiz Kazası Rüşdiye Mektebi

Sene	Baş Muâllim	Rika/Hat Muâllimi	Talebe Adedi
1895	Hacı Mustafa Efendi	Ahmet Zakir Efendi	-
1896	Hacı Mustafa Efendi	Tahrirat Kâtibi Halil Efendi	-
1897	Hacı Mustafa Efendi		39
1898	Hacı Mustafa Efendi	Kamil Efendi	-
1899	Hacı Mustafa Efendi	Kamil Efendi	-

1902	Şükrü Efendi	Kamil Efendi	-
1903, 1905	Hacı Şükrü Efendi	Nüfus Kâtibi Ahmet Efendi	

(A.V.S., H.1312-1313/M.1895: 466; H.1313-1314/M.1896: 461; H.1314-1315/M.1897: 513; H.1315-1316/M.1898: 494; H.1316-1317/M.1899: 432; H.1319-1320/M.1902: 395; H.1320-1321/M.1903: 384; H.1322-1323/M.1905: 367).

3.2.5. Meğri Kazası Rüşdiye mektebi

Meğri Kazası'nda ilk rüşdiye 1870 senesinde inşa olunmuş olup, rüşdiyeye ait masraflar halk tarafından karşılanmıştır (BOA., ŞD.MRF., 1375/68).

Meğri Kazası'nda bulunan rüşdiye mektebi, diğer kazalardan farklı olarak, ilk kez 1897'de karşımıza çıkmıştır. Meğri Rüşdiyesi'nde görevli eğitim kadrosu ile ilgili olarak baş muâllim ve Hüsn-i Hatt muâllimi dışında olan öğretmenlerin tayini yapılmamıştır. 1897 ve 1898 senelerinde baş muâllim olarak Hasan Efendi atanmış; iki yıl görevde kalan muâllim 25 öğrenciye eğitim vermiştir. 1899'da baş muâllim olarak Mustafa Efendi'nin görev yaptığı Meğri Rüşdiyesi'nde önceki yıla göre öğrenci sayısında artış yaşanmış ve 37 öğrenci eğitim görmüştür. 1901 ve 1902 senelerinde öğrenci sayısında bir değişiklik yaşanmamış ancak; 1901'de muâllim Mustafa Hikmet Efendi iken, 1902'de rüşdiyeye tayin edilen muâllim hakkında bilgi verilmemiştir.

Meğri Rüşdiyesi'nde baş muâllim dışında görevlendirilen diğer muâllim Hüsn-ü Hatt muâllimi Halil Efendi olmuştur. 1903'te Meğri Rüşdiyesi'ne atanan Halil Efendi 1905 yılına kadar görev yapmıştır (A.V.S., H.1320-1321/M.1903: 396; H.1322-1323/M.1905: 379).

Rüşdiyeye yapılan hademe ataması ise ancak 1908'de gerçekleşmiş; söz konusu tarihte Mustafa Ağa bevvab olarak tayin edilmiştir (A.V.S., H.1325-1326/M.1908: 721).

Tablo 3.7-Meğri Kazası Rüşdiyesi personeli

Sene	Baş Muâllim	Talebe Adedi
1897	Hasan Efendi	25
1898	Hasan Efendi	25
1899	Mustafa Efendi	37
1901	Mustafa Hikmet Efendi	37
1902	(Münhâl)	37
1903, 1905	Mustafa Efendi	34
1908	Hacı Halil Efendi	23

(A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 527; H.1315-1316/M.1898: 508; H.1316-1317/M.1899: 446; H.1318-1319/M.1901: 401; H.1319-1320/M.1902: 409; H.1320-1321/M.1903: 396; H.1322-1323/M.1905: 379; H.1325-1326/M.1908: 721).

3.2.6. Marmaris Kazası Rüşdiye mektebi

Menteşe Sancağı Marmaris Kazası rüşdiye mektebi hakkında Aydın Vilâyet Salnâmesi'ndeki ilk bilgi 1897 senesinde verilmiştir. Rüşdiyenin eğitim kadrosunda yalnızca baş muâllim ve ikinci muâllim yer almış, rüşdiye de görev yapan ve eğitim gören kişilerle ilgili sekiz yıllık bilgilere ulaşılmıştır. 1897 ve 1898'de Salih Efendi Baş muâllim olarak görev yaparken, 1899 ve 1901 senesinde Hüseyin Efendi, 1902, 1903 ve 1905 senelerinde Asım Efendi ve son olarak 1908 yılında Süleyman Faik Efendi Baş muâllim olarak eğitim kadrosunda yer almıştır. Marmaris Rüşdiyesi'nde 1897'de ikinci muâllim olarak Ahmet Efendi, 1899 ve 1901 senelerinde ise Halil Sami Efendi görev yapmış; ancak 1898, 1902, 1903, 1905 ve 1908 yıllarında söz konusu kadroya atama yapılmamıştır. Marmaris Rüşdiyesi'nde, yıllara göre rüşdiyeye devam eden, öğrenci sayısında değişiklik meydana gelmiş, 1897'de okula kayıtlı öğrenci sayısı 145 iken, 1898'de 150'ye yükselmiş, 1899'da büyük bir düşüş meydana gelerek 26 olan öğrenci sayısı, 1901, 1902, 1903 ve 1905 senelerinde de aynı kalmıştır. 1908'de eğitim gören öğrenci sayısı daha da azalmış, 19'a düşmüştür.

Marmaris Rüşdiyesi'ne ilk bevvab ataması ise 1899'da yapılarak, Hasan Ağa bu göreve getirilmiştir (A.V.S., H.1316-1317/M.1899: 437).

Tablo 3.8-Marmaris Kazası Rüşdiyesi personeli

Sene	Baş Muâllim	İkinci Muâllim	Talebe Adedi
1897	Salih Efendi	Ahmet Efendi	145
1898	Salih Efendi	-	150
1899, 1901	Hüseyin Efendi	Halil Sami Efendi	26
1902, 1903, 1905	Asım Efendi	-	26
1908	Süleyman Faik Efendi		19

(A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 519; H.1315-1316/M.1898: 499; H.1316-1317/M.1899: 437; H.1318-1319/M.1901: 393; H.1319-1320/M.1902: 401; H.1320-1321/M.1903: 386; H.1322-1323/M.1905: 371; H.1325-1326/M.1908: 714).

3.3. İdadîler

Arapça “ıad” kökünden türetilen “ıadî”; hazırlanmaya mahsus yer, hazırlanma yeri anlamına gelmiştir (Develioğlu, 1995: 409). İdadî kelimesi Tanzimat döneminin ilk yıllarına kadar batı tarzında açılan okulların hazırlık sınıfları için kullanılmış, ayrıca Harp okulunun ve Askeri Tıbbiyeye girmek isteyen öğrencilerin eksik bilgilerini tamamlayarak onları bu okulların programlarını takip edebilecek bir seviyeye ulaştırmak isteğiyle, bu okullar için açılan hazırlama sınıfları da bu isim ile nitelendirilmiştir (Unat, 1964: 45). 1869’a kadar İmparatorlukta rüşdiyelerin sayısı oldukça artmış, İstanbul’da ise pek çok meslek okulu ve yüksek okul açılmıştır. Ancak bu girişimlere rağmen, ne vilâyetlerde rüşdiye üstünde bir okul, ne de İstanbul’da yüksek okullara öğrenci yetiştirecek -rüşdiye dışında- bir okul varlık gösterebilmiştir. Bu nedenle idadîlerin kurulması ve açılması eğitim-öğretim açısından ihtiyaç haline gelmiş, nitekim idadîlerin tam olarak tanımlanması 1869 Maârif-i Umumiye Nizâm-nâmesi ile gerçekleşerek, rüşdiyelerin üzerinde yüksek öğretime öğrenci hazırlayan kurumlara idadî adı verilmiştir (Bilim, 2002: 252; Kodaman, 1991: 114). 1869 Maârif-i Umumiye Nizâm-nâmesi’nde idadî okullarına ilişkin şu maddeler almaktadır (Kodaman, 1991: 115):

- 1) İdadî okulları, rüşdiyelerden mezun olan müslim ve gayr-i müslim çocukların bir arada öğretim yaptıkları yerdir.
- 2) 1.000 haneden fazla ve buldukları yerin önemine göre seçilecek her kasabada birer idadî okulu yapılacaktır.
- 3) İdadîlerin yapım masrafları, öğretmen ve hademe maaşları ve diğer giderleri vilâyet maâif idaresi sandığından karşılanacaktır.
- 4) Her idadînin muâvinleriyle beraber altı öğretmeni bulunacaktır.
- 5) Her idadînin yıllık tahsisatı, personel giderleriyle birlikte 80.000 kuruş olacaktır.
- 6) İdadîlerin öğretim süresi üç yıl olup şu dersler okutulacaktır: Türkçe kitâbet ve inşâ, Fransızca, Kavânin-i Osmaniye, Mantık, İlm-i Servet-i Milel, Coğrafya, Tarih-i Umûmi, İlm-i Mevâlid, Cebir, Hesap ve defter tutma, Hendese ve İlm-i Mesâha, Hikmet-i Tabiyye, Kimya ve Resim.

İdadî adını taşımasına rağmen 7 Cemaziyelahir 1266/28 Nisan 1850'de, İstanbul'da Çağaloğlu'nda açılan Darülmaârif'i idadîlerin ilk örneği sayılmıştır. Edebiyat ve Fen olarak iki şube ve dört sınıf üzerinden öğretim yapan Darülmaârif, rüşdiyelerden daha gelişmiş programı ve öğretimiyle 1873'e kadar çalışmalarını sürdürmüştür (Bilim, 2002: 252).

Maârif Nizâm-nâmesi'nde hemen açılması öngörülen idadîler, maddi imkansızlıklar ve öğretmen yokluğu sebepleriyle 1873 tarihini kadar açılmamıştır. Maârif Nezareti'nin idadîlerin bir an evvel açılması gerektiği hususunda yolladığı tezkire sonucunda 1873 senesinde Darülmaârif idadîye çevrilmiş, böylece ilk mülkî idadî açılmıştır (Kodaman, 1991: 117).

3.3.1. Menteşe Sancağı idadîleri

Menteşe Sancağı'ndaki ilk idadî, rüşdiye okulunun 1892 senesinde idadîye dönüştürülmesiyle açılmıştır. İncelediğimiz arşiv kayıtlarında Merkez Kaza'da açılan idadî ile ilgili verilere ilk olarak 1893 senesine ait Aydın Vilayet Salnâmesi'nden ulaşılmaktadır. Buna göre Müdür Sabri Efendi'nin görev yaptığı okulda Ali Efendi, Hacı Hamdi Efendi, Ahmet Efendi ve Ömer Efendi olmak üzere toplam 4 öğretmen görev yapmıştır. Ayrıca okul personeli arasında mubassır Mehmet Efendi ile iki nefer bevvab olarak görev almıştır (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 338).

1893 senesinde idadî kadrosunda görevli kişiler, müdür Hayri Efendi'nin atanması dışında, aynı kalmış herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir (A.V.S., H.1314-1315/M.1894: 464). 1894 senesinde muâllim Hamdi Efendi görevden ayrılmış, mubassır olarak ise Tahir Efendi atanmıştır (A.V.S., H.1312-1313/M.1895: 453). 1895'te ilk kez Asıf Bey öğretmen olarak idadîye atanmış, onun dışında kadroda herhangi bir değişiklik yaşanmamıştır (A.V.S., H.1313-1314/M.1896: 449).

1895 yılında tarih muâllimi olarak Müdür Hayri Efendi görevlendirilmiştir. Hendese ve Fransızca dersleri için Konya İdadîsi muavinlerinden İstapan Efendi, resim ve coğrafya dersleri içinde Denizli İdadîsi'nde görevli olan Ahmet Refik Efendi tayin edilmiştir (BOA., MF.MKT., 270/51).

Bir yıl sonra yani 1896'da Asıf Bey görevden ayrılmış Yakup Efendi ve Eşref Efendi idadîye tayin edilmiştir (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 500). 1897 senesinde

öğretmen kadrosunun aynı kaldığı idadînin yöneticisi değişmiş ve Abdülfettah Efendi idadiye müdür olarak atanmıştır. Ayrıca söz konusu yılda bevvab ataması yapılmamıştır (A.V.S., H.1315-1316/M.1898: 479). 1898 yılında idadî kadrosunda aynı kişiler yer almış, herhangi bir görev değişikliği meydana gelmemiş, 1899'da Yakup Efendi'nin görevden ayrılmasıyla Abdülhamit Sermet Efendi öğretmen olarak atanmıştır (A.V.S., H.1316-1317/M.1899: 419; H.1318-1319/M.1901: 376).

1900 senesinde ilk kez idadîde yer alan görevlilerin yanısıra okutulan dersler hakkında da bilgi verilmiştir. Muğla İdadîsi'nde okutulan dersler Ulum-ı Diniyye, Arapça, Fransızca, Türkçe, Tarih, Hesap, Hendese, Malumât-ı Nafia, İnşa ve Kitâbet, Resim, Farsça, Hüsn-i Hat ve Coğrafya olarak gösterilmiştir. Bu bilgilerin dışında 1897 senesinde idadîde 105 Müslüman, 3 gayrimüslim olmak üzere toplamda 108 öğrenci eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1316-1317/M.1899: 979-980). Yine 1901 senesinde Aydın Vilâyeti'nden Maârif Nezareti'ne Muğla Mekteb-i İdadîsi ile ilgili bir yazı gönderilmiş; ancak şifreli olarak gönderildiğinden içeriği hakkında netlik söz konusu değildir (BOA., DH.ŞFR., 300/71).

Tablo 3.9-(1314-1315/1897) Muğla İdadîsinde Okutulan Dersler ve Görev Alan Kişiler

Okutulan Dersler	Dersin Sorumlusu Olan Muâllimler
Ulum-ı Diniyye ve Türkçe	Ömer Şaban Efendi
Arapça	Halil Hilmi Efendi
Fransızca ve Türkçe	Ali İrfan Efendi
Tarih	İsmail Hakkı Efendi
Cebir ve Usûl Defteri	Ali İrfan Efendi
Hesap	Batumlu İsmail Hakkı Efendi
Hendese	İsmail Hakkı Efendi
Malûmat-ı Nafiâ	Ali İrfan Efendi
İnşa ve Kitâbet	İsmail Hakkı Efendi
Resim	Mustafa Nuri Efendi
Farsça	Batumlu İsmail Hakkı Efendi
Hüsn-i Hat	Mehmet Selim Efendi
Coğrafya	Batumlu İsmail Efendi

Muğla İdadîsi'nde; Hüsn-i Hat, Arapça, Farsça, Ulum-ı Diniyye, Türkçe, Coğrafya, Fransızca, İnşa ve Kitâbet, Hesap, Hendese, Malumât-ı Nafia, Tarih, Resim, Cebir ve

Usûl Defteri gibi dersler gösterilmiştir. 1897 senesinde Muğla İdadîsi'nde 93 Müslüman, 11 gayrimüslim olmak üzere toplam 104 öğrenci eğitim görmüştür (S.N.M.U., H.1316-1317/M.1899: 980).

Tablo 3.10-(1314-1315/1897) Muğla İdadîsinde Okutulan Dersler ve Görev Alan Kişiler

Okutulan Dersler	Dersin Sorumlusu Olan Muâllimler
Hüsn-i Hat	Abdulfettah Efendi
Arapça	İsmail Hakkı Efendi
Farsça	Ömer Lütfü Efendi
Ulum-ı Diniyye	Ahmet Hulusi Efendi
Türkçe	Ömer Lütfü Efendi
Coğrafya	Abdulfettah Efendi
Fransızca	Yakup Celaleddin Efendi
Hesap	Mehmet Eşref Efendi
İnşa ve Kitâbet	Abdulfettah Efendi
Malûmat-ı Nafia	Abdulfettah Efendi
Tarih	Yakup Celaleddin Efendi
Resim	Mehmet Eşref Efendi
Cebir ve Usûl Defteri	Yakup Celaleddin Efendi

1900 tarihli maârif salnâmesinde Muğla İdadîsi'nde 1897 ve 1898 senelerinde verilen dersler aynı kalmış ama dersten sorumlu olan öğretmenlerde değişiklik meydana gelmiştir. Fransızca, Tarih ve Cebir ve Usûl Defteri dersini Yakup Celaleddin Efendi yerine Sermet Efendi vermek üzere görevlendirilmiştir. Bir önceki yıl ile kıyaslandığında okula devam eden öğrenci sayısında azalma meydana gelmiş; 88 Müslüman, 9 gayrimüslim olmak üzere 97 öğrenciye eğitim verilmiştir (S.N.M.U., H.1318-1319/M.1901: 1089).

1903 tarihli maârif salnâmesinde Muğla İdadîsi'nde görevli muâllimlerin büyük kısmında görev değişikliği yaşandığına dair bilgilere yer verilmiştir. Coğrafya, Usûl Defteri ve Türkçe dersleri için Abdulfettah Efendi; Fransızca, Türkçe, Hendese ve Cebir dersleri için Sermet Efendi; Hesap, Resim, Tarih, Ulûm-ı Diniyye ve Farsça dersleri için Ömer Lütfü; Arapça dersi için Ahmet Hulusi Efendi; Hüsn-i Hat için İsmail Hakkı Efendi ve son olarak Kitâbet dersi için Şakir Efendi görevlendirilmiştir.

1901 senesinde Muğla İdadîsi'nde; 103'ü Müslüman, beşi gayrimüslim olmak üzere 108 öğrenciye eğitim verilmiştir (S.N.M.U., H.1320-1321/M.1903: 355).

1901, 1902 ve 1903 senelerinde yönetici ve eğitim kadrosu aynı kalmış, ancak idadiye mubassır olarak Mehmet Efendi atanmıştır (A.V.S., H.1318-1319/M.1901: 382).

1908 verilerine göre idadînin hem yönetici hem de diğer görevlilerin bulunduğu kadrolarda değişiklik söz konusu olmuştur. Hikmet Bey, Asım Efendi, Niyazi Efendi ve Ahmet Fevzi Efendinin öğretmen olarak atandığı okulda, mubassır olarak Mustafa Efendi görev yapmıştır (A.V.S., H.1325-1326/M.1908: 689).

3.4. Menteşe Sancağı Gayrimüslim Mektepleri

Osmanlı Devleti, eğitim ve öğretim kurumlarını açma ve yönetme konusunda Türk ve Müslümanları serbest bıraktığı gibi azınlıklara da bazı haklar tanımıştır. İstanbul'un fethiyle siyasi bağımsızlıklarını kaybeden Rumlara, "Patrik" adındaki bir ruhani reisin başkanlığında cemaat halinde yaşama hakkı verilerek din, dil, gelenek ve göreneklerinde serbest hareket etme hakkı tanınmış, devlet hemen her konuda patrik ile muhatap olmak zorunda kalmıştır. Patriğe Rum cemaatinin eğitim ve kültür kurumlarını, kiliselerini, hastanelerini yönetme yetki ve sorumluluğu verilmiştir. Rumlara verilen bu haklar daha sonra Ermeni ve Yahudilere de tanınmış, böylece İmparatorluğun yönetiminde bulunan gayrimüslimlere de Müslümanlar gibi eğitim ve kültür kurumları açma hakkı verilmiştir (Taşdemirci, 2001: 13).

Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu zamanlarda, zararlı olmayan azınlık okulları, kapalı cemaat şeklinde, din ve dil eğitimlerini serbestçe yapmışlar, devlet zayıflama sürecine girdikten sonra azınlıklar ayrılıkçı hareketlere yönelmeye başlamıştır (Kılıç, 1999: 151-159).

Tanzimat ile birlikte, tebanın dinî yapısına göre şekillenen geleneksel "millet" sisteminden vazgeçilerek "vatandaşlık" esası kabul edilmiş, hukuki statü farkı ortadan kaldırılarak, ülkede yaşayan herkesin aynı hukuk kurallarına tabi olması esası benimsenmiştir. Böylece devletin parçalanması ve dış baskıların engellenmesi hedeflenmiştir (Bozkurt, 1998: 6).

Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesiyle azınlıklar fermanın kendilerine tanıdığı özgürlüklerden faydalanmış, Islahat Fermanı ile ise gayrimüslim tebâyâ kendi dinlerine ve kültürlerine yönelik ilk, orta ve yüksek derecede okullar açma fırsatı verilmiştir (Sakaoğlu, 2003: 90).

Yabancı mektepler ve azınlık mektepleri hakkında ilk ciddi düzenleme, 1869 tarihli "*Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi*" ile getirilmiş, Türk olsun olmasın Osmanlı tebasının ve yabancıların özel okul açma konusu 129. ve 130. maddeleriyle düzenlenmiştir. Nizâmnâmeye göre, Osmanlı veya yabancı devletlerin tebâsı olan fertler tarafından ücretli veya ücretsiz olarak kurulan okulların masraflarını, kurucuları ya da bağlı oldukları vakıflar karşılayacaktır. Bu okulların öğretmenlerinin elinde Maârif Nezareti tarafından yada mahalli maârif idaresi tarafından verilmiş şehadetnâme bulunması zorunluluğu getirilmiştir. Ders kitaplarının tasdikli olması, uygunsuz hareket edenlerin dövülmemesi gibi hususlara da yer verilmiştir (Akyüz, 2009: 194).

1869 Maârif-i Umûmiye Nizâmnâmesi ve 1876 Kanûn-ı Esasî'si azınlık mekteplerinin özel mektep olduklarını kabul etmekle birlikte, bunların devletin nezareti altında olduğunu da kabul etmiştir. Burada asıl amaç, Müslüman olmayan cemaatleri de Osmanlılık birliği altında toplamak olmuştur. Ancak, cemaatlerin amacı Osmanlı Devleti'nden ayrılarak bağımsız devlet haline gelmektir. 1876 Kanûn-ı Esasî'nin yürürlükten kaldırılması azınlıkların amaçlarını gerçekleştirmelerini kolaylaştırmıştır. İkinci Meşrutiyet döneminin ilk yıllarında da 1869 Nizâmnâmesi ve 1876 Kanûn-ı Esasî'nin hükümlerinin uygulanarak birliğin sağlanacağı düşünülmüştür. Ancak Osmanlı eğitimine yeni baştan şekil vermeyi amaçlayan 1909'da hazırlanan Maârif-i Umûmiye Kanunu tasarısı azınlık milletvekilleri ve patrikhaneler tarafından engellenmiştir. Bu tasarı kapsamı daraltılarak ancak 1913 yılında Tedrisat-ı İbtidâiye Kanun-ı Muvakkati adıyla çıkarılabilmiş, 1915 yılında yayınlanan "*Mekâtib-i Husûsiye Talimatnâmesi*" ise azınlık ve yabancı mekteplerini doğrudan ilgilendiren ilk önemli yönetmelik olarak kabul edilmiştir (Taşdemirci, 2001: 19-20).

Menteşe Sancağı'nda gayrimüslimlerin devam ettiği okullar belirli kazalarla sınırlı olmuştur. Merkez kaza ile birlikte altı kazası bulunan Mentese Sancağı'nda yalnızca üç kazada gayrimüslimlerin eğitim gördüğü mektepler varlık göstermiştir. Rum,

Musevi ve Yahudilerin eğitim gördüğü okulların bulunduğu bu kazalar, Bodrum, Meğri ve Milas kazalarıdır. Salnâmelerden edinilen bilgilere göre, ibtidâi ve rüşdiye mekteplerinde eğitim gören gayrimüslim öğrenciler ile mekteplere tayin olan görevlilerin sayısında yıllara göre değişiklikler meydana gelmiş, yine hem öğrenci hem talebe sayısı verilirken, mektepte görev alan öğretmenlerin isimleri hakkında bilgi verilmemiştir.

Menteşe Sancağı'nda gayrimüslim mektepler ilk olarak 1897 yılına ait vilâyet salnâmelerinde karşımıza çıkmıştır. 1897 senesine ait verilerde birer adet ibtidâi ve rüşdiye derecesinde olan Rum mektepleri Bodrum Kazası'nda eğitim veren gayri müslim mektepler arasında yer almıştır. İbtidâi derecesinde olan mektepte iki muâllim görev yapmış ve 80 öğrenciye eğitim verilmiştir. Bir muâllimin görev yaptığı Rum Rüşdiye Mektebi'nde ise 20 öğrenci eğitim görmüştür. Rumlara ait diğer bir mektepte kız ibtidâi mektebi ile kız rüşdiyesi olmuştur. Söz konusu mektebe bir muâllim tayin olurken toplamda 60 kız öğrenci eğitim görmüştür. Bodrum Kazası'nda yer alan diğer bir gayrimüslim mektep ise Yahudi kız mektebi olup; ibtidâi ve rüşdiye derecesinde olan mektepte 25 öğrenciye eğitim verilmiştir (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 506). 1898 senesine ait verilerde Rum İbtidâi Mektebi'ne devam eden öğrenci sayısında artış yaşanmış ve 130 öğrenciye eğitim verilmiştir. Yine Rum kız ibtidâisinde bir muâllim rehberliğinde 40 öğrenci eğitim görmüştür. 1898'de Yahudi mektebi yerine bir Musevi mektebinin adı geçmiş, bir muâllimin görev yaptığı ibtidâi mektebinde 25 öğrenci eğitim görmüştür (A.V.S., H.1315-1316/M.1898: 488).

1899 senesinde Rum İbtidâi Mektebi'nde görevli olan öğretmenlerin sayısı artmış ve mektebe 3 öğretmen tayin olmuştur. 1899, 1901, 1902 ve 1903 senelerinde kazada eğitime devam eden gayrimüslim mekteplerin -Rum, Musevi- öğrenci sayısında değişiklik yaşanmamış toplamda 195 öğrenci eğitime devam etmiştir (A.V.S., H.1316-1317/M.1899: 427; H.1318-1319/M.1901: 383; H.1319-1320/M.1902: 389).

1905 senesinde önceki yıllara kıyasla gayrimüslim mekteplere devam eden öğrenci sayısında bir değişiklik yaşanmamış, Rum erkek ibtidâisine 130, Rum kız ibtidâisine 40 ve Musevi ibtidâisine 25 öğrenci devam etmiştir. 1908 senesinde Bodrum Kazası'nda Musevi mektebinde eğitim gören öğrenci sayısı aynı kalırken, Rum ibtidâi

mektebinde 140, Rum kız ibtidâisinde ise 25 öğrenci eğitim görmüştür (A.V.S., H.1325-1326/M.1908: 699).

Ayrıca 1905 senesine ait verilerde Bodrum Kazası'nda yaşayan gayrimüslim nüfusu hakkında verilen bilgiler eğitim ile ilişkilendirilmesi açısından önemli görülebilir. Örneğin kazada 2801 Rum, 120 Musevi ve 114 Yahudi milletine ait gayrimüslim halk yaşamıştır, salnâmeler de 1897 yılı dışında kazada Yahudi mektebinden bahsedilmemiştir (A.V.S., H.1322-1323/M.1905: 379).

Tablo 3.11- Bodrum Kazasında Bulunan Gayrimüslim Mektepleri

Mektebin Türü	Mektebin Derecesi
Rum Mektebi	İbtidâiye
Rum Mektebi	Rüşdiye
Rum İnas Mektebi	İbtidâiye/Rüşdiye
Yahudi Mektebi	İbtidâiye/Rüşdiye

Menteşe Sancağı'nda gayri müslim mekteplerin varlık gösterdiği diğer bir kaza Meğri olmuştur. 1897, 1898, 1899, 1901, 1902 ve 1903 senelerine ait Aydın Vilâyet Salnâmeleri'nde bir adet erkek ve kız mektebinin bulunduğu kazada 2 muâllim görev yapmış, kız mektebine 50, erkek mektebine ise 80 öğrenci devam etmiştir (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 527; H.1315-1316/M.1898: 508; H.1316-1317/M.1899: 446; H.1318-1319/M.1901: 401; H.1319-1320/M.1902: 409; H.1320-1321/M.1903: 409).

1905 senesine ait verilerde Meğri Kazası'nda önceki yıllara oranla mektebe devam eden gayrimüslim öğrenci sayısında büyük bir artış söz konusu olmuştur. Öğrenci sayısının artmasıyla mektepte görevlendirilen öğretmen sayısı da arttırılmış, Rum İbtidâi Mektebi'nde beş öğretmen 355 öğrenciye eğitim verirken, aynı şekilde Rum kız ibtidâi mektebinde iki öğretmen 232 öğrenciye eğitim vermiştir (A.V.S., H.1322-1323/M.1905:379).

1908 senesinde, önceki yıldan farklı olarak, dört öğretmen görevlendirilerek 255 öğrenciye eğitim verilmiştir. Rum kız ibtidâisinde ise iki öğretmen görev almış ve 235 öğrenci eğitim görmüştür (A.V.S., H.1325-1326/M.1908: 721).

Tablo 3.12-Meğri Kazasında Bulunan Gayrimüslim Mektepleri

Mektebin Türü	Mektebin Derecesi
Rum Mektebi	İbtidâiye
Rum İnas Mektebi	İbtidâiye

Diğer kazalardan farklı olarak Milas Kazası'nda ilk kez 1897 senesinde Musevi mektebinin varlığından bahsedilmiştir. İbtidâi derecesinde olan mektepte 49 öğrenci eğitim görmüştür. Musevi mektebi dışında bir adet Rum mektebinin bulunduğu kazada, 83 öğrenciye eğitim verilmiştir (A.V.S., H.1314-1315/M.1897: 528).

1898 senesinde Rum mektebine devam eden eden öğrenci sayısında bir değişiklik yaşanmazken, Musevi mektebi öğrenci sayısında artış söz konusu olmuş ve mektepte 59 öğrenci eğitim görmüştür (A.V.S., H.1315-1316/M.1898: 514). 1899, 1901, 1902 ve 1903 senelerinde Rum mektebine 85, Musevi mektebine ise 30 öğrenci devam etmiştir (A.V.S., H.1316-1317/M.1899: 453; H.1319-1320/M.1902: 416; H.1320-1321/M.1903: 416).

1905 senesinde Meğri Kazası'nda olduğu gibi Milas Kazası'nda da mektebe devam eden gayrimüslim öğrenci sayısında artış meydana gelmiştir. Rum ibtidâi mektebinde 185, Musevi ibtidâi mektebinde ise 30 öğrenci eğitim görmüştür (A.V.S., H.1320-1321/M.1903: 385).

1908'de Milas Kazası gayrimüslim mektebine devam eden öğrenci sayısında önceki yıllara kıyasla ters orantılı bir değişim söz konusu olmuştur. Rum mektebinde öğrenci sayısı 12'ye düşerken, Musevi mektebinde 95'e yükselmiştir (A.V.S., H.1325-1326/M.1908: 731).

Tablo 3.13- Milas Kazasında Bulunan Gayrimüslim Mektepler

Mektebin Türü	Mektebin Derecesi
Rum Mektebi	İbtidâiye
Musevi Mektebi	İbtidâiye

1900 ve 1901 senelerine ait Maârif salnâmelerinde Menteşe Sancağı'na bağlı Milas ve Meğri kazalarında Rum ve Musevi milletine ait rüşdiyelerin varlığından bahsedilmiştir. Milas Kazası'nda 1844 senesinde açılan bir adet Rum rüşdiyesinden bahsedilmiş ve söz konusu rüşdiyeye 1900 senesinde 25 kız öğrenci devam etmiştir. Milas Kazası'ndaki bir diğer gayrimüslim mektebi 1890 senesinde açılan ve 1900'de

57 kız öğrenci ve beş erkek öğrencinin eğitim gördüğü Musevi rüştiyesidir. Menteşe Sancağı'nda açılış tarihi belirtilen bir diğer okul Meğri Kazası'nda bulunan Rum rüşdiye mektebi olmuştur. Söz konusu mektep 1842 senesinde açılmış olup 1900 senesinde ki verilere göre mektebe 155 kız öğrenci devam etmiştir(S.N.M.U., H.1318-1319/M.1901: 1146).

Menteşe Sancağı, özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında diğer mekteplerde olduğu gibi, gayrimüslim mekteplerinde de, mektebe devam eden öğrenciler ile mektepte görevli kadroda miktar olarak artışın yaşandığı bir sancak olmuştur. Gayrimüslim mektepler, sancak genelinde Bodrum, Meğri ve Milas kazaları olmak üzere toplamda üç kazada eğitim vermiştir.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında gerçekleşen ilk yenilik hareketleri XVIII. yüzyılın sonunda askeri alanda başlamış olup, Tanzimat döneminde de sivil alanda ilk çalışmalar gerçekleşmiştir. XVIII. yüzyılda devletin eğitim alanında yaptığı düzenlemelerin askeri alanla sınırlı kalması üzerine, XIX. yüzyılda bu eksikliğin farkına varılmış, eğitimin her alanda geliştirilmesi amaçlanmıştır.

Tanzimat döneminin eğitim anlamında getirdiği yeniliklerin başında, “mektep” denilen kurumun sadece İstanbul için gerekli olmadığı, ülkenin hemen her yerine eğitimin eşit şartlarda götürülmesi gerektiği ve bu düşünceden yola çıkarak vilâyet merkezlerinden köylere kadar okulların açılıp, eğitimin yaygınlaştırılması anlayışı kabul edilmiştir.

Mekteplerin ıslah edilmesi, eski öğretim metotları yerine modern yöntemlerin benimsenmesi gibi başlıca konuların üzerinde durulduğu dönem Tanzimat dönemi olmuştur.

Tanzimat döneminin başından beri gerçekleştirilmeye çalışılan eğitim reformları nihayet 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi ile sistematik hale getirilmiş ve medrese düzeninin aksine tam olarak devletin sorumluluğu altına girmiştir. Nizâm-nâme ile ilköğretim ülke geneline yayılarak öğretim yaşına gelmiş her çocuğa asgari bir eğitim vermek amaçlanmıştır.

XVIII. yüzyılda Anadolu Eyaleti'ne bağlı bir sancak konumunda olup, XIX. yüzyılda Anadolu'daki sancakların dört vilâyet haline getirilmesiyle Aydın vilâyetine bağlanan Menteşe Sancağı ve sancağa bağlı kazalardaki eğitim durumu değerlendirilmiş, ayrıca Osmanlı Devleti'nde eğitim alanında yaşanan gelişmeler kapsamında, bu gelişmelerin Menteşe Sancağı üzerindeki etkisinden bahsedilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat ile birlikte eğitim alanında politika değişikliğine gidilmiş, ancak bu durum merkez dışında idari teşkilatlanmanın yetersiz olması sebebiyle taşrada etkili olmamış, merkez ile sınırlı kalmıştır. Ancak 1869 Maârif-i Umûmiye Nizâm-nâmesi ile Meclis-i Kebîr-i Maârif'in vilâyetlerdeki yürütme organı maârif meclisleri olmuştur. Maârif meclislerinin kurulmasıyla, maârif komisyonları da kurulmaya başlanmıştır. Ancak sancakların tümünde maârif meclisleri kurulamamış,

sadece maârif komisyonları faaliyet göstermiştir. Menteşe Sancağı da bu sancaklardan biri olup, sancak ve sancağa bağlı kazalarda maârif meclisi görev yapamamıştır. Bu nedenle maârif komisyonlarının kurulduğu Menteşe Sancağı'nda, komisyon genellikle kaza müftüsü, naibi, hakimi ya da kaymakamı başkanlığında oluşturulmuştur. Meclis üyeleri ulemâya mensup müderrisler başta olmak üzere tahrirat müdürü, telgraf müdürü, sandık emini, kâtip gibi görevliler ile mekteplerde görev yapan muâllimler, şehrin ileri gelenleri arasından seçilenler ile gayrimüslim üyelerden meydana gelmiştir.

Osmanlı Devleti'nde taşra kentlerinin birçoğunda olduğu gibi kuruluşundan itibaren örgün eğitimin verildiği kurumlar sıbyan mektepleri ile medreseler olmuş, Menteşe Sancağı ve sancağa bağlı kazalarda modern anlamdaki ilk mektepler Tanzimat Dönemi sonlarında açılmaya başlanmıştır. Menteşe Sancağı'nın Merkez (Muğla), Milas, Bodrum, Marmaris, Köyceğiz ve Meğri kazalarında toplamda 16 adet iptidai mektep yıllara göre değişen öğrenci ve muâllim sayısı ile eğitim öğretime devam etmiştir.

Tanzimat Dönemi'nin sonlarına doğru Menteşe Sancağı'nda erkek ve kız rüşdiye mekteplerinin yanısıra diğer bir ortaöğretim kurumu olan idadîlerin de varlığından söz etmek mümkündür. İlk rüşdiye mektebi 1864 senesinde Merkez (Muğla) Kazası'nda açılmış, zamanla diğer kazalarda da açılarak bu mekteplerin sayısı her geçen gün artmıştır. Menteşe Sancağı'nın tüm kazalarında 1908 senesine kadar 1548 öğrenci eğitim görmüştür.

Menteşe Sancağı'nda eğitim veren diğer bir orta öğretim kurumu idadîler ise ilk olarak Merkez (Muğla) Kaza'da rüşdiye mektebinin idadîye dönüştürülmesiyle açılmıştır. Birden çok dersin verildiği Muğla İdadîsi'nde hem Müslüman hem de gayrimüslim öğrenciler eğitim görmüştür.

İncelediğimiz kaynaklarda ilk olarak 1897 yılına ait bilgilerde karşımıza çıkan gayrimüslim mektepleri Bodrum, Meğri ve Milas kazalarında açılmış olup, Bodrum Kazası'nda bir Rum erkek ibtidâisi, Rum kız ibtidâisi ile bir adet Rum kız rüşdiyesi ve Rum erkek rüşdiyesinin yanısıra Yahudilere ait birer adet ibtidâi ve rüşdiye mektepleri bulunmaktadır. Milas Kazası'nda bir adet Rum ve bir adet Musevi ibtidâi mektebi, Meğri Kazası'nda ise Rumlara ait bir erkek ibtidâi mektebi ile kızların devam ettiği

bir ibtidâi mektebi kazada eğitim-öğretimin sürdürülmesini sağlamıştır. Bu okullar tarafından kazada yaşayan gayrimüslim -Rum, Musevi, Yahudi- nüfus miktarı nispetinde eğitim verilmiştir.

Osmanlı idaresine geçişinden bağımsız bir vilâyet olmasına kadar ki süreçte eğitim alanında yaşanan gelişmeler Menteşe Sancağı'nda da modern anlamda açılan okulların varlık göstermesiyle uygulanma alanı bulmuştur. Ancak Menteşe Sancağı Aydın vilâyetine bağlı diğer sancaklar ile kıyaslandığında, bulunduğu coğrafi konumunda etkisiyle, eğitim açısından daha az gelişme göstermiştir.

KAYNAKÇA

1-Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

a.Dâhiliye Nezareti Evrakı

Şifre Kalemi (DH/ŞFR), 300/71

b.Maârif Nezareti Evrakı

Maârif Nezareti Mektubi Kalemi (MF/MKT), 14/40; 19/85; 21/157; 25/16;
32/11; 61/112; 61/155; 62/63; 65/96; 102/34; 270/51; 270/51

c.Sadâret Mektûbi/Mühimme (MKT/MHM), 462/75.

d.Şûra-yı Devlet Evrakı(ŞD)

Maarif, 1375/47; 1375/68.

2-Salnâmeler

a.Salnâme-i Vilâyet-i Aydın

1296, 1297, 1298, 1300, 1301, 1302, 1303, 1304, 1305, 1306, 1307, 1308, 1309, 1310,
1311, 1312, 1314, 1315, 1316, 1317, 1320.

b.Salnâme-i Nezâret-i Maârif

1316, 1317, 1318, 1319, 1321.

3-Araştırma ve İnceleme Eserleri

ANTEL, S. C. (1940). *Tanzimat Maârifi*. İstanbul: Maârif Matbaası.

AKÇA, B. (2002). *Sosyal-Siyasal ve Ekonomik Yönüyle Muğla(1923-1960)*. Ankara.

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi.

- AKGÜNDÜZ, H. (1986). *Osmanlı Medrese Sistemi*. İstanbul: Ulusal Yayınları.
- AKYILDIZ, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatı'nda Reform*. İstanbul: Eren Yayıncılık.
- AKYÜZ, Y. (1999). *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- BAHAEDDİN, M. (1997). *Yeni Türkçe Lügat*. Ankara: Nadir Kitap.
- BALTACI, C. (1976). *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan Yayınları.
- BALTACI, C. (2002). "Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim", *Türkler*, C.11, (ss. 446-462). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, (1995). *166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)* (Yay.Haz. Ahmet Özkılınç, Ali Coşkun, Mustafa Karazeybek, Abdullah Sivridağ, Murat Yüzbaşıoğlu). Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları.
- BAYKARA, T. (1992). "Bodrum", *D.İ.A.*, C.6 (ss. 247-249). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- BERKER, A. (1945). *Türkiye'de İlköğretim (18839-1908)*. Ankara: MEB.
- BERKES, N. (1973), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- BİLİM, C. Y. (2002). *Türkiye'de Çağdaş Eğitim Tarihi (1734-1876)*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- BOZKURT, N. (2003). "Medrese", *D.İ.A.*, C.28, (ss. 323-327). İstanbul: Türk Diyanet Vakfı Yayınları.
- BOZKURT, G. (1998), *Azınlık İmtiyazları-Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş*, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi.
- CAVİD, İ. (2010), *Aydın Vilâyet Sâlnâmesi R. 1307/H. 1308*, (Murat Babuçoğlu, Cengiz Eroğlu, Abdülkerim Şahin). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Muğla Valiliği, (2003). *Cumhuriyetimizin 80. Yılında Muğla*. Muğla: Muğla Valiliği.

- ÇADIRCI, M. (1985). “Osmanlı İmparatorluğunda Eyalet ve Sancaklarda Meclislerin Oluşturulması (1840-1864)”, *Ord. Prof. Yusuf Hikmet Bayur’a Armağan, Türk Tarih Kurumu Yayınları*, s.257-277.
- ÇADIRCI, M. (1985). “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Ülke Yönetimi”. *TCTA, C.1*, s.210-230.
- ÇADIRCI, M. (1989). “Türkiye’de Kaza Yönetimi (1840-1876)”. *Belleten LIII/206*, s.237-257.
- ÇAM, Y. (1991). *Atatürk’ün Okuduğu Dönemde Askeri Okullar Rüşdiye-İdadi-Harbiye(1892-1902)*. Ankara: Genel Kurmay Basımevi.
- ÇOLAK, M. (2001). *Muğla’da Eğitim (1923-1950)*. Muğla: Muğla’ya Hizmet Vakfı.
- DEMİREL, M. (2002). “Türk Eğitiminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri”, *Türkler, C. 15*, (ss. 44-60). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- DOĞAN, R. (1997). “Osmanlı Eğitim Kurumları ve Eğitimde İlk Yenileşme Hareketlerinin Batılılaşma Açısından Tahlili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C.37, Sayı 1*, s.407-442, Ankara.
- Doktor Esad, (2012). *Türkiye’nin Sıhhi-İctimaî Coğrafyası Muğla (Menteşe) Sancağı Muğla Sıhhiye Müdürü Doktor Esad* (Yay.Haz. Bayram Akça- Erdoğan Keleş). Muğla: Yenigün Matbaası.
- ERDOĞDU, T. (1996). “*Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi”, *C.51, Sayı 1*, s.183-247, Ankara.
- ERDOĞRU, M. A. (2000). “XVI. Yüzyıl Sonlarına Kadar Menteşe Sancağı’nda Mevcut Vakıf Eserlere Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu (8-10 Nisan 1999)*, s.116-140, İzmir.
- ERDOĞRU, M. A. (1994). “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında İzmir ve Çevresi”, *Son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri*, s.221-230., İzmir: Akademi Kitabevi.
- ERGİN, M. (1977). *Türkiye Maarif Tarihi (C.1-2)*. İstanbul: Eser Kültür Yayınları.
- ERGÜN, M. (1982). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara: Ankara üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Yayınları.

- EROĞLU, Z. (1939). *Muğla Tarihi*. İzmir: Marifet Basımevi.
- GELİŞLİ, Y. (2002). “Osmanlı İlköğretim Kurumlarından Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)”, *Türkler*, C.15, (ss.35-43). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- GENCER, A. İ. (2001). *Bahriye’de Yapılan Islâhât Hareketleri ve Bahriye Nezareti’nin Kuruluşu (1789-1867)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- GÖKMEN, E. (2009). “Aydın Vilâyeti’nde Sıbyan Mekteplerinin İptidai Mekteplere Dönüştürülmesi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 20/Güz 2006, s.149-175.
- HALAÇOĞLU, Y. (1994). “Osmanlı’da İlim, Din ve Sosyal Müesseseler”, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, C.12, Konya: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- HAYDAROĞLU, İ. P. (1990). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Yabancı Okullar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- HIZLI, M. (2008). “Osmanlılarda İlköğretimin Tarihi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi Türk Eğitim Tarihi Özel Sayısı*, C.6, Sayı 12, s.85-106, İstanbul.
- HIZLI, M. (1999). “Osmanlı Sıbyan Mektepleri”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.5, (ss. 207-217). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- HIZLI, M. (2001). “Osmanlı Sıbyan Mekteplerinde Okutulan Dersler (Klasik Dönem Bursa Örneği)”, *Osmanlı Dünyası’nda Bilim ve Eğitim Milletlerarası Kongresi*, (İstanbul, 12-15 Nisan 1999 Tebliğler), İstanbul, s.109-115.
- HIZLI, M. (2002). “Osmanlı Klasik Döneminde Medrese”, *Türkler*, C.11, (ss. 426-435). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- İHSANOĞLU, E. (2004). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Eğitim”, *Osmanlı Uygarlığı*, C.1, (Yay. Haz., Halil İnalçık-Günsel Renda), Ankara, s.345.
- İHSANOĞLU, E. (1992). *Tanzimat Öncesi ve Tanzimat Dönemi Osmanlı Bilim ve Eğitim Anlayışı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İHSANOĞLU, E. (1998). “Osmanlı Eğitim ve Bilim Müesseseleri”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, C.2, (ss.221-361). İstanbul: IRCICA Yayınları.

- İNALCIK, H. (2006). “Tanzimat Nedir?” *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, (Haz.Halil İncılık-M.Seyitdanlıoğlu), Ankara: Kültür Yayınları, s.29-57.
- İNALCIK, H. (2004). *Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600)* (R. Sezer, Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- İPŞİRLİ, M. (2003). “Medrese”, *D.İ.A.*, C.28, (ss.327-332). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- KARAL, E. Z. (1983). *Osmanlı Tarihi*, C.6, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- KAZICI, Z. (1995). *Anahatlarıyla İslam Eğitim Tarihi*, İstanbul: İfav Yayınları.
- KAZICI, Z. (2004). *Osmanlıda Eğitim ve Öğretim*, İstanbul: Bilge Yayınları.
- KILIÇ, O. (1997). *18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin İdari Taksimatı-Eyalet Sancak Tevcihatı*, Elazığ: Ceren Yayıncılık.
- KILIÇ, R. (1999). *Osmanlı Türkiye'sinde Azınlık Okulları (XIX. Yüzyıl)*, Ankara: Türk Kültürü, s. 151-159.
- KOÇER, H. A. (1991). *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- KÜTÜKOĞLU, M. S. (2010). *Menteşe Sancağı 1830 (Nüfus ve Toplum Yapısı)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- LEWİS, B. (1970). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çeviren: Metin Kırıatlı, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mahmud Cevad (2001). *Maârif-i Umûmiye Nezâreti Târihçe-i Teşkiât ve İcrââtı-XIX. Asır Osmanlı Maârif Tarihi*, (Haz. Taceddin Kayaoğlu), İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.
- MEMİOĞLU, A. Z. (2003). “İmparatorluktan Cumhuriyete İlköğretimimiz”, *A.Ü Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 2, Erzurum, s.241-252.
- METE, Z. (2004). “Menteşe”, *D.İ.A.*, C.29, (ss.150-152). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

- ÖRENÇ, A. F. (2006). “Mutasarrıf”, *D.İ.A., C.31*, (ss.378-379). İstanbul: Yeni Türkiye Yayınları.
- ÖZÖN, M. N. (1959). *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- PAKALIN, M. Z. (1983). *Osmanlı Tarihi Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C.2*, İstanbul: MEB.
- SAKAOĞLU, N. (2003). *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- SAMİ, Ş. (2006). *Kamus-ı Türkî*, İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- SARIÇELİK, K. (2010). *Konya 'da Modern Eğitim Kurumları (1869- 1919)*, Konya.
- SAYDAM, A. (1999). *Osmanlı Medeniyet Tarihi*, Trabzon: Kitapevi Yayınları.
- SEYİTDANLIOĞLU, M. (1996). “Yerel Yönetim Metinleri (III) Tuna Vilâyeti Nizamnâmesi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler, Cilt V, Sayı II*, s.67-81.
- SEZER, A. (2004). *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara.
- SOMEL, S. A. (2010). *Osmanlı 'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SOYLUER, S. (2006). “XX. Yüzyılın Başlarında Mentеше Sancağı'nın İdari ve Nüfus Yapısı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt V, Sayı 13*, s.109-135.
- TAŞDEMİRCİ, E. (2001). “Türk Eğitim Tarihinde Azınlık Okulları ve Yabancı Okullar”, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 10*, Kayseri, s.13-30.
- TEKELİ, İ. (1985). Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Gelişmeler, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye, C.II*, İstanbul: İletişim Yayınları, s.456-475.
- TEKELİ, İ. (2006). *Tarih İçinde Muğla*, Muğla: Muğla Belediyesi Yayınları.
- TEKELİ, İ. ve İLKİN, S. (1993). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- TUTSAK, Sadiye-ÖNTUĞ, M.Murat, (2014), “Bodrum İlmiye Medresesi”, *3.Uluslararası Her Yönüyle Bodrum Sempozyumu*, Bodrum, s.867-884.
- TÜRK, İ. C. (2009). “Osmanlı Devleti'nde Öğretim Yöntemlerinin Gelişimi”, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 3*, s.267-291.

- UNAT, F. R. (1964). *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- UYKUCU, K. E. (1968). *Muğla Tarihi (Coğrafyası ve Sosyal Yapısı)*, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988). *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu Karakoyunlu Devletleri*, Ankara.
- UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÜNAL, U. (2008). *II.Meşrutiyet Öncesi Osmanlı Rüşdiyeleri (1897-1907)*, Ankara.
- Witteck, P. (1999). *Menteşe Beyliği*, (O. Ş. Gökyay, Çev.) Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- YİĞİT, A. (2009). *XVI. Yüzyıl Mentеше Livası Vakıfları*, Ankara: Barış Platin Kitapevi.
- YOLALICI, M. E. (1999). "XIX. Yüzyıl ve Sonrası Osmanlı Devleti'nde Eğitim ve Öğretim Kurumları", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.5, (ss.281-296). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ZENGİN, Z. S. (1999). "Tanzimat Döneminde Eğitimde Yenileşme Süreci içinde Mekteplerde Din Eğitimi ve Öğretimi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, C.5, (ss.250-260). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Yaşam Karaçay

Doğum Tarihi: 13.08.1985

Doğum Yeri: Muğla

ÖĞRENİM DURUMU

Lise: Köyceğiz Anadolu Lisesi (2000-2004)

Lisans: Erciyes Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü (2004-2008)

Yüksek Lisans: Pamukkale Üniversitesi, Tarih Öğretmenliği (2008-2009)

Yüksek Lisans: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Anabilim Dalı (2010- Devam ediyor)

SINAVLAR

Sınav Adı	Sınav Puanı	Yıl
ILETS	4	2013
YDS	70	2014
ALES	88.371	2014